

AHMET HAMDİ TANPINAR'IN ÖYKÜLERİNDE ERKEKLİK BİÇİMLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Seren YAZICI

Eskişehir 2022

AHMET HAMDİ TANPINAR’IN ÖYKÜLERİNDE ERKEKLİK BİÇİMLERİ

SEREN YAZICI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Ebru ÖZGÜN

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temmuz 2022

ÖZET

AHMET HAMDİ TANPINAR’IN ÖYKÜLERİNDE ERKEKLİK BİÇİMLERİ

Seren YAZICI

Türk Dili ve Edebiyatı

Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temmuz 2022

Danışman: Doç. Dr. Ebru ÖZGÜN

Erkeklik alanındaki çalışmaların ivme kazanmasıyla birlikte biyolojik cinsiyetin yanı sıra ön plana çıkarılan bir diğer nokta toplumsal cinsiyet kavramı olmuştur. Toplumsal normlar, bireyin yetiştiği sosyokültürel yapı, ekonomik koşullar, var olan psikolojik durum, erkeklik inşasında önemli etkenler olarak saptanan öğelerden yalnızca birkaçıdır. Bu hususta sosyolojik ve psikolojik durumlarla etkileşim halinde olan erkeklik kavramı, yazarların kurgusal alana herhangi bir baskılama altında kalmadan aktardıkları, incelenmesi gereken önemli çalışma alanlarından biridir. Bu çalışma içerisinde erkeklik biçimleri bağlamında zengin malzeme barındıran Ahmet Hamdi Tanpınar’ın öyküleri, sosyolojik ve psikolojik temellendirmeler aracılığıyla irdelenecektir. Çalışma içerisinde Tanpınar’ın erkeklikleri kurgulama tekniği bağlamında; öykülerde erkeklik biçimlerini etkileyen dinamiklerin neler olduğu, aile, ev, okul, arkadaş, sevgili, eş gibi öğelerin erkeklik inşasını nasıl etkilediği, var olan ataerkil düzen içerisinde erkekliklerin öykülerde nasıl konumlandığı, Osmanlı Devleti’nin yıkılışına ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşuna tanıklık eden nesilden olan Ahmet Hamdi Tanpınar’ın, geleneksel ve modern erkeklik özelliklerini öykü karakterlerine nasıl yansıttığı, çocukluk yıllarının yetişkinlik döneminde erkeklik biçimini nasıl etkilediği, evlilikte ve evlilik dışı ilişkilerde erkeklığın konumlandırılışının ne şekilde olduğu aydınlatılmaya çalışılacak önemli noktalardır. Bu bağlamda Tanpınar’ın, *Hikâyeler* adlı kitabı temel malzeme kaynağı olarak kullanılacak ve öykülerindeki erkeklik biçimlerinin özellikleri, yukarıdaki ölçütler kapsamında saptanacaktır. Ahmet Hamdi Tanpınar’ın öyküleri kapsamında daha önce çalışılmamış bir alan olan erkeklikler, çalışma içerisinde öykülere yerleştirilme biçimleriyle ele alınarak detaylı bir şekilde incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Hamdi Tanpınar, Öykü, Erkeklikler, Toplumsal cinsiyet, Ataerkillik.

ABSTRACT

THE FORMS OF MASCULINITY IN THE STORIES OF AHMET HAMDİ TANPINAR

Seren YAZICI

Department of Turkish Language and Literature

Anadolu University, Graduate School of Social Sciences, July 2022

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Ebru ÖZGÜN

With the acceleration of the work in the field of masculinity, another point that came to the fore besides biological gender has been the concept of gender. Social norms, the socio-cultural structure in which the individual grows up, economic conditions, the existing psychological state are just a few of the elements that are determined as important factors in masculinity construction. In this regard, the concept of masculinity that interacts with sociological and psychological situations; it is the one of the important fields of study that the authors transfer to the fictional field without any pressure. In this study, Ahmet Hamdi Tanpınar's stories, which contain rich material in the context of masculinity styles, will be examined through sociological and psychological grounds. In the context of Tanpınar's technique of constructing masculinities in the study; what are the dynamics that effect masculinity building, how masculinity is positioned in stories within the existing patriarchal order, Ahmet Hamdi Tanpınar, a generation that witnessed the fall of the Ottoman Empire and foundation of the Republic. How Tanpınar reflects traditional and modern masculinity traits to story characters, how childhood years affect masculinity in adulthood, how masculinity is positioned in marriage and extramarital relationships are important points to be enlightened. In this context, Tanpınar's book titled "*Hikayeler*" will be used as the main material source and the features of masculinity styles in his stories will be determined within the scope of the above criteria. Within the scope of Ahmet Hamdi Tanpınar's stories, masculinities, an area that has not been studied before, will be examined in detail by taking into account the way they are placed in stories in the study.

Keywords: Ahmet Hamdi Tanpınar, Story, Masculinities, Gender, Patriarchy.

TEŞEKKÜR

Çalışmanın belirlenmesinden tamamlanmasına kadar her aşamada yardımcı ve yol gösterici tavrıyla bana destek olan değerli danışmanım Doç. Dr. Ebru Özgün’e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Lisans ve Yüksek Lisans öğrenimim süresince derslerine katılarak bilgi ve görüşlerinden faydalandığım kıymetli hocalarıma teşekkürü borç bilirim.

Çalışma boyunca benden maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen ve her zaman yanımda olan sevgili anneme, babama ve Yiğit Dipsel’e teşekkür ederim.

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı”yla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durum saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

Seren YAZICI

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
TEŞEKKÜR	v
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ.....	vi
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1	4
1. ERKEKLİK ÇALIŞMALARI	4
1.1. Erkek Bedeni.....	4
1.2. Erkek Psikolojisi.....	10
1.3. Erkeğin Toplumsal Rolü	22
BÖLÜM 2	33
2.1. ERKEK BEDENİ ÜZERİNDEN TANPINAR'IN ÖYKÜLERİ	33
2.1.1. Belirsiz Erkek Bedeni.....	33
2.1.2. Yüceltilen Erkek Bedeni	38
2.1.3. Yıkıma Uğrayan Erkek Bedeni	39
2.1.4. Tek Eşlilik Açmazında Erkek Bedeni.....	41
2.1.5. Ötekileştirilen Erkek Bedeni	45
2.1.6. Başarı Güdülenimli Erkek Bedeni	46
2.1.7. Sağlık Açmazında Erkek Bedeni.....	47
2.1.8. Sığınmacı Erkek Bedeni.....	48
2.1.9. Pasif Erkek Bedeni	49
2.2. ERKEK PSİKOLOJİSİ ÜZERİNDEN TANPINAR'IN ÖYKÜLERİ	51
2.2.1. Eşikteki Erkeklik.....	51
2.2.2. Azap İçindeki Erkeklik	56
2.2.3. Yabancılaşmış Erkeklik	57
2.2.4. Kaygılı Erkeklik.....	59

2.2.5. Histerik Erkeklik	60
2.2.6. İkilik İçindeki Erkeklik.....	63
2.2.7. Uyumsuzluk İçindeki Erkeklik	66
2.2.8. Ödev Duygusu İçindeki Erkeklik.....	67
2.2.9. Psikoz Erkeklik.....	69
2.2.10. Tekinsizlik İçindeki Erkeklik	70
2.2.11. Travmatik Erkeklik.....	71
2.2.12. Hayale Sığınan Erkeklik	72
2.3. ERKEĞİN TOPLUMSAL ROLÜ ÜZERİNDEN TANPINAR’IN ÖYKÜLERİ.....	73
2.3.1. Suç Ortağı Erkeklik	73
2.3.2. Madun Erkeklik.....	79
2.3.3. Muhalif Erkeklik	90
SONUÇ	92
KAYNAKÇA.....	101

GİRİŞ

Cumhuriyet Dönemi'nin önemli yazarlarından olan Ahmet Hamdi Tanpınar dahil olduğu nesil itibariyle Osmanlı Devleti'nin yıkılışına şahit olmuştur. Bu durum yazarın şahsi birikiminde beslendiği kaynaklar açısından önem arz etmektedir. Çalışmada bahsi geçen toplumsal değişimler göz önünde bulundurularak Tanpınar'ın öykülerinde kurguladığı erkeklik biçimleri sosyolojik ve psikolojik temellendirmeler aracılığıyla incelenecektir. Toplumsal düzen ve normlarla doğrudan ilişkisi bulunan erkeklik/kadınlık biçimleri, artan feminist çalışmalar aracılığıyla kapısı aralanmış bir alandır. Söz konusu çalışmalarla birlikte biyolojik cinsiyetin yanı sıra kültürel değerler ve toplumsal beklentilerle inşa edilen toplumsal cinsiyetin varlığına ışık tutulmuştur. Toplumsal cinsiyet kavramına yönelik yapılan çalışmalarda bahsi geçen konu genelde feminist bakış açısıyla ele alındığından toplumda kadın-erkek arası hiyerarşik düzene odaklanılmıştır. Erkek-erkek arası hiyerarşik düzen ise daha arka planda kalmış bir örüntü olarak göze çarpmaktadır. Bu sebeple çalışma içerisinde toplumsal cinsiyet kavramı, erkeklikler bağlamında irdelenecektir. Ayrıca Ahmet Hamdi Tanpınar'ın öyküleri üzerine yapılan araştırmalar arasında “erkeklikler” alanında herhangi bir çalışmanın yapılmamış olması bu alanda temel eksiklik olarak saptanmıştır. Bu sebeple yazarın öykülerinde yer alan erkeklik biçimleri, kurgulandıkları bağlam içerisinde sosyokültürel yapı, psikolojik durum ve ekonomi gibi ölçütler göz önüne alınarak incelenecektir.

Edebiyat metinleri toplumsal yapıyı analiz etme aşamasında -bilhassa yazıldıkları dönem açısından- oldukça zengin malzeme barındırmaktadır. Bu sebeple çalışmada erkeklik biçimleri merceği altında Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Hikâyeler* (1983) adlı eseri temel inceleme kaynağı olarak ele alınacaktır. Erkeklik inşasında etkili olan dinamiklerden olan aile, okul, iş yeri ve diğer sosyal alanların öykülerde kurgulanan erkeklere ne ölçüde etkide bulunduğu ve davranış biçimlerine nasıl sirayet ettiği açıklığa kavuşturulmaya çalışılacaktır. Connell, erkekliğin hem gündelik yaşamda hem de bilim alanında nelere tekabül ettiğini bulabilmek için soyut fikirlerle sınırlı kalmayıp bu fikirlerin pratik zeminlerine de bakılması gerektiğini savunmuştur (2019a, s. 35). Bu bağlamda erkeklik biçimlerini anlama ve yorumlama aşamasında kurgusal bir toplumsal pratik olarak değerlendirilebilecek olan söz konusu öykülerin, farklı erkeklik biçimlerine dair önemli ipuçlarına sahip olduğu ifade edilebilir. Çünkü erkekliklerin edebi metinlerde kurgulanışı aynı zamanda yazıldıkları dönemde varlığını sürdüren erkeklik biçimlerinin

anahtarını da bünyesinde barındırmaktadır. “Edebiyat toplumsal bir olgu olduğundan toplumsal ve ekonomik koşullarca belirlenir. Bu edebiyatın sosyolojik yanıdır. Ama edebiyatın bu koşullara bağımlılığı, görece bir bağımlılıktır; mekanik ve kesin bir bağımlılık değildir (Şeker, 2020, s. 29)”. Bu bağımlılığa karar verecek olan ise yazardır. Toplumsal değişim ve dönüşümlere uyum göstererek varlığını sürdüren “erkeklik rolleri”nin, medeniyet değişimine tanıklık etmiş olan Ahmet Hamdi Tanpınar’ın öykülerinde yer verdiği erkeklik biçimlerine nasıl yansıdığı incelenmesi gereken önemli bir alan olarak tespit edilmiştir. Bu sebeple yazarın bahsi geçen toplumsal değişimleri, erkeklik kimliklerine nasıl taşıdığı mercek altına alınacaktır. Ayrıca toplumsal cinsiyet ve cinsiyet rolü kavramlarına ilişkin yapılan çalışmaların büyük bir çoğunluğu kadın merkezli olduğundan erkeklikler merkeze alınarak yapılacak olan bu çalışma aracılığıyla başkarakterlerin/öne çıkan erkeklerin toplumsal normlar ve beklentiler karşısında erkekliklerini nasıl inşa ettikleri açıklığa kavuşturulmaya çalışılacaktır.

Ahmet Hamdi Tanpınar’ın öykülerinde kurguladığı erkeklikler hangi kimliklere sahiptir? Söz konusu öyküler kapsamında erkeklik inşasında etkili olan dinamikler nelerdir? Erkeklikler arası hiyerarşik düzen öykü karakterlerine ne şekilde yansıtılmıştır? Öykülerde kurgulanan ev, okul, iş yeri gibi ortamlar ile eş, sevgili, arkadaş, akraba ilişkileri gibi dinamikler erkeklikleri nasıl etkilemektedir? Öykülerde var olan ötekileşme, melankoli ve huzursuzluk durumları erkeklikler bağlamında nasıl kullanılmaktadır? Evlilik ve evlilik dışı ilişkilerde erkekliğin toplumsal düzende konumu nasıldır? Geleneksel ve modern erkeklik kalıplarının öykülere yansıması ne ölçüdedir? Çocukluk yıllarının yetişkinlik döneminde erkeklik biçimine etkisi ne şekilde görülmektedir? Toplumsal beklentiler ve geleneklerin öykülerdeki erkeklikleri kontrol gücü ne düzeydedir? Bahsi geçen bu sorulara çalışmada yanıt aranacaktır.

Ahmet Hamdi Tanpınar’ın öyküleri üzerine yapılan çalışmalar arasında, Derya Şenol’un “Ahmet Hamdi Tanpınar’ın Hikâye ve Romanlarında Kadın” (2005), Lokman Erdoğan’ın “Ahmet Hamdi Tanpınar’ın Roman ve Hikayelerinde Din ve Toplum İlişkisi” (2009), Engin Korkmaz’ın “Ahmet Hamdi Tanpınar’ın Hikâye ve Romanlarında Duyuların Yansıması” (2015), Yunus Alıcı’nın “Ahmet Hamdi Tanpınar’ın Roman ve Öykülerinde Bedensel ve Ruhsal Hastalıklar Üzerine Bir İnceleme” (2018), Hanife Aslan’ın “Öykünün Hafızası: Ahmet Hamdi Tanpınar ve Oğuz Atay’ın Hikayelerinde Hatırlama Biçimleri” (2020), Zehra Çınar Boy’un “Ahmet Hamdi Tanpınar’ın

Hikâyelerinde Duygu” (2020), Merve Çil’in “Ahmet Hamdi Tanpınar’ın Hikâye ve Romanlarında Kötülük Olgusu” (2021) isimli yüksek lisans çalışmaları bulunmaktadır. Ayrıca öyküler üzerine yayımlanan kitaplar arasında Sevim Kantarcıoğlu’nun *Ahmet Hamdi Tanpınar: Yapıbozumcu ve Semiotik Yaklaşımlar Işığında Tanpınar Hikâyeleri* (2004) ve Nermin Yazıcı’nın *Ahmet Hamdi Tanpınar’ın Hikâyelerinde Anlatıcı ve Kahramanlar* (2009) adlı eserleri bulunmaktadır. Bahsi geçen çalışmalar dışında Tanpınar’ın romanlarında yer alan erkeklik temsillerine ilişkin Egem Atik’in “‘Kendini Yapmak’: Ahmet Hamdi Tanpınar’ın Romanlarında Erkeklik Temsilleri” (2021) isimli doktora çalışması bulunmaktadır. Söz konusu çalışma içerisinde Ahmet Hamdi Tanpınar’ın romanları, “kendini bir erkek olarak yapma” meselesi üzerinden ele alınmakta ve erkekliklerin, erkek, kadın ve queer karakterler tarafından nasıl icra edildiği anlamlandırılmaya çalışılmaktadır (Atik, 2021, s. 203). Bu noktada Tanpınar’ın öyküleri üzerine yayımlanmış çalışmalar arasında erkeklikler alanında herhangi bir incelemenin yapılmamış olması temel eksiklik olarak saptanmıştır. Bu çalışmayı diğer çalışmalardan ayıran en önemli nokta, Tanpınar’ın öykülerindeki erkeklik biçimlerinin, inşa süreçlerinde yer alan unsurlarla birlikte Connell’in çoklu erkeklikler kuramı esas alınarak incelenmesidir.

Çalışmanın birinci bölümünde “Erkek Bedeni”, “Erkek Psikolojisi” ve “Erkeğin Toplumsal Rolü” başlıkları altında toplumsal cinsiyet düzeninde erkeklere atfedilen rollerin bedenlerine, psikolojilerine ve toplumsal konumlarına ne ölçüde etki edip edemediği irdelenecektir. İkinci bölümde ise Ahmet Hamdi Tanpınar’ın, *Hikâyeler* adlı kitabında yer alan erkek başkarakterlerin/öne çıkan erkeklerin sahip oldukları erkeklik kimlikleri, beden-psikoloji-toplum bağlamında incelenerek inşa edilmiş olan erkeklik biçimleri saptanacaktır. Öykülerde bulunan erkeklik biçimlerini anlama ve yorumlama aşamasında, yazıldığı dönemde genel kanı olarak var olan tek tip erkeklik biçimi anlayışını yıkan ve farklı erkeklik biçimlerinin mümkün olduğunu ortaya koyan Connell’in, *Erkeklikler* başlıklı kitabı temel kaynak olarak kullanılacaktır. Ayrıca bu alanda kuramsal çalışmalarıyla öne çıkan Herb Goldberg, Lynne Segal gibi araştırmacıların kaynaklarından da hareketle Tanpınar’ın öykülerindeki başkarakterlerin/öne çıkan erkeklerin sahip oldukları erkeklik biçimleri saptanacaktır.

BÖLÜM 1

1. ERKEKLİK ÇALIŞMALARI

1.1. Erkek Bedeni

Sosyalizasyon sürecinin bizzat katılımcısı olan beden cinsiyet, ırk, sınıf ve diğer sosyal değişkenlerin sembolik taşıyıcısıdır. Cinsiyet ayrımının başat ölçütü olan bu unsur, bireysel kimliğin önemli bir parçası olarak ele alınmalıdır. Bu sebeple erkeklik inşasını saptayabilmek adına incelenmesi gereken en önemli öğelerden biri bedendir. Bireyin kim ve ne olduğunu anlamasında merkezi bir yer tutan beden, erkekliği somut varlığıyla cisimleştirmektedir. 1970'lerde erkekliğin bir taşıyıcısı olarak ele alınan erkek bedeni, Lionel Tiger'ın "biyolojiye indirgeyici erkeklik kuramı"nı oluşturmasını sağlamıştır. Bu anlayışa göre erkekler doğuştan saldırganlığa, rekabete, siyasi iktidar mücadelelerine ve hiyerarşik ilişkiler kurmaya meyillidirler. Bu özelliklerin avcı atalardan genler aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktarıldığına inanılmaktadır (aktaran Connell, 2019a, s. 101). Erkek hegemonyasını ve eril şiddeti bir bakıma meşrulaştıran bu görüş, erkekliğin erkek bedeniyle doğrudan ilintili olduğunu ve bu sebeple saldırgan, tahakkümcü erkekliğin var olduğunu savunmaktadır. "Toplumsal olguların kökenlerini cinsiyete indirgemek ve bu nedenle olup bitenin 'doğal' olduğunu düşünmek egemen cinsiyet rejimini niteleyen en önemli özelliklerden biridir (Sancar, 2020, s. 184)". Erkeklerin yaradılıştan -bedenlerinden dolayı- şiddete meyilli olduklarını kabul etmek eşitsiz toplumsal cinsiyet rollerini meşru kılmaktan öteye gidememektedir.

Cinsiyet, ırk, yaş ve sınıfa dair niteliklerin toplumsal düzende hiyerarşik biçimde örgütlenmesi ve en güçlünün kazanacağı anlayışının hâkim olması eril şiddetin köklerini beslemektedir. Bu şiddet fiziksel olabileceği gibi sembolik de olabilmektedir. Örneğin kadın bedenlerinin kozmetik ve giyim reklamlarında cazibeli ve kusursuz niteliklerde sunulması, eril göz tarafından uygulanan sembolik şiddetin bir göstergesidir. Medya dili, kullandığı anonim eril dil aracılığıyla bahsi geçen sembolik şiddeti gizlemektedir. Bu duruma benzer biçimde erkek bedenlerinin reklam ve pazarlama sektörlerinde daima güçlü, kaslı ve gösterişli niteliklerle kullanılması egemen erkeklik ölçütleriyle ilişkilidir. Toplumsal düzende güzel/yakışıklı, çekici, beğenilen niteliklere sahip olan beden, toplumsal gücü elinde tutan beden konumuna yerleşmektedir. Çünkü toplumsal boyutta yaratılan güzellik algısı ve ölçütleri belirlenen estetik değerlere uymayan diğer bedenler

üzerinde bir hegemonya kurmaktadır. “Toplumsal dünya, bedeni cinsiyetlendirilmiş bir gerçeklik ve cinsiyetlendirici görüş ve bölünme esaslarının taşıyıcısı olarak inşa et[mektedir] (Bourdieu, 2019, s. 22)”. Cinsler arası biyolojik farklılıkların toplumsal bağlamda ayrışması beden aracılığıyla yaratılmaktadır. Bu ayrışma büyük oranda erkekmerkezli bir bakış açısına sahiptir. Eril güç, cinsel işbölümünü ve toplumsal tabakalaşmayı algısal ikna yoluyla bedene aktarmaktadır. Cinsel işbölümü aracılığıyla erkekler resmi ve kamusal alanlarda, fiziksel güce dayalı işlerde çoğunluğu oluştururken kadınlar üretimde düşük ücretlerde çalıştırılmakta yahut çocuk ve ev bakımından sorumlu tutulmaktadırlar. Toplumsal cinsiyet ayrımcılığına sebep olan bu durum fizyolojik farklılıklardan dolayı yaradılışa dayandırılmaktadır. Bu eşitsizliğin toplumsal düzende meşru kılınması eril tahakkümün bedene aktarımının bir örneğidir. Bireylere toplum düzeninde atfedilen rollerin doğal bir temeli olduğuna dair yaratılan algıyla birlikte erkek ve kadın bedenleri kutuplaştırılmaktadır. Bireyler cinselliğe dayalı olarak örgütlenmiş toplumsal düzeni, sosyalizasyon sürecinde aile, okul, işyeri, arkadaş grupları ve diğer kamusal alanlar aracılığıyla içselleştirmektedirler. Tüm bu örüntü ise bireyin bedeninin bir parçası olarak ona biçilen rollere sahip olduğunu kabul etmesiyle ilişkili olarak gelişmektedir. Cinsiyetlendirilmiş karşıtlık bu yöntem aracılığıyla bedenlere taşınmakta ve kazanılmaktadır.

Connell, toplumsal süreçlerin bedensel farklılıklar üzerinden işlenip inceltilebildiğini, bedensel farklılıkları çarpıtabildiğini, karmaşıklştırabildiğini ve değiştirebildiğini ifade etmiştir (2019a, s. 111). Erkek veya kadın bedenine sahip olma hissinin, toplumsal cinsiyetin kültürel yorumlarının merkezinde bulunduğu dikkat çeken Connell, erkek cinsiyetinin tendeki belirli bir histen, kasların şekillerinden, duruş ve yürüyüş biçiminden, cinsel ilişkideki olanaklardan müteşekkil olduğunu ifade etmektedir (2019a, s. 112). Bu bağlamda bedensel performans ve tecrübenin erkeklik inşasında önemli bir yer tuttuğu ifade edilmelidir. Özellikle bedensel güç ve beceri gerektiren sporlarda erkekliğin somutlaştığını öne süren Connell, spor kurumu vasıtasıyla hareketli erkek bedenlerinin sergilendiğini ve bu bedenlerin birbirleriyle rekabete sokulduğunu savunmaktadır (2019a, s. 114). Erkekliğin bedensel performanslar aracılığıyla inşa edilmesi aynı zamanda kaza yahut sakatlanma durumlarında, erkekte beden aracılığıyla elde edilen erkeklik hissini sekteye uğratabilmektedir. Connell, bu gibi durumlarda erkeklerin, hegemonik erkeklik ölçütlerini karşılayabilmek adına iki misli gayret gösterebildiklerini, hegemonik erkeklik ölçütlerini eril izleklerinden ayırmadan

kendi hallerine mümkün sınırlara yaklaştırabildiklerini veya bedenlere ilişkin kalıpyargıları eleştirerek hegemonik erkeklik ölçütlerini reddettiklerini ortaya koymuştur (2019a, ss. 116-117). Bu bağlamda beden ile erkeklik inşasının bir korelasyon içerisinde olduğu ifade edilmelidir. Messerschmidt ise eril bedenselleşmenin kimlik ve davranış oluşumuna etkisini, bedensel pratiklerin -trafikte riske girmek, becerikli bedensel aktivitelerde bulunmak, heteroseksüel cinsel deneyime sahip olmak gibi- erkeklik kimliğiyle ilişkilendirilmesi şeklinde açıklamaktadır (2019, s. 100). Bu bağlamda bedenin, erkeklik kimliğinin bir taşıyıcısı olduğu ve bireylerin sosyalizasyon sürecinde tutum ve davranışlarını şekillendirdiği ifade edilmelidir. Örneğin işçi sınıfına mensup erkekler, beden gücü ile üretim ilişkilerine dahil olduklarından dolayı daha kaslı ve daha güçlü olmaya çaba gösterirken; orta sınıfa mensup erkekler, bedensel kuvvet algısından sıyrıldıkları için daha çok zihinsel üretime dayalı güçlerini ön plana çıkarmaktadırlar. Farklı sınıflara mensup erkek gruplarından ilki kolektif, fiziksel güce dayalı ve bedensel kapasite odaklı bir erkeklik algısı oluştururken diğeri bireysel, akla dayalı, bedenin üretken gücünün estetik temsiline sahip bir erkeklik algısı oluşturmaktadır (Sancar, 2020, s.46). Bu bağlamda erkekliğin kuruluşunda bedenin kaçınılmaz bir öge olduğu fakat değişmez bir öge olmadığı ifade edilmelidir. Tüm erkekler kaslı, güçlü yahut sert mizaçlı olmak zorunda değildirler. Bu durumu belirleyen ölçüt erkeklerin toplumsal statüleriyle ilişkilidir.

Toplumun, erkek bedeninin inşa sürecine etkisini üç tema dahilinde ele alan Muhittin Şahin, söz konusu etkilerin “sermaye olarak erkek bedeni”, “tektipleştirilmiş erkek bedeni” ve “ötekileştirilmiş/kadınsılaştıran erkek bedeni”ni inşa ettiğini ifade etmektedir (2018, s. 231). Bir sermaye olarak erkek bedeni, bireye bedenini bir sermaye olarak kullanmasını aşıl原因an toplumsal ve kültürel değerlerle ilişkilidir. Erkeğe güçlü, kuvvetli, kaslı ve bir makine gibi işleyen beden algısının aşılması aynı zamanda duygularını bastıran, hissettiği acıyı dışarıya vurmayan erkeklik inşasına sebep olmaktadır. Aynı zamanda güçlü ve kaslı olmak için güdülenen erkekler arasında rekabet algısı yaratılarak erkeklikler arası hiyerarşik ilişkiler pekiştirilmektedir. Var olan toplumsal algı sebebiyle bu özelliklere sahip erkeğin toplumsal düzende egemen erkek statüsüne erişebildiği görülmektedir. Bu bağlamda erkek bedeninin bir sermaye olarak algılanması ve erkeklik inşasının bu algıyla oluşturulması bedensel güce önem veren duygusal ve zihinsel yönlerini bastıran erkek gruplarının devamlılığını sağlamaktadır.

Muhittin Şahin'in, erkek bedeninin inşasına ilişkin ele aldığı ikinci tema ise eril bir düşünce olarak disipline edilen tektipleştirilmiş erkek bedenidir (2018, s. 233). Erkeklik inşasında ve erkek bedeninde iktidarın rolüyle ilgili olan bu durum, öznelere kuruluş sürecinde iktidarın söylemler yoluyla bireylere dayattığı düşünce ve davranış kalıplarının bedenleri şekillendirmesiyle ilişkilidir. Foucault, on yedinci yüzyıl insanını betimlerken “asker” imgesini kullanarak modern insanın iktidar yoluyla disipline edilmesine, bağımlı ve itaatkâr hâle getirilmesine dikkat çekmiştir (aktaran Şahin, 2018, s. 233). Tıpkı askeri yapıya benzer biçimde toplumsal hayatta da bireylerin iktidar ile emir-komuta zinciri kurmaları tektipleştirilmiş erkek bedenini doğurmaktadır. Bir erkeğin hangi mesleği seçeceğinin, hangi kılık kıyafete bürüneceğinin, hangi tavır ve eda içerisinde olabileceğinin sınırlarını çizen iktidardır. Erkek bu sınırlar dahilinde toplumsal alanda sembolik taşıyıcısı olan bedenini şekillendirmekte ve sunmaktadır. İşçi sınıfına mensup bir erkeğin bedenini kuvvetlendirmesi, orta sınıfa mensup bir erkeğin kılık kıyafetine önem vermesi -genellikle siyah takım elbise tercih etmesi- bu durumla ilişkilidir. Bedensel kodlar iktidarın yönlendirilmeleriyle bireylere aşılanmaktadır.

Şahin'in, erkek bedeninin inşası üzerine ele aldığı üçüncü tema ise ötekileştirilen ve kadınsılaştırılan erkek bedenidir (2018, s. 238). Erkek bedeninin hem özne hem de nesne konumuna sahip olduğu bu durum, bir özne olarak erkek bedeninin güç ve sağlamlıkla bağdaştırılırken aynı zamanda nesne konumuna getirilmesiyle tüketim kültüründe metalaştırılmasıdır. “Erkeğin bedeni aracılığıyla tüketim kültürüne dahil olması, onun ötekileştirilmesine ve kadınsılaştırılan bedenler statüsüne yerleşmesine sebep olabilmektedir (Şahin, 2018, s. 238)”. Çünkü beden aracılığıyla tüketim kültüründe nesne konumuna gelmek bedenin görselliğine önem vermekle ilişkilidir. Bu durum ise toplumsal cinsiyet rollerinde istendik erkek bedenine bir tehdit oluşturmaktadır. Makyaj yapan, oje süren, moda ayak uyduran erkekler, toplumsal norm ve değerlerin devamlılığı açısından tehdit oluşturmaktadırlar. Bu sebeple erkek bedenine ilişkin oluşturulmuş hizayı bozan bedenler, ötekileştirilen ve kadınsılaştırılan erkek bedenleri olarak değerlendirilmektedir.

Herb Goldberg, erkek bedeninin yıkımına sebep olan üç süreci “entelleştirme”, “maço katılığı” ve “suçluluk duyguları” olarak açıklamaktadır (2018, s. 139). Erkeklerin bedenleriyle olan bağlarını çeşitli yollarla zayıflatan ve onlara zarar veren bu üç süreç farklı erkeklik biçimlerinde ortaya çıkmaktadır. Bedenlerini makinelerle özdeşleştiren erkekler, bedensel ihtiyaçlarında sağlık durumlarını göz ardı edebilmektedirler. Bu

durumun ilk örneği entelleştirmeyle ortaya çıkmaktadır. Goldberg, entelleştirmeyle bedenlerine yabancılaşan erkeklerin, yalnızca nesnel-bilimsel olana yönelmeleri ve benimsedikleri otorite figürlerini örnek alarak hareket etmeleri durumunda bedenlerinde yıkıma sebep olduklarını ifade etmektedir (2018, s. 140). Bedensel ihtiyaçlarını görmezden gelen erkekler bir gün harika hissederken ertesi gün kalp kriziyle hayatlarını kaybedebilmektedirler. Goldberg, bu kaçınılmaz sonu tetikleyen entelleştirmenin erkek bedenine olumsuz etkisini iki örnekle açıklamaktadır. Birinci durum, erkeklerin bedenlerini bir araba gibi ele alarak tüm organların birbiriyle bağlantılı ve düzen içerisinde çalıştığını görmezden gelmeleri sebebiyle bir hastalığa yakalandıklarında bu olumsuz durumun yalnızca o organı etkilediğine inanmalarıdır (2018, s. 143). İkinci durum ise bilimsel ve nesnel verilere bağılılıktan dolayı çelişik araştırma bulgularının - örneğın bir yandan güneşin iyileştirici ve koruyucu etkisinden bahsedilirken bir yandan cilt kanserine sebep olduğunu ileri sürmek- bireyin kendi bedenine yaklaşımını zayıflatarak bedensel ihtiyaçlarını görmezden gelmesine sebep olmaktadır (2018, s. 144).

Erkek bedeninin yıkımına sebep olan bir diğer tutum ise maço katılığdır. Goldberg, maço katılığının erkeklerde hastalık belirtilerine direnmelerine ve görmezden gelmelerine sebep olduğunu dile getirmektedir (2018, s. 147). Bu durumun altında yatan temel etkenlerden biri hastalığın toplumsal düzende pasiflik ve güçsüzlükle ilişkilendirilmesidir. Daima güçlü ve dirençli olmaya güdülenen erkekler, toplumsal cinsiyet rollerini içselleştirmelerinden dolayı bedenlerinde meydana gelen rahatsızlıkları ve acıyı görmezden gelebilmektedirler. Ayrıca erkeklikte saldırganlığın bir dışa vurum alanı olarak ele alınması, fiziksel şiddete dayalı kavgalardan kaçınmayan erkek bedenlerinin fiziksel hasara uğramalarına sebep olabilmektedir (Goldberg, 2018, s. 79). Fiziksel güce ve cesarete dayalı erkeklik ideali sebebiyle erkek bedeni sürekli bir biçimde hırpalanmaktadır. Bu durum hastalık ve ölüm oranlarında erkek nüfusunun kadınlardan daha yüksek olması, kadınların daha sık doktora gitmeleri ve daha çok semptomdan şikayetçi olmaları gibi cinsiyet farklılığına dayalı istatistiksel sonuçlar doğurmaktadır. “Erkeklikle aktifliği, çabayı, rekabeti ve engellerinden üstesinden gelmeyi özdeşleştiren erkek için sırt üstü yatıp hiçbir şey yapmamak son derece ürkütücüdür (Goldberg, 2018, s. 74)”. Pasiflikle kadınlığı özdeşleştiren egemen erkeklik algısı sebebiyle erkekler bedensel pasifliği kabul etmemek adına hastalıklarına ve sakatlanmalarına karşı duyarsızlaşarak bedensel yıkımlarına sebep olabilmektedirler. Bu yıkım geçici olabileceği gibi daha ciddi durumlarda ölümle sonuçlanacak düzeylere de

erişebilmektedir. Goldberg bu durumu erkeklerin bedenlerinde açığa çıkan uyarı sinyalleriyle olan bağlarını kadınlara oranla önemli ölçüde kaybetmiş olmalarına bağlamaktadır (2018, s. 144).

Goldberg, erkek bedeninin yıkımına sebep olan bir diğer süreci ise suçluluk duygusuyla ilişkilendirmektedir. Geleneksel kadın erkek ilişkilerinde “maço erkeğin” ve “toprak ana” kadının birbirleriyle olan etkileşimi, zaman içerisinde aktif etkinliklerden soyutlanarak daha pasif etkinliklere yönelmelerine sebebiyet vermektedir. Bu durumda eşinden/sevgilisinden ayrı aktivitede bulunduğu suçluluk duygusuna kapılan erkek bağımsız etkinliklerinden uzaklaşabilmektedir. Goldberg, bahsi geçen geleneksel ilişki dinamiğinin, erkek bedenlerinde sırt ağrısı, yorgunluk gibi fiziksel bir dizi şikâyeteye sebep olabildiğini ve aynı zamanda göbekli, hantal, kel ve sağlıklı erkek bedeni yaratabildiğini ifade etmektedir (2018, s. 156). Bu bağlamda erkeğin bedeniyle bağını zayıflatan ve zamanla bedensel yıkıma sebep olan bir dizi sürecin, cinsiyet rollerinin bedene atfedilmesiyle meydana çıktığı görülmektedir.

Connell, *Erkeklikler* adlı kitabında ele aldığı “hegemonik erkeklik” biçiminin, erkek bedenleri üzerinde bir hegemonya yürüttüğünü ifade etmiştir (2019a, s. 150). Erkeklerle duruşları, yürüyüşleri, jest ve mimikleri, kas oranları, cinsel yönelimleri, üreme becerileri ve dolayısıyla tüm bedenleri hakkında çeşitli idealler oluşturan hegemonik erkeklik ölçütleri, erkeklik inşasının önemli bir dinamiği olarak ele alınmalıdır. Çünkü erkeklerle yalnızca sahip oldukları bedenlerden dolayı daha güçlü, daha kaslı, daha dayanıklı olmalarını dayatan egemen erkeklik rolleridir. Beden, toplumsal cinsiyet hegemonyası kurmanın kaçınılmaz bir parçasıdır (Messerschmidt, 2019, s. 215). Çünkü bedenler davranış biçimlerini tanımlayarak sosyal eylemlere katılmaktadırlar. Kadın ve erkek bedenlerine fizyolojik ayrılmalar nedeniyle atanan rollere, toplumsallaşma sürecinde uyum sağlanması beklenmektedir. Örneğin bedensel bir pratik olarak ele alınabilecek olan erkeklerin homososyal ortamlarda bulunmaları onların erkeklik kimliğiyle ilişkilidir. Bu gibi ortamlarda erkekler dayanışma ve rekabeti bir arada yürütmektedirler. Goldberg, homososyal ortamlarda erkeklerin, erkeklik imajlarını korumaya yönelik yürüttükleri savunma mekanizmaları sebebiyle oldukça tetikte olma eğilimi gösterdiklerini ifade etmektedir (2018, s. 181). Hemcinsleriyle bedenleri aracılığıyla aktivitelere katılan, homososyal ortamlarda bulunan erkeklerden çok az bir kısmı bu etkinlikleri kendi gibi davranarak gerçekleştirmektedir. Bu durum erkeklikler

arası hiyerarşik düzen ve dolayısıyla hegemonik erkeklikle doğrudan ilişkilidir. Erkek bedenleri ve bedensel pratikler, egemen erkekliğin yarattığı ve yürüttüğü kalıp yargılarla çevrilidir.

1.2. Erkek Psikolojisi

Erkekliği yalnızca görünüşte doğal bir nesne olarak değil aynı zamanda onu oluşturan unsurlarla ele almanın gerekli olduğunu psikoloji alanında ilk kez Sigmund Freud ortaya koymuştur. Bu sebeple inşa edilen erkekliklerin, psikolojik temellerini saptayabilmek adına başvurulması gereken başat kaynaklar arasında Freud'un eserleri yer almaktadır. Freud, cinselliğin çocukluk yılları boyunca görevsiz kaldığını ve gizlilik döneminde olduğunu, ilerleyen dönemlerde ise kışkırtılan cinsel uyarmaların karşıt güçler tarafından bastırıldığını, örneğin çocuk eğitimcilerinin savunduğu ahlaksal güçlerin iğrenme, utanma, ahlak gibi yollarla psişik setler kurduklarını ifade etmektedir (2021a, s. 80). Freud'a göre eril ve dişil eğilimler çocukluk yıllarında görülmekte ancak cinsler arası ayrışma ergenlik döneminde gerçekleşmektedir (2021a, ss. 122-123). Dolayısıyla Freud, yetişkin cinselliğinin ve cinsiyetin biyolojik farklılıklara dayalı doğuştan kazanılan ve değişmez şeyler olmadıklarını aksine uzun ve çatışmalarla dolu süreçlerle inşa edildiklerini savunmaktadır (aktaran Connell, 2019a, s. 40). Freud'un bu görüşüyle bağlantılı biçimde erkekliğin biyolojik niteliklerden ziyade toplumsal süreçlerle inşa edildiği ifade edilmelidir. Erkeklik kimliği, doğuştan gelen bir nitelik değil toplumsal normlar aracılığıyla oluşturulan ve bireylerden içselleştirmesi beklenen kalıp yargılarla kuşatılmıştır. Erkek kişiliğinin iç gerilimlerle dolu olduğunu ve hayatın akışı içerisinde değişimler geçirdiğini ortaya koyan Freud, kişiliğin yapısına ilişkin özellikle bireyin düşüncelerini yargılayan ve sansürleyen bilinçdışı bir fail olarak üstbenliğin varlığına dikkat çekmektedir (aktaran Connell, 2019a, s. 41). Bu bağlamda erkekliğin biyolojik temellere dayalı saf bir halde bireyde bulunmadığı ve bireysel/toplumsal kontrol mekanizmalarıyla şekillendirildiği ifade edilmelidir.

Psikanalizde bilinçdışı, bireyin bütün yaşantıları, bütün hatıraları, yaşadığı olayların bıraktığı izler ve bu izlerin duygusal yansımaları, doyurulmayan bütün istekler olarak tanımlanmaktadır. Freud'a göre tüm bu duygu, iz, hatıra ve isteklerin bilinçdışına atılma sebepleri bireyin hayatında rolünü tamamlamış olmaları yahut toplum tarafından kötü görülen/cezalandırılması gereken durumlara sürüklenmelerinden dolayıdır. Ancak bu duygu ve istekler yalnızca bastırıldığından -tümüyle ortadan kaldırılmadığından-

başka yollarla ortaya çıktıklarında nevrozlar diye tanımlanan patolojik olayları yaratabilmektedirler (2021b, s. 13). Psişik hayatı normal ve anormal, bireysel ve toplumsal görünüşlerinde inceleyen psikanaliz, çocukluk çağının dile gelmek ve tatmin olmak isteyen bilinçdışı özlemlerinin normal bireylerde toplumsal çevre ve eğitimin etkisiyle silindiğini ve sapık içtepilerin toplumsal değeri daha yüksek olan amaçlara yöneldiğini ortaya koymaktadır. Öte yandan anormal olaylarda –yani sapık eğilim çok güçlü olduğu zaman- bu psişik enerji kılık değiştirerek sinir aksaklıkları/hastalıkları şeklinde dışa vurulmaktadır (2021b, s. 16). Freud, püritenlerin -cinsel namusa aşırı düşkün kimseler- cinsel hayatla ilintili en önemsiz sözden dolayı utanıp sıkılmalarını aslında cinsel isteklere kapılmaya ve şeytana uymaya karşı gösterdikleri bilinçdışı ve aşırı bir tepkiden başka bir şey olmadığını dile getirmektedir (2021b, ss. 16-17). Dil sürçmeleri, yazarken ve konuşurken düşülen hatalar, dalgınlık ve unutkanlık gibi durumların tümü geleneksel ahlak ile bağdaşamadıkları için bastırılmaya uğramış duygu, düşünce ve isteklerle ilişkilidir. Bastırılmış isteklerin yerini alan sembolik doygunlukları dile getiren rüyalar da bu durumla ilişkilidir (2021b, s. 14).

Rüyaların görünürdeki formlarının yanı sıra birer örtük anlama da sahip olduklarını savunan Freud, örtük anlamın rüya görenin egosunda bulunan yasaklayıcı ve sınırlandırıcı güçlerin etkisi altında eğilip bükülerek görünürdeki rüyayı oluşturduğunu kabul etmektedir (2021b, s. 209). Bu sebeple görünürdeki rüya çözümlemeye uğratıldığında bir doygunluk durumunun ya da bir isteğin gerçekleşmesini sağladığı görülmektedir. Freud’a göre rüya, bastırılmış bir isteğin kıyafet değiştirerek gerçekleşmesidir (2021b, s. 210). Psikanalize göre görünürdeki rüya muhtevasını inceleyerek örtük biçimde bulunan istek ve arzuları ortaya çıkarabilmek bireyin ruhsal hayatı hakkında önemli bilgiler ortaya koymaktadır. Rüya yorumu esnasında rüyayı, “görülen öge” ve “gizli öge” arasındaki ilişkilerle ele alan Freud, bu ilişkilerin çok çeşitli bir biçimde kurulabildiğini ifade etmektedir (2020, s. 48). Bahsi geçen bu ilişkiler, rüya yorumu esnasında örtük anlamı bulmayı zorlaştıran bir işleve sahiptirler. Rüya deformasyon işlemi bunlardan biridir. Rüyaların temelini arzuya indirgeyen Freud, en basit haliyle deformasyona uğramayan çocuk rüyalarında kardeşinin dolapta sıkıştığını gören bir kişinin aslında kardeşinin dolaba sıkışmasını istemesiyle ilişkili olduğunu ifade etmektedir (2020, s. 57). Rüya örtük anlamı gizleyen işlemlerden biri olan rüya sansürü ise atlama, değiştirme, materyallerin yeniden düzenlenmesi şeklinde gerçekleşmektedir (Freud, 2020, s. 68). Bu yollar aracılığıyla biçimsizleştirilen ve belirsizleştirilen rüyanın

sansüre uğramasının sebebi rüyayı gören kişinin uyanık durumda iken muhakemesindeki eğilimlerle ilişkilidir. Etik, estetik, sosyal açılardan uygunsuz ve sakıncalı olarak değerlendirilen tiksinti ve kınamaya neden olabilecek arzular rüya içerisinde sansüre uğratılmaktadır. Sansür dışında rüyanın sessiz öğeleri olarak ele alınabilecek simgeler aracılığıyla da rüya çarpıtmaya uğrayabilmektedir. Sansürle aynı amacı taşıyan simgecilikte de rüyanın biçimini bozmak ve onu anlaşılmasız kılmak gayeleri bulunmaktadır (2020, s. 101). Ayrıca rüya işlemi esnasında rüyanın sıklaştırma/yoğunlaştırma ve yer değiştirmeye uğrayabileceğini ifade eden Freud, sıklaştırmayı rüya içinde görülen bir ögenin birkaç gizli düşüncüyü bünyesinde barındırması şeklinde açıklamaktadır (2020, s. 103). Bu tür birleşik oluşumlar, rüyanın gizli düşünceleri ile görülen rüyanın arasındaki ilişkiyi bozmakta ve zorlaştırmaktadır. Yer değiştirme yönteminde ise gizli düşüncenin oluşturduğu bütünün bir parçasının uzaktaki bambaşka bir öğeyle yer değiştirmesiyle rüyadaki örtük anlam gizlenmektedir (2020, ss. 106-107). Bahsi geçen tüm bu işlemler aracılığıyla rüyanın anlaşılması ve yorumlanması güçleşmektedir. Bu bağlamda rüya işleminin, bireysel arzu ve isteklerin tatmini için kendine özgü bir düzen ve sürece sahip olduğu ifade edilebilir. Rüyalardan elde edilen bilgilerle yürütülen psikolojik çalışmalar, psikanalizde önemli bir yer tutmaktadır. Ayrıca Freud'un rüyalardan ayrı olarak ele aldığı "gündüz düşü" de benzer şekilde arzu ve ihtiyaçlarla ilişkilidir. Görüldüğü esnada bireyin olayları yaşamadığını, halüsinasyon görmediğini yalnızca hayal etme eyleminin içerisinde bulunduğunu dile getiren Freud, özellikle çocukluk ve ergenlik döneminde yoğunlukla ortaya çıkan gündüz düşlerinin, gençlerde hırs ve başarıya dayalı olduğu görülürken yetişkin erkeklerde cinsel arzularının veya ihtiyaçlarının varlığıyla ilişkili olarak görüldüğünü ifade etmektedir. Ayrıca Freud'a göre yetişkin erkeklerde başarı ya da kahramanlıkla ilgili görülen gündüz düşleri her zaman kadınların ilgisini ve hayranlığını kazanmak arzusuyla gerçekleştirilmektedir (2020, ss. 24-25).

Freud'a göre psişik şeyler bilinç düzeyinde ve bilinçdışında kalanlar şeklinde ikiye ayrılmaktadır (2021c, s. 7). Psikanaliz ise baskılanan bilinçdışı öğelerin bilinç düzeyine taşınarak görünür kılınması gayesindedir. Çünkü Freud'a göre baskılanmış olan şeyler bilinçdışının prototipini oluşturmaktadır (2021c, s. 9). Her bireyde ruhsal süreçler çevreyle uyumlu hale getirilerek örgütlenmekte ve bu örgütlenme sonucunda "ego" inşası gerçekleştirilmektedir. Bilincin, ruhsal aygıtın yüzeyini oluşturduğunu ve dışarıdan alınan bütün duyular ile içeriden alınan duygulanımların başlangıçta bilinçte olduğunu

ifade eden Freud, içsel süreçlerde bunların yer değiştirmelere uğradıklarını ifade etmektedir (2021c, ss. 15-16). Freud “ego”nun, “id”in dış dünyanın doğrudan etkisi aracılığıyla tadil edilmiş kısmı olduğunu ancak keskin bir biçimde birbirinden ayrılmadıklarını “ego” ile “id”in temas ettikleri kısımda birbirlerine karışmış olduklarını dile getirmektedir (2021c, s. 22). “İd”i libidonun büyük deposu olarak tanımlayan Freud ayrıca “ego”nun içinde “ideal ego/süper ego” olarak adlandırdığı bir başka bölümün de varlığından bahsetmektedir (2021c, s. 27). Süper ego’nun varlığını, oedipus kompleksine dayandıran Freud’a göre, birey ilkel oral evresinde obje yüklenimi süresince ego bazı yüklenimleri kabul ederken bazılarını baskılama süreciyle savuşturmaktadır. Kişi bir objeden vazgeçmek zorunda kaldığında ego yansıtma yoluyla söz konusu objeden vazgeçerek onu başkalaşmaya uğratmaktadır. Bu süreç boyunca terk edilmiş obje seçimlerinin tortuları, bireyin obje seçiminde savuşturma ya da kabul etme ölçüsünü belirlemektedir (2021c, ss. 28-29). Objeye seçiminin yansıtma yoluyla başkalaşımı egonun, id üzerinde kontrolü ele geçirme gayesiyle ilişkilidir. Vazgeçilen objenin özelliklerine bürünen ego, yaşanan kaybı telafi etmeye çalışmaktadır. Bu gibi durumlarda obje libidosunun, narsistik bir libidoya dönüşümünden bahseden Freud, “nesne libidosu”nun, “ben libidosu” haline gelmesi sonucu “narsis libidosu”nun oluşacağını dile getirmektedir (2021a, s. 121). Ayrıca egonun bahsi geçen obje özdeşleştirmelerinin sayıca fazla ve birbiriyle uyumsuz hale geldiği durumlarda “çoklukişilik” olarak tanımlanan ve birbirinden farklı özdeşleşmelerin sırayla bilinci ele geçirdiği vakaların ortaya çıktığını ifade etmektedir (2021c, s. 30).

İlerleyen yıllarda kişinin terkedilmiş obje yüklenimlerine karşı direnç gösterebilme yeteneği ortaya çıksa da erken çocukluk döneminde gerçekleştirilen ilk özdeşleştirmelerin etkilerinin genel ve kalıcı olacağını savunan Freud’a göre, süper egonun kökeni bireyin ilk ve en önemli özdeşleşmesi olan babasıyla özdeşleşmesinde gizlidir (2021c, s. 31). Freud, çocuk cinselliğinin filizlenmeye başladığı dönemlerde kendisine en yakın çevrede bulunan anne ya da babayı cinsel nesne olarak seçtiğini savunmaktadır (2021a, s. 129). İlk cinsel döneme ait olan bu süreçte erkek çocuğu, çok erken bir yaşta annesine karşı başlangıçta onun memesiyle ilişkili olan ve anaklitik modele göre yapılacak bir obje seçiminin -ebeveyne benzeyen eş seçme durumu- prototipini teşkil eden obje yüklenimi gerçekleştirmekte; babasını ise kendisini onunla özdeşleştirerek ele almaktadır. Bu ikili ilişki hali, çocuğun annesine ilişkin cinsel arzuları yoğunlaşana kadar ve babasını bu arzularının gerçekleşmesinde bir engel olarak

algılayana kadar devam etmektedir. Freud oedipus kompleksinin kökenini bahsi geçen bu süreçlere dayandırmaktadır (2021c, s. 32). Başlangıçta çocuğun kendisini babasıyla özdeşleştirme durumu daha sonra düşmanca bir ilişkiye dönüşerek onun yerini alabilmek adına babasından kurtulma isteğine dönüşmektedir. Babaya karşı olan ikircikli tutum ve anneye karşı olan sevecen tutum oedipus kompleksinin içeriğini oluşturmaktadır. Bu kompleksin ortadan kalkmasıyla beraber erkek çocuğunun annesiyle yaşadığı obje yükleniminden vazgeçmesi gerekmektedir. Freud, bu vazgeçişin yerini ya anneyle ya da babayla özdeşleşmenin doldurabileceğini ifade ederken anneyle sevecen ilişkinin bir ölçüde muhafaza edilmesini mümkün kıldığından babayla özdeşleşmenin yoğunlaşacağını savunmaktadır. Freud'a göre oedipus kompleksinin bu yolla çözülüşü bir erkek çocuğun karakterindeki erkeksiliği güçlendirecektir (2021c, s. 33).

Oedipus kompleksinin mirasçısı olan süper ego Freud'a göre, babaya duyulan özlemin bir ikamesi olarak bütün dinlerin yeşermiş olduğu filizi içermektedir. Egonun kendi ideallerine yeterli gelemediğini beyan eden öz yargı, inanan kişinin özlemine yakardığı alçakgönüllülüğün dinsel anlamını türetmiştir (2021c, ss. 37-38). Çocuk büyüdükçe babanın rolünü öğretmenlerin ve otorite sahibi başkalarının üstlendiğini ifade eden Freud, onların emirlerinin ve yasaklamalarının süper egoda gücünü koruduğu ve vicdan biçiminde bir ahlaki denetim mekanizmasının çalışmaya devam ettiğini dile getirmektedir (2021c, s. 38). Kişide bulunan vicdan mekanizmasını, oedipus kompleksinde hadım etme tehdidinde bulunmuş olan üstün varlığın -süper ego- yarattığı korkunun daha sonraki aşamada vicdan korkusu biçiminde varlığını sürdürmesiyle açıklayan Freud, benzer şekilde ölüm korkusunun çekirdeğinde de hadım edilme korkusunun olduğunu ifade etmektedir (2021c, ss. 66-68). Ölüm korkusunu dış kaynaklı ve içsel kaynaklı olmak üzere ikiye ayıran Freud'a göre dış kaynaklı ölüm korkusu karşı karşıya kalınan tehlike durumlarıyla ilişkiliyken içsel kaynaklı olan ölüm korkusu, melankoli durumlarında ortaya çıkmaktadır. Ego, süper ego tarafından sevilme yerine nefret edildiğini ve işkence gördüğünü hissettiğinde kendisinden vazgeçmektedir. Kendisini onu koruyan bütün güçler -baba/Tanrı- tarafından terk edilmiş olarak gören melankolik birey, kendi kendisini koruma gücünden de aciz olduğunu düşündüğünden ölüme terk etmektedir. Freud, bu gibi durumlarda doğumun getirdiği ilk büyük kaygının, koruyucu anneden ayrılmaktan ileri gelen infantil özlem kaygısının, mevcut olduğunu ifade etmektedir (2021c, s. 68).

Cinsiyet ve Psikanaliz adlı kitabında, uygar cinsel ahlakın varlığından söz eden Freud, uygar ahlakın yarattığı kötü etkilerin bireyde sinir hastalıklarını doğurduğunu dile getirmektedir (2021b, s. 140). Freud'a göre uygarlığın varlığı, içgüdülerin ortadan kalkmasına dayanmaktadır. Her birey kendi benliğinin bir parçasından -herkesten güçlü olduğunu duyuşu, saldırgan ve intikamcı yanları gibi- vazgeçerek uygarlığın ortaklaşa maddi ve manevi zenginliğini beslemektedir (2021b, ss. 144-145). İnsanlardaki cinsel içgüdünün uygarlık çalışmaları için olağanüstü fazlalıkta bir enerji sağladığını ifade eden Freud, asıl amacın başka bir amaç ile yer değiştirilmesiyle bahsi geçen enerjinin uygarlık lehinde dönüştürüldüğünü dile getirmektedir. Ancak bu yer değiştirme işleminin sonsuza kadar sürdürülemeyeceğini, bu noktada ise öznel bakımdan ruhsal işleyişte ortaya çıkan yıkıcı etkilerin çeşitli sinir hastalıklarını -nevroz ve psikonevroz- doğurabileceğini ileri sürmektedir (2021b, ss. 145-146). Çünkü cinsel içgüdüğü kendi amacından çevirerek yüksek kültürel amaçlara yöneltmek bir başka deyişle yüceltmeye uğratmak ve herkesten aynı cinsel davranışları beklemek toplumsal bir haksızlıktır. Her birey bu isteği karşılayacak güçte ve düzeyde değildir. Cinsel içgüdünün evrimini üç temel aşamaya ayıran Freud, ilk olarak cinsel içgüdünün üreme amacını gütmeksizin bağımsız bir biçimde ortaya çıktığını; ikinci olarak üremeden başka her amaca yönelmiş cinsel isteğin ortadan kaldırıldığını; üçüncü olarak sadece meşru üremenin cinsel bir amaç olarak kabul edildiğini dile getirmektedir. Uygar cinsel ahlakın ise üçüncü aşamada devreye girdiğini savunmaktadır (2021b, s. 147). Fakat kültürel cinsel ahlak, meşru üremenin bir amaç olarak kabul edildiği durumda dahi -en belirgin örnek olarak evlilik- çiftleri üreme amacı güden birkaç faaliyetle yetinmeye zorlayarak evlilik hayatındaki cinsel birleşmeleri kısıtlamaktadır. Örneğin toplumda erkeklerin cinsel hayatı için geçerli olan hoşgörü durumu, kadınların içgüdüleri üzerinde daha kısıtlayıcı bir kimliğe bürünmektedir. Kadınlar için evlilik hayatından doğan sinir hastalıklarının devasının ancak sadakatsizlik olabileceğini dile getiren Freud, bu durumun ise bir kadının uygarlığın istediklerini yerine getirme konusunda ne kadar sıkı yetiştirildiğiyle alakalı olduğunu ifade etmektedir (2021b, s. 153). Ödev duygusu ile istekleri arasındaki çatışma bireyi nevroza sürükleyebilmektedir.

Uygarlığın amaç edindiği cinsel geciktirme bir başka deyişle cinsel perhiz, bireyler üzerinde yalnızca evliliğe kadar sürdürülmektedir. Freud, cinsel gelişim ve faaliyetin geciktirilmesinin başlangıçta gerekli olsa da bir delikanlının hayatında yirmili yaşlardan sonra da sürececek olursa nevrozlardan başka aksaklıkların da ortaya

çıkabildiğini savunmaktadır (2021b, s. 154). Delikanlılık çağında kesin bir cinsel perhiz yapmak evlilik için iyi bir hazırlık sayılamaz ifadesinde bulunan Freud, kadınların kendileriyle evlenmek isteyen erkekler arasından çoğu zaman daha önce başka kadınlarla ilişki kurarak erkekliklerini ispat etmiş olanları tercih ettiklerini dile getirmektedir. Kendi benliklerinde ise eğitim yoluyla içselleştirdikleri evlilik öncesi cinsel birleşmeyi yasak kabul etmeleri sebebiyle evlilikle sonuçlanmayacak her çeşit sevgi eğiliminden kaçınmaktadırlar (2021b, s. 156). Freud’a göre cinsel perhiz aracılığıyla etik bakımdan yasaklanan cinsel birleşme, homoseksüel tatmin biçimlerini ortaya çıkarabilmektedir (2021b, s. 159). Bu bağlamda bazı erkeklerin erkeklik inşalarında ortaya çıkan homoseksüel yönelimin temelini, uygar cinsel ahlak pratiklerinde bulunduğu ifade edilebilir. Freud’a göre bir toplulukta cinsel faaliyetlerin kısıtlanmış olması hayat karşısında duyulan tedirginliği, ölüm korkusunu arttırırken aynı zamanda bireyin hayattan tat almasını sınırlandırmaktadır (2021b, s. 162).

Birinci Dünya Savaşı’nın ortaya çıkmasının ardından savaş ve ölüm karşısında bireyin davranışlarında ortaya çıkan değişiklikleri inceleyen Freud, savaş içindeki bir devletin varlığını sürdürebilmek adına bireylerden büyük fedakarlıklar beklediğini ve savaş aldatmacalarına başvurduklarını ifade etmektedir (2021b, s. 170). Uygarlığın bireylerin benliklerinde sardığı örtüleri, savaşın çekip almasıyla ilkel insanı ortaya çıkardığını dile getiren Freud, yabancıların/düşmanların ölümünü istemenin ve kendi ölümüne inanmayan kahramanlar yaratmanın ilkel çağlardaki insanlarla benzer nitelikler barındırdığını dile getirmektedir (2021b, s. 194). Freud’a göre bilinçdışında ilkel insanlardan kalma ölüm tavrı -ölümsüzlük inancı- sürdürülmektedir. Bireyin kendi ölümüne inanmaması durumu, ölümü üzerine düşündüğü esnada tanık olarak kendi varlığının ortada olmasıyla ilişkilidir. “Bu yüzden psikanaliz, herhangi bir kimsenin öleceğine inanmadığını, yani başka bir deyişle herkesin bilinçdışı olarak kendisinin ölümsüzlüğünden şüphe etmediğini ileri sür[mektedir] (Freud, 2021b, s. 182)”. Aynı zamanda ilkel insan, bir başkasının ölmesine karşı gelmemekte aksine birisinin ölümünü gerçekleştirirken bile isteye olağan bir şeymiş gibi öldürebilmektedir. Ölen yakınları olduğunda ise ilkel insan duygu ikiliğine düşmektedir. Çünkü bir yandan öz varlığının bir parçası olarak gördüğü bir kimsenin ölmesi onu ölüm duygusuyla yüzleştirirken başka bir yandan ise kendisi dışında yabancı bir varlık olan birinin ölümü, onun için olağan bir şeydir. Freud’a göre her çeşit ruhsal durum bu duygu ikiliğinin yarattığı çatışmadan doğmaktadır. Birey sevdiği insanın ölmesiyle bir yandan ölüme yaklaşmış ona dair acı ve

üzüntüyü yaşamış ve tanımıştır ancak başka bir yandan ise henüz kendisi yaşama devam ettiğinden ölümü kabul etmek istememektedir (2021b, s. 187). Bilinçdışında ölüme dair yer alan içtepilerin uygar insanda da ölüme dair güçlü isteği sürdürdüğünü dile getiren Freud, sevilmeyen insanların ölmelerini istemenin/bunu şaka yollu dile getirmenin, bahsi geçen içtepilerle ilişkili olduğunu ifade etmektedir (2021b, s. 192). Eylemsel olarak bir başkasının ölümüne sebep olmayan birey -uygarlık hayatında bulunan yüksek ahlak kuralları bu eylemsizliğin bir nedenidir- bilinçdışı isteklerini taşıyan içtepilerinde öldürme isteğini sürdürmektedir. Uygarlık hayatında yer alan ahlak kuralları söz konusu uygarlığın devamlılığı ve geleceği olduğunda -savaş gibi durumlarda- kendi koyduğu sınırları kaldırarak bir başkasını öldürmeyi olağan ve kahramanca tanımlamaktadır. Bu ikilik, uygarlıkların çelişik yapılarını göz önüne sermektedir. Kendi ölümünü kavrayamamak yahut kahramanca görmek, bir başkasının/düşmanın ölümünü istemek ve olağan algılamak bilinçdışı ile ilkel insanın ortak yanlarıdır. Bir başka deyişle bilinçdışında canlılığını koruyan ilkel insan nitelikleriyle ilişkilidir. Bu bağlamda savaş esnasında ulusların çıkarları dahilinde öldürme isteğinin serbest kılınması savaşın bizzat katılımcısı olan bireylere sağlanmaktadır. Savaş esnasında cinsiyet rolleriyle ilişkili olarak toplumsal boyutta erkeklerin ezici bir çoğunlukta savaşa katılan topluluğu oluşturması bir motivasyon yöntemi olarak savaşçı erkek mitinin doğumuna sebep olmuştur. Ölmeyeceğine inandırılan -ölse dahi kahraman ilan edilecek olan- erkek, düşmanını yani kendi uygarlığını tehlikeye atan bir başka insanı rahatlıkla öldürebilmekte ve bundan kıvanç duymaktadır. Freud'un dile getirdiği biçimiyle savaş, insanları yeniden kendi ölümüne inanmayan kahramanlar haline getirirken yabancılara düşman yaftası vurarak onları öldürmenin yahut öldürmeyi dilemenin gerekli olduğunu aşlamaktadır (2021b, s. 194).

Analitik psikoloji kuramının yaratıcısı olan Carl Gustav Jung ise zihin ve zihinsel etkinliklerden ruh ve ruhsal terimlerini kullanarak bahsetmektedir. Bu terimlerin kapsamına ise hem bilinç hem de bilinçdışı girmektedir. Ruhun bilinçdışı yönü bilinçten farklı ancak onu tamamlayıcı bir görev üstlenmektedir. Jung'a göre bilinçli zihin, kendisinden daha eski olan ancak onunla birlikteliğini sürdüren bilinçdışı ruhtan ortaya çıkıp büyümektedir (aktaran Fordham, 2019, s. 18). Körlük, baş ağrıları, mide rahatsızlıkları gibi her türlü fiziksel hastalığın sebebinin ruhun içinde bulunduğunu savunan Jung, insanın yaratmış olduğu her şeyin köklerinin ruhta bulunduğunu savunmaktadır (aktaran Fordham, 2019, s. 19). Genel ruhsal enerjiyi "libido" olarak

adlandıran Jung, libidonun iki karşıt enerji arasında sürekli bir biçimde aktığını, karşıtlıklar arasındaki gerilim arttıkça enerjinin de arttığını ifade etmektedir (aktaran Fordham, 2019, s. 20). Libidonun bu akış hareketi, bilincin isteklerini karşıladığında ilerleme, bilinçdışının isteklerini karşıladığında ise gerileme hareketi olarak adlandırılmaktadır. Çeşitli nedenlerden dolayı bilincin düzenlenmesi bozulduğunda libido gerileme hareketi ile bilinçdışına doğru akmakta ve bilinçdışının bilince sızması ile ortaya şiddetli bir patlama ya da psikoz çıkabilmektedir (aktaran Fordham, 2019, s. 22). Jung, insanın kendisini sürekli bir biçimde çevreyle uyumlu çalıştırabilen bir makine olmadığını ve kendi iç birliğine ulaşabilmek adına aynı zamanda iç dünyasıyla da uyum içinde olması gerektiğini savunmaktadır (aktaran Fordham, 2019, s. 22).

Bilinçdışını yalnızca vahşi ve çocuksu, unutmak istenilen şeylerin kaynağı olarak ele almayan Jung, bilinçdışının bilincin biçimlendiricisi olduğunu savunmaktadır. Ruhun bilinç yönü denizde yükselen bir ada olarak ele alınırsa çok daha büyük bilinmeyen yönü ise adanın altında kalan su kısmıdır, bu kısım ise bilinçdışıdır. Bilinçdışını, bireysel bilinçdışı ve kolektif bilinçdışı olmak üzere ikiye ayıran Jung, bireysel bilinçdışının bireyin kendine özgü olduğunu, bastırılmış çocuksu dürtü ve arzuların bu kısımda yer aldığını ifade etmektedir. Bu kısma ait anılar baskılamının zayıfladığı dönemlerde -örneğin uykuda- açığa çıkabilmektedir. Bu yol aracılığıyla rüyalarda yahut fantezilerde bireysel bilinçdışına ait unsurlar görünebilmektedirler. Kolektif bilinçdışı ise bilinçdışının daha derinlerinde yer alan bir bölümdür. İçgüdüsel davranışlarla ilişkili olan kolektif bilinçdışı, tekdüze ve düzenli bir biçimde, benzer şekillerde ortaya çıkmaktadır. İnsan beyninin insanlığın derin ve eski deneyimlerle biçimlendirildiğini savunan Jung, dünyanın kuruluşundan bu yana meydana gelen evrensel durumlarda insanların ortak olarak gösterdikleri davranış biçimlerinin, kolektif bilinçdışına kalıtsal olarak aktarıldığını ileri sürmektedir (aktaran Fordham, 2019, ss. 25-27). İnsanlığın geçmiş tarihinden beri koşullanmış biçimde kavramak ve yaşamak eğiliminin arketipik olduğunu ifade eden Jung, arketipleri bilincin ortaya çıkmasından önce var olan kavrayış biçimleri olarak tanımlamaktadır (aktaran Fordham, 2019, s. 28). Bu bağlamda depresyon, doğum, ölüm, zafer, ergenliğe geçiş dönemleri, büyük tehlikeler gibi tipik ve önemli durumlarda mağara duvarlarına çizilen arketip imajlarının, günümüz insanının rüyalarında -insanın bu imajlar üzerinde önceden bilinçli hiçbir bilgisi olmadığı halde- görülebildiğini ifade etmektedir (aktaran Fordham, 2019, s. 29).

Jung, insan davranış ve düşüncesine etki eden belli başlı arketipleri persona, gölge, anima, animus, yaşlı bilge adam, toprak ana ve öz olarak adlandırmaktadır (aktaran Fordham, 2019, s. 32). Toplum içerisinde, bireyden beklenen rollere uygun davranma, verilen eğitime ve toplumsal normlara yanıt verme, kabul edilen davranış biçimlerini uygulama üzerine bir düzen mevcuttur. Bu düzen içerisinde birey, yaşamı boyunca bazı davranış biçimlerini içselleştirirken bazılarını baskılamaktadır. Bu durum bireyin toplumsallaşma süreciyle ilişkilidir. Jung, insanın uygarlaşma sürecinde birçok insanın arasına gizlenerek taktığı maske ve oynadığı rol olarak tanımladığı “persona”yı kolektif bir olgu olarak ele almakta ve belirli bir rolü üstlenmiş bir grup insanın benzer nitelikler sergilediklerini ifade etmektedir (aktaran Fordham, 2019, ss. 62-63). Örneğin bir iş adamı zeki ve enerjik olmaya çaba gösterirken devlet memuru güvenilir ve doğru olmaya çalışacaktır. Tüm bu roller bireyin toplumda oluşturduğu persona ile ilişkilidir. Jung, bireysel bilinçdışında olduğunu ifade ettiği “gölge”yi ise bireyin olamadığı ve engellediği her şey olarak tanımlamaktadır. İlkel, denetimsiz ve hayvansal yanları barındıran gölge, toplumsal standartlara ve bireyin ideal kişiliğine uymayan tüm vahşi istek ve duyguları kapsamaktadır. Bilinçdışı olduğundan eğitimle ehlileştirilemeyen gölge, Jung’a göre insanın dünyaya adımını attığından beri aynı kalmış olan içgüdüsel insandır (aktaran Fordham, 2019, ss. 64-65).

Her insanda bulunan persona ve gölge dışında, kolektif bilinçdışına ait olan “anima” ve “animus”un varlığına işaret eden Jung, bir erkeğin bilinçdışında bütünleyici olarak kadın ögenin -anima-, bir kadının bilinçdışında ise bütünleyici olarak erkek ögenin -animus- var olduğunu savunmaktadır (aktaran Fordham, 2019, s. 68). Güçlü bir erkeğin özel yaşantısında duygusal ve akılcı olmayan davranışlara sahip olabilmesi ruhunun bir yönü olan animası ile ilişkilidir. “Bütün bunlar bir erkekte ‘efeminelik’ denilen kadınsı özellikler olarak kabul edilmektedir (aktaran Fordham, 2019, s. 68)”. Anima, erkeğin yaşamı boyunca kadınlarla olan ilişkileri aracılığıyla bilinçli ve görünür hale gelmektedir. Bir erkeğin kadınlarla ilk ve en önemli teması annesi aracılığıyla gerçekleşmektedir. Çocukta bulunan anne imajı, yalnızca annenin davranışlarıyla ilişkili değil aynı zamanda annenin davranışlarının çocukta hissettirdikleriyle ilişkilidir. Bir erkekte bu süreç aracılığıyla kadın imajı oluşmaktadır. Oluşan bu imaj, erkeğin yetişkinlik yıllarında etkileşim kurduğu kadınlar üzerine yansıtılmaktadır. Bu yansıtma işlevini erkek bilinçli olarak değil, istemsiz bir şekilde gerçekleştirmektedir. Arketiplerin, mitler gibi etnolojik düzlemde ortaya çıktıklarını ve her bireyde bilincinin en zayıf noktasında etkili olduğunu

savunan Jung, uygun koşullarda bahsi geçen bu arketiplerin insan biçimine bürünebileceklerini ifade etmiştir (2020, s. 141). Annenin insanüstü özellikler aracılığıyla mitleştirilmesi, oğlan çocuğunun yaşamının ilk yıllarında gerçekleşen ve ilerleyen yıllarda çocuğun gerçeklerle yüzleşmesi sonucunda söndürölen fakat tam olarak ortadan kaldırılamayan ve her zaman içgüdüsellliğini, gerilimini koruyan bir durumdur. Jung, ileri sürdüğü bu düşünceyle bağlantılı olarak bir erkeğin yetişkinlik yıllarında aşk hayatında hiçbirisi söz konusu karşı cinsle ilişkili olmayan tümöyle anne kompleksinin aktarımıyla gerçekleşen yüceltme, aşğılama, delicesine aşık olma ya da nefret etme durumlarının ortaya çıktığını dile getirmektedir (2020, ss. 143-144).

Kolektif bilinçdışının bir arketipi olması nedeniyle anima, bireysel bağlamda birtakım değışikliklere maruz kalsa da ağlar boyu hiç değışmeyen bazı kalıplara sahiptir. Çift görönlömlö olan anima, bir yandan saf, iyi ve soylu Tanrıçalara benzer kişiliğı temsil ederken diğeri yandan fahişesi, baştan çıkarıcı ve cadı niteliklerini de temsil etmektedir (aktaran Fordham, 2019, s. 69). Bir erkeğin hayatında öne çıkarılan anima portresi ise karşılaştığı durumlara göre değışkenlik göstermektedir. Anima, erkeğin yalnızca yaşamında etkileşim kurduğı kadınlar üzerinde yansıtılmaz. Aynı zamanda erkeğin fantezileri, ruh durumları, duygusal patlamalarında da belirlemektedir. Bilinçdışında bulunan ve anlaşılması güç olan anima fantezilerde, rüyalarda ve hayallerde ortaya çıktığında anlaşılması için fırsat yaratmaktadırlar (aktaran Fordham, 2019, s. 75). Bu sebeple Jung, rüya figürünün saptanabildiğı noktada bireyin kişiliğinin daha özgür olacağını, akılcı olmayan gizli etkilerden uzaklaşacağını ve insan ilişkilerinin iyileşeceğini savunmaktadır. Çünkü Jung’a göre rüyalar kişiliğın bilinmeyen yönlerini ve çelişkilerini ortaya çıkarmaktadır (aktaran Fordham, 2019, s. 137). Ayrıca Jung’a göre, kadın erkek ilişkilerinde ortaya çıkan anlaşmazlıklar, bireyde var olan anima ve animus imajını yansıtma sürecinde gerçek hayatta ilişki kurduğı karşı cinsin niteliklerinin örtüşmemesinden kaynaklanmaktadır. Erkek olmanın tam psikolojik potansiyelinin kahramanın kendi “anima”sına kulak verip ona teslim olmasıyla mümkün olduğunu savunan Jung, bunun dışardan bir kadın yahut adam vasıtasıyla gerçekleştiremeyeceğini savunmaktadır (2020, s. 13). Her erkekte var olduğunu savunduğı “anima”yı bastırma sürecine maruz bırakmak yerine eril bir “persona”nın dişil bir “anima” ile arasındaki dengeye odaklanması gerektiğini savunan Jung, ataerkil evliliklerin duygusal dinamikleri üzerine odaklanarak toplumsal ve ruhsal hayatta eril/dişil kutuplaşmasının ortadan kaldırılması gerektiğini ve iki cinsiyet arasında toplumsal bir dengenin kurulması

gerektiğini ileri sürmüştür. Modern erkek tipinin belirli davranış kalıplarıyla zayıflıklarını bastırmayı alışkanlık haline getirdiğini ancak bu alışkanlığın sürdürülemeyeceğini ortaya koyarak bir çeşit erkeklik terapisi geliştirmiştir (aktaran Connell, 2019a, s. 46).

Anima ve animus'tan sonra bireyin yaşamında etkili olabilecek diğer iki arketip ise “yaşlı bilge adam” ve “büyükanne”dir. Jung, yaşlı bilgeyi anlatımın arketipi olarak adlandırmakta ve bu arketip bireyde harekete geçtiğinde erkeğin, “anlam”a, onun temsil ettiği büyük güce ve bilgeliğe sahip olduğu sanrısına kapılabildiğini ifade etmektedir. Jung’a göre böyle bir adam, kendisine yandaşlar topladığında megalomanyaklık tehlikesiyle karşı karşıya kalabilmektedir. Kendisini kral sanan ya da dünyadaki önemli kişilerle iletişimi olduğunu savunan kimselerde, bu arketipin açığa çıkmasının sonucu görülmektedir (aktaran Fordham, 2019, ss. 77-78). Büyükanne arketipi ise kadınlar üzerinde benzer bir etki yaratmaktadır. Bu arketipin etkisinde kalan kimse, kendisinde sınırsız bir sevgi, anlayış, yardım ve koruma kapasitesi olduğuna inanmaktadır. Çevresindekilerin zavallı ve kendisine bağımlı olduğuna inanan bu tip kadınlar, zamanla çevresindekilerin içgüçü yitimine sebep olarak kişiliklerine zarar verebilmektedirler (aktaran Fordham, 2019, s. 78). Jung’a göre “öz/self” ise hem bilince hem de bilinçdışına ait olanın tümünü kapsamaktadır. Kişiliğin birbirinden ayrı öğeleri ve bilinçdışı süreçlerin tamamı olan “öz”, bu bütünlüğün merkezidir. Erkek ve kadındaki, bilinç ve bilinçdışı iyi, kötü birbirine karşıt tüm öğeleri kapsayan öz, insanlar, hayvanlar, bitkiler ve evrenin tümüyle kurulan ilişkileri belirlemektedir (aktaran Fordham, 2019, ss. 79-81). Jung, ele aldığı arketipler dışında bireyin yaşamında etkili olduğuna inandığı doğal dinsel işlevi de ön plana çıkarmaktadır. Kolektif bilinçdışı arketiplerinin dinsel dogmaların karşılıkları olduğunu ve bu arketiplerin dinsel fikirlere uygun düştüğünü savunan Jung, bilinçdışında bulunan cinsellik, saldırganlık içgüdüleri kadar dinsel işlevin de güçlü bir şekilde bireyi etkilediğini ifade etmektedir. Ona göre ilkel insan bir yandan avcılık, toplayıcılık, balıkçılık gibi temel gereksinimlerine yönelik faaliyetler yürütürken diğer yandan dinsel işlevin yerine getirilmesiyle simgeler oluşturmuş ve dinler kurulmuştur (aktaran Fordham, 2019, ss. 91-92). Dogma, inanç ve ayinlerin ilk dinsel deneyimin berraklaşmış biçimleri olduğunu savunan Jung, bilinçdışının pişmanlık, kendini adamak ve günahtan kurtulmak süreçlerinin, bahsi geçen dinsel deneyler aracılığıyla derin insan gereksinimlerine doyurucu biçimler geliştirdiğini ifade etmektedir (aktaran Fordham, 2019, s. 94). Ruhun değerini ve anlamını kaybettiren bilince fazla değer verilme durumunda, insanın içindeki Tanrı imajının ve inandığı din ile olan bağının kesilmesi

Jung’a göre karakterde bir çatlak yaratarak kişinin zihinsel sağlığı açısından tehlike oluşturabilmektedir (aktaran Fordham, 2019, s. 97). Bu sebeple Jung’un ele aldığı ve incelediği tüm bu unsurlar bireysel bilincin gelişmesi ve bilinçdışı içeriklerin birey tarafından bütünleştirilmesi açısından önemli bir rol oynamaktadır.

Jung’ın çalışmaları arasında erkeklikler kapsamında ele alınması gereken bir diğer konu psikolojik tiplerdir. Jung, çevre koşullarına karşı sergilenen iki değişik tepki biçiminden yola çıkarak insanları iki tipe ayırmaktadır. Dışa dönük davranış sergileyenler “dışadönük tip” olarak adlandırılırken; içe dönük davranış sergileyenler “içedönük tip” olarak adlandırılmaktadır. Jung’a göre libidonun dışarıya doğru akışı, olaylara, insanlara ve nesnelere ilgi, onlarla ilişki içine girmek ve onlara bağlılıktır. Bunlar herhangi bir kişide huy olarak yer bulduklarında dışadönük tipi oluşturmaktadır. İçedönük davranış ise libidonun içeri doğru akması ve kişisel etkenler üzerinde yoğunlaşmasıyla ilişkilidir. Bu davranış biçimini huy edinmiş kişiler ise içedönük tip kategorisinde bulunmaktadır (aktaran Fordham, 2019, s. 38). Jung, insanları belirli tiplere ayırma konusunda temel olarak bilinç psikolojisini ele almaktadır. Bir kişinin içedönük yahut dışadönük tip olarak tanımlanması, bilinçli davranış biçiminin biri ya da ötekisi olmasıyla ilişkilidir. Dengeli davranış biçimi olarak içedönüklük ile dışadönüklüğün birey davranışlarında eşit role sahip olması gerektiğini ifade eden Jung, genellikle bireyin bir davranış biçimi geliştirmesiyle diğer davranış biçiminin bilinçdışında kaldığını savunmaktadır (aktaran Fordham, 2019, s. 39).

1.3. Erkeğin Toplumsal Rolü

Biyolojik cinsiyet fizyolojik özelliklere göre erkek veya kadın olmak üzere ikiye ayrılırken toplumsal cinsiyet bundan çok daha karmaşık bir alt yapıya sahiptir. Çünkü birey açısından cinsiyet yalnızca biyolojik ölçütlerle şekillenmemektedir. 1970’li yıllarda ivme kazanan toplumsal cinsiyet araştırmalarıyla birlikte erkekliğin ve kadınlığın toplumsal süreçlere ve kültürel kodlara dayalı bir biçimde geliştiği ortaya konulmuştur. Toplumsal uzlaşıya dayalı olarak oluşturulan toplumsal cinsiyet kalıpları, “kadın rolü” ve “erkek rolü” şeklinde ayrışmaktadır. Bu noktada cinsiyet rolü, toplumsallaşma sürecine bağlı olarak bireylerin belirli bir kültürel öğreti içerisinde içselleştirdiği yahut içselleştirmesi beklenen roller olarak tanımlanabilir. Var olan toplumsal beklenti, bireyler açısından toplumsal baskıyı yaratan temel unsur olarak ele alınmalıdır. Çünkü

erkeklerden “kapı gibi sağlam” olmalarını bekleyen y kromozomları değil toplumsal araçlarla kabul görmüş olan erkeklik rolleridir.

Connell, *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar* adlı eserinde toplumsal cinsiyetin yapı taşlarını emek, iktidar ve kateksis olmak üzere üçe ayırmaktadır (2019b, s. 143). Emeği bir başka deyişle cinsel işbölümünü belirli iş tiplerinin belirli insan kategorilerine bölünmesi olarak tanımlayan Connell, bahsi geçen iş ayrımında ölçütün kadın veya erkek olmak olduğunu öne sürmektedir. Connell’a göre cinsiyete dayalı işbölümü, toplumsal cinsiyet yapılı üretimi, tüketimi ve dağıtımı da örüntünün parçaları olarak beraberinde getirmektedir (2019b, ss. 154-159). Connell’ın, toplumsal cinsiyetin yapı taşlarından bir diğeri olarak ele aldığı iktidar da toplumsal cinsiyet rejiminin uygulandığı bir pratik nesnesi olarak değerlendirilmelidir. Çünkü iktidar aracılığıyla toplumsal cinsiyet ilişkilerinde erkeklere kendi sınırlarını da üreten ve dayatan bir güç verilmektedir (2019b, s. 166). Althusser’in, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları* adlı eserinde ele aldığı biçimiyle egemen ideolojinin toplumda devamlılığını sağlayan araçlar din, okul, aile, hukuk, siyaset, sendika, haberleşme ve kültür olarak sıralanabilir (2015, s. 50). Bu bakımdan ataerkil ideoloji dahilinde kurumların işleyişini ve örgütlenme biçimlerini kontrol altında tutan iktidar; sürdürülen kültür, kullanılan dil, verilen eğitim, kitlesel iletişimi sağlayan basın yayın araçları ve hukuk gibi mekizmalarla toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini meşru kılarak devamlılığını sağlamaktadır. Connell, öteki insanlarla kurulan ve bir duygu yükü içeren toplumsal ilişkiler olarak tanımladığı kateksis kavramını ise cinsel toplumsal ilişkiler olarak ele almaktadır. Birey ve öteki insanlar arasında gerçekleşen duygusal bağlanım, sevecen veya düşmanca olabildiği gibi hem düşmanca hem sevecen biçimiyle çift değerli de olabilmektedir (2019b, s. 171). Toplumsal cinsiyetin işlemesini sağlayan bu üç mekanizmadan her birinin erkekler açısından avantajları ve dezavantajları bulunmaktadır. Örneğin üretim faaliyetlerinde erkeklerin kadınlardan daha aktif bir biçimde yer alması, elde ettikleri kazancın daha yüksek olması gibi etkenler erkeklere ekonomik açıdan avantaj sağlarken aynı zamanda ağır ve tehlikeli işlerde çoğunlukla erkeklerin çalıştırılması onlar için bir dezavantajdır. Aynı şekilde iktidarın bünyesinde ezici bir çoğunlukta erkeklerin bulunması onlar açısından toplumsal bir avantaj sağlarken devlet bürokrasisinden etkilenen mahkûm ve suçlu oranlarının büyük bir çoğunluğunun da erkekler olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra erkeklerin toplumda duygusal açıdan daha fazla desteklendiği bir düzen mevcuttur. Ancak erkeklik kalıpları dahilinde duyguların ifade edilmesi, zayıflık ve kadınsılık olarak

değerlendirildiğinden erkeklerin duygusal açıdan baskı altında kaldıkları da yadsınamaz bir gerçektir. Bu bağlamda ataerkil ideoloji ekseninde oluşturulan toplumsal cinsiyet kaidelerinin erkeklere sunduğu kazançlar ve ayrıcalıklar olduğu kadar onlara yaşattığı kayıpların da mevcut olduğu görülmektedir. “Erkekler ile kadınlar arasındaki toplumsal konum farklarını rol farklılaşması ile açıklamak, şiddeti önemsizleştirmek ve yaygın bir rıza varsayımıyla baskı meselesini örtbas etmek anlamına gel[mektedir] (Connell, 2019a, s. 69)”. Bireyler tarafından içselleştirilen cinsiyet rolleri, toplumsal refahı ve devamlılığı sağlayan birer araç olarak değerlendirilmelidir. 1970’lerde feminizm, “cinsiyet rolü”nün siyasi çıkarlar dahilinde kullanılan bir aygıt olmasına karşı çıkmıştır. Feminist perspektifle ele alındığında kadınların toplumda geri plana atılmasının kaynağı olan cinsiyet rolleri, erkeklikler perspektifinden ele alındığında ise “erkek gibi davranma” beklentisinden dolayı erkeklerin “katı bir şekilde erkeksi tutumun tutsağı (Goldberg, 2018, s. 21)” oldukları görülmektedir. Bu bağlamda toplumsal dinamiklerle doğrudan bağlantısı bulunan cinsiyet rollerinin biyolojik ayırmadan ziyade yaygın toplumsal rızaya dayalı beklentilerle örülü bir yapı olduğu ifade edilebilir.

Erkeklik çalışmaları, feminist kuramların cinsiyet rolü eşitsizliklerine dayalı toplumsal cinsiyet araştırmalarına paralel bir şekilde gelişim göstermiştir. Bu gelişmeler aracılığıyla kalıplaşmış cinsiyet anlayışının düalist yapısından sıyrılan erkeklik çalışmaları, birden fazla erkeklik biçiminin var olabileceğini ortaya koymuştur. Çünkü toplumdaki her erkek mevcut toplumsal rolleri oynamada benzer erkeklik biçimi sergilememektedir. “Egemen erkeklik değerlerine uyum göstermeyi reddeden erkeklerin kendilerini saklamaktan vazgeçerek daha görünür hale gelmeleri ile ‘farklı erkeklik’lerin mümkün olduğuna dair güçlü bir iddia ile ortaya çıkmaları yeni sorgulamalara kapı arala[mıştır] (Sancar, 2020, s. 29)”. Bu durum egemen erkeklik kalıbının tarihsel ve kültürel değerlerle örülü toplumsal bir kurgu olduğunu açığa çıkarmaktadır. Bu sebeple erkeklikler üzerine yapılan araştırmalarda merkeze alınan kaynak toplumsal cinsiyet kavramı olmuştur. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dayalı olarak toplumda açığa çıkan kadın-erkek arası hiyerarşik düzene benzer biçimde erkeğin de eril tahakküm altında kalması söz konusudur. Bu duruma dair yürütülen sorgulamalar aracılığıyla Connell tarafından “hegemonik erkeklik” kavramı somutlaştırılmıştır. “‘Hegemonik erkeklik’ daima kadınlarla ilgili olduğu kadar, ikincil konuma itilmiş çeşitli erkeklik biçimleriyle ilgili olarak da inşa edilmektedir (Connell, 2019b, s. 268)”. Çünkü erkek hegemonyası yalnızca erkeklerin kadınlar üzerinde toplumsal alanda kurduğu egemenlik değildir. Aynı

zamanda bir grup ayrıcalıklı erkeğin başka erkekler üzerinde kurduğu egemenlik olarak da ele alınması gerekmektedir. Ancak bu hegemonya denetim ve baskı yoluyla varlığını devam ettirmek yerine diyalektik bir biçimde bağlamına göre çeşitlilik göstermektedir. Bir başka deyişle bir toplumda egemen olan erkeklik kalıbı başka bir toplumda geçersiz sayılabilmektedir. “Hegemonya ve dolayısıyla meşruiyet vurgusu, eşitsiz cinsiyet ilişkilerine doğrudan kontrol ve emirler yerine, kültürel etki ve söylemsel ikna etme, rıza ve uyumu teşvik etme yoluyla hegemonik erkekliğin başarısını vurgula[maktadır] (Messerschmidt, 2019, s. 200)”. Bu sebeple erkekliği inşa eden dinamiklerin akışkan ve değişken yapısı göz ardı edilmemelidir.

Erkeklikler arası hiyerarşik ilişkilerin temeli toplumda varlık gösteren farklı erkeklik biçimlerine dayandırılmaktadır. Çünkü her erkek mevcut toplumsal alanlarda farklı roller üstlenmekte ve sergilemektedir. Bu durum ise erkeklik inşasında etkili dinamiklerden olan sosyolojik, psikolojik, ekonomik, kültürel koşullarla ilişkilidir. “Erkekliklerin çeşitliliğini ikrar etmek yetmez, erkekliğin farklı türleri arasında var olan -ittifak, tahakküm, itaatkârlık gibi- ilişkileri de anla[mak gereklidir]. Bu ilişkiler içleme, dışlama, sindirme, sömürme gibi pratikler aracılığıyla kurul[maktadırlar] (Connell, 2019a, s. 84)”. Erkeklikler üzerine çalışma yürüten ve farklı erkeklik biçimlerini sistematik bir düzene oturtan Connell, erkeklikleri aralarındaki ast-üst ilişkilerini göz önünde bulundurarak dört kategoriye ayırmıştır. Bunlar “hegemonik erkeklik”, “madun erkeklik”, “suç ortağı erkeklik” ve “marjinal erkeklik”tir. Connell’a göre hegemonik erkeklik her zaman ve her yerde basmakalıp biçimde varlık gösteren bir erkeklik biçimi değildir. Aksine belirlenmiş toplumsal cinsiyet ilişkileri düzeninde egemen konumu işgal eden erkeklik biçimidir (2019a, s. 150). Bir başka deyişle hegemonik erkeklik, inşa edildiği toplumda var olan kadınlık ve hegemonik olmayan erkeklik biçimleriyle hiyerarşik ilişki kuran ve toplumsal düzen dahilinde değişkenliğiyle egemen varlığını sürdüren bir erkeklik biçimidir. Ataerkil toplum düzeninde oluşturduğu kaideleri başka bir toplum düzeninde değişime uğratabilmektedir.

Hegemonik erkekliklerin üç düzlemde incelenmesi gerektiğini savunan Messerschmidt, bu düzlemlerin “yerel”, “bölgesel” ve “küresel” olduğunu ifade etmiştir (2019, s. 97). Hegemonik erkeklik, yerel düzlemde aile ve yakın çevre aracılığıyla oluşurken bölgesel düzlemde kültür ya da devlet aracılığıyla oluşmaktadır. Küresel düzlemde ise dünya siyaseti ve medya gibi uluslararası ortamlarda oluşan hegemonik

erkekliğin kendisini var ettiği bu ortamlar, eşitsiz toplumsal cinsiyet ilişkilerini meşrulaştıran ve ikna yoluyla egemen erkeklik kimliğini sürekli kılan bir işlev üstlenmektedirler. Connell’a göre çoklu erkeklikler şemasında en alt tabakada bulunan erkeklik biçimi, madun erkekliktir (2019a, s. 152). Arapça kökenli olan madun kavramı alt/ast anlamlarına gelmektedir. Pratikte “aşağı konumda bulunan” ve “buyruk altında olan” ifadelerine karşılık gelen madun kavramı, erkeklikler merceğinden ele alındığında da benzer manzara ile karşılaşmaktadır. Erkek grupları arasında toplumsal cinsiyetten kaynaklanan egemenlik ve madunluk ilişkilerinin varlığından söz eden Connell, bahsi geçen bu erkeklik biçiminin hegemonik erkekliğin tahakkümü altında çeşitli sebeplerle madunlaştırıldığından söz etmektedir (2019a, s. 152). Madun erkeklik, toplumda egemen konuma sahip olan hegemonik erkekliğin yarattığı erkeklik ölçütlerini karşılayamaması veya bu ölçütlere uyum gösterememesi sebebiyle dışlanan ve sindirilen erkeklik biçimidir. Ataerkil toplum düzeninde heteroseksüel erkeklerin eşcinsel erkeklere uyguladıkları baskı, erkeklikler arası varlık gösteren ast-üst ilişkilerinin örneğidir. Ancak madunlaştırılan tek erkek grubu eşcinseller değildir. Heteroseksüel erkekler de simgesel olarak kadınsılığı çağrıştıran herhangi bir eylemde bulunduklarında bu madunlaştırmaya maruz kalabilmektedirler. “Kadınlık ve eşcinsel arzu reddedilir ve bastırılır, ‘zayıf’ ve ‘aşağı konumda’ olanlar yönetilip kontrol altına alınır (Segal, 1992, s. 253)”. Hegemonik erkeklik bu yöntem aracılığıyla kadınlık ve kadınsılık üzerinde bir tahakküm kurmaktadır. Farklı erkeklik biçimlerinin var olabileceği görüşünün yaygınlaşmasıyla birlikte toplumda görünür kılınan bir başka erkek tiptemesi “efeminelik” olmuştur. Genel hatlarıyla kadınsılık olarak tanımlanan efeminelik, kalıplaşmış cinsiyet rollerinin sınırlarını alt üst eden bir kavram olarak değerlendirilmektedir. Segal, efemineliği eşcinsel erkeklerin onları hor gören toplumda kendilerini sunma biçimleri olarak tanımlamaktadır (1992, s. 179). Kalıplaşmış erkeklik özelliklerinin aksine kadınsı tavrı benimseyen efemineler, kendilerine özgü dil ve üsluplarıyla egemen erkeklik kalıplarından sıyrılmaktadırlar. Connell ise efemineliğin, erkekleri kadınlara ve dolayısıyla feminizme yaklaştırdığını ifade etmektedir. Bu yaklaşmanın temelini ise suçluluk duygusu, diğer erkeklere düşmanlık ve kadın hareketine biat etmek gibi nedenlere bağlamaktadır (2019a, ss. 243-244).

Connell, “suç ortağı erkeklik” biçimini en yalın haliyle hegemonik erkekliğin miskin versiyonları olarak tanımlamıştır (2019a, s. 154). Bu erkeklik biçimi, ataerkil düzeni ön saflarda savunmak yerine onun nimetlerinden faydalanan ancak gerekli

olduğunda erkek hegemonyasından taviz verebilen erkek gruplarını kapsamaktadır. Benimsedikleri bu tavrın sebebi ataerkil düzenin birebir savunucusu olmanın yaratabileceği gerginliklerden ve risklerden uzak durma isteği olarak gösterilebilir. Bu tip erkeklikler evin reisi olmanın ve tahakküm kurmanın getirilerinden faydalanırken gerektiğinde eşlerine veya annelerine ev işlerinde yardımcı olan kadınlara saygı duyan ve şiddete başvurmayan özellikler sergileyebilmektedirler. Connell bahsi geçen bu erkeklik biçiminin, yağmur çamur demeden sahada futbol oynayan erkeklere değil televizyon başında tezahüratlarla futbol maçı izleyen erkeklere ait olduğunu dile getirmektedir (2019a, s. 154).

Çoklu erkeklikler şemasında ele alınan bir diğer erkeklik biçimi ise “marjinal erkekliktir”. Erkeklikler arası hiyerarşik düzende bu erkeklik biçiminin yeri, hegemonik erkekliğin marjinal erkekliği yetkilendirmesiyle ilişkilidir. Madun ve suç ortağı erkek grupları daha çok toplumsal cinsiyet düzeniyle bağlantılı biçimde hegemonik erkeklik ile ilişki kurarken marjinal erkeklik etnik köken ve ırk unsurlarıyla bağlantılıdır. Genel anlamda hegemonik erkekliğin ürettiği erkeklik standartlarının, sınıf ve etnik kökene bağlı nedenlerle dışında kalan erkek grupları, marjinal erkeklik biçimini oluşturmaktadır. Connell bu tip erkek gruplarını, ABD’de siyah spor yıldızlarının dayanıklılığı ve gücü ile erkeksiliğin öncü timsalleri haline gelmelerine karşın bireysel başarılarını ve şöhretlerini toplumsal düzeyde tüm siyah erkeklere otorite kazandıramamalarıyla örneklemiştir (2019a, ss. 155-156). Protest/tepkici erkeklik biçimi ise hegemonik-marjinal erkeklikler arasında var olan ilişkiden doğan ve toplumsal statü kazanmak amacıyla şiddeti hayatlarında başat öge haline getiren erkek gruplarına aittir. “Bu erkekler için eril iktidarın göstergesi çoğu zaman şiddet[tir]. Bu erkeklerin yaşamında şiddet çoğu zaman ailede ve okulda başlayan, arkadaş gruplarında devam eden bir durum[dur] (Sancar, 2020, s. 105)”. Şiddete sık sık başvurmak ve güce boyun eğmemek bu tür erkekliklerin toplumda kendilerini var etme ve görünür kılma istekleriyle ilişkilendirilebilir.

Connell’ın tanımladığı bir diğer erkeklik biçimi ise muhalif erkeklik olmuştur (2019a, s. 198). Ancak bu erkeklik biçimi kalıplaşmış bir erkek rolünün yerine getirilmesi değildir. Toplumsal pratiklerde karşı karşıya kalınan bir duruma verilen tepki ve üstlenilen rol olarak değerlendirilmelidir. Bu sebeple muhalif erkekliğin ortaya çıkmasında etkili olan unsurlar bireysel deneyimler ve tepkilerle ilişkili olarak değişken bir yapı sergilemektedir. Connell’ın, *Erkeklikler* adlı eserinde incelediği örneklerde bu

erkeklik biçiminin, yaşamlarının bir bölümünde gizli yaralar almış ve aldığı bu yaraları kendi çıkarlarına hizmet edecek biçimde dönüştürmüş olan erkeklerde ortaya çıktığı görülmektedir. Erkeklik çalışmaları alanında ilk olarak Connell'in ele aldığı farklı erkeklik biçimleri, toplumsal düzlemde oluşturulan ve uyum sağlanması beklenen erkeklik kalıplarıyla ilişkilidir. Bazı erkekler toplumda egemen erkeklik rollerini, sahip oldukları avantajlar sebebiyle kolaylıkla üstlenirken bazıları bireysel veya toplumsal nedenlerle bu rolleri üstlenme konusunda geri planda kalmaktadırlar. Aralarındaki ast üst ilişkisi göz önüne alınarak Connell tarafından *Erkeklikler* adlı kaynakta kategorize edilen farklı erkeklik biçimleri, erkeklik çalışmaları kapsamında oldukça önemli bir yere sahiptir.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin temelinde sorgusuz sualsiz kabul edilen ve bireylerden uyum sağlaması beklenen cinsiyet kalıpları bulunmaktadır. “Yeni doğan bir çocuğun biyolojik bir cinsiyeti vardır ama henüz toplumsal bir cinsiyete sahip değildir. Çocuk büyürken toplum da çocuğun önüne cinsiyete uygun bir kurallar, şablonlar ya da davranış modelleri dizisi koy[maktadır](Connell, 2019b, s. 278)”. Sosyalizasyonla ilgili olan ve bireylere cinsiyet rollerini aşıl原因 bu süreç okul, aile, arkadaşlar ve medya aracılığıyla sağlanmaktadır. Bahsi geçen bu mekanizmalar cinsiyet rejimini oluşturan ve meşrulaştıran sosyal kontrol gücüne sahiptirler. Çünkü okul, aile, medya ve arkadaş grupları toplumsal cinsiyet rollerinin uzlaşım yoluyla devamlılığını sağlayan birer araçlardır. Özge Zeybekoğlu, *Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Erkeklik Olgusu* adlı kitabında bu mekanizmalar aracılığıyla hegemonik erkekliğin üretildiğini meşru ve arzulanan kılındığını ifade etmektedir (2013, s. 78). Bir çocuğun cinsiyet kalıplarına dair ilk teması ailede gerçekleşirken sonraki aşamalarda okul, arkadaş grupları ve medya gibi araçlar devreye girmektedir. Toplumsal bir kurum olan aile içerisinde ebeveynler çocuklarına toplumsal norm ve değerlerle çatışmayan tutum ve davranış örüntülerini aşıl原因 eğilim göstermektedirler. Connell'in toplumdan ayrı bir kendilik değil toplumsal bir pratik olarak ele aldığı “kişilik” de bahsi geçen bu temaslar aracılığıyla filizlenip şekillenmektedir (2019b, s. 317). Bu bağlamda toplumsal cinsiyetin uygulanma alanları, bireylerin toplumsallaşma sürecinde etkileşime girdiği alanlar olarak değerlendirilmelidir. Bu etkileşimler bireysel kimlik inşasında olumlu ve destekleyici olabildiği gibi olumsuz ve yaralayıcı da olabilmektedirler. Goldberg, yetişmekte olan bir erkeğin ebeveynlerinden duyduklarını içselleştirerek iyi işler yaptığında ve başarılı olduğunda kendisini iyi hissetmesini sağlayan, kötü işler yaptığında ve başarısız

olduğunda ise kendisini aşağılayan ve alaya alan sözler söyleyen bir iç ses geliştirdiğini ileri sürmektedir (2018, s. 160). Bu yöntem aracılığıyla erkek çocuk başardıkları ve başaramadıklarıyla kendisine değer biçmeyi öğrenmektedir. Tamamen sosyalizasyon süreciyle ilişkili olan bu durum, kişiliği şekillendiren bir işleve sahiptir.

Connell, toplumsal cinsiyet rejiminin uygulama alanlarını “toplumsal cinsiyet kurumları” olarak adlandırmaktadır. Connell’a göre, bahsi geçen bu alanlar okul, aile, devlet, kurumlar ve sokak olarak sıralanabilir. Bahsi geçen bu ortamlar belirli bir cinsiyet rejiminin sürdürüldüğü resmi ve gayri resmi alanlar olarak değerlendirilmelidir (2019b, s. 181). Örneğin aile, toplumun en temel yapı taşı olmakla birlikte cinsel işbölümünün duygu ve uzlaşım yoluyla yürütüldüğü bir kurumdur. Benzer şekilde okullar da belirli bir toplumsal cinsiyet rejimine sahiptirler ve üretilen rejimleri eğitim yoluyla bireylere aktarmaktadırlar. Çocuğun diğer insanlarla ilk teması ailede gerçekleşirken akranlarıyla ilk teması okulda gerçekleşmektedir. Bu etkileşimler aracılığıyla toplumsal cinsiyet rolleriyle tanışan birey, kişiliğini meydana getirmektedir. Connell’a göre devlet, toplumsal cinsiyet örüntülerin oluşturulmasında kurucu bir rol üstlenmektedir (2019b, s. 194). Bourdieu ise devletin cinsiyet bölünümünde ataerkinin koyduğu buyruk ve yasakları onaylayan ve katmerlendiren bir yapıya sahip olduğunu dile getirmektedir. Ona göre ataerkil ideolojiyi toplumsal düzenin temeli ve modeli yapan devlettir (2019, s. 111). Bu bağlamda toplumsal cinsiyet rejimini üreten ve çeşitli yaptırımlarla bireylere aktaran devlet kurumu da sosyalizasyon ve kişilik oluşumu sürecinde etkili bir unsur olarak ele alınmalıdır. Connell, sokağın toplumsal cinsiyet rejiminin yürütülmesindeki rolünü, belirli toplumsal ilişkilerin olduğu kesin sınırları olan ve erkeklik/kadınlık biçimlerinin sergilendiği bir cinsellik tiyatrosu olarak tanımlamaktadır (2019b, ss. 198-199). Sokak, belirli erkek grupları tarafından kadınlara yönelik birçok sindirme eyleminin gerçekleştirildiği bir alandır. Ancak aynı zamanda kadınlara karşı tehlikeye yol açan erkeklerin diğer erkekler tarafından tehlikeye maruz kaldıkları bir alandır. Sokağın sınırları içerisinde ele alınabilecek olan alışveriş merkezlerinde, reklam afişlerinde, dükkân vitrinlerinde de belirli bir cinsel rejimin sergilendiği ve yürütüldüğü görülmektedir. Bu bağlamda toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin devlet, aile, okul ve bahsi geçen diğer kurumlarda uygulanan cinsiyet rejimi aracılığıyla meşru ve sürekli kılındığı ifade edilebilir. Serpil Sancar, *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar* adlı kitabında cinsiyet rejiminin yürütülmesi hakkında, Türk modernleşmesinin aile odaklı gerçekleştiğini, aile politikalarıyla toplumu yönetme

gayesinde olan iktidarın stratejisinin erkeklerin devlet, kadınların aile kurmakla yükümlü olduklarına dair bir anlayış geliştirdiğini ifade etmektedir (2014, s. 306). Cinsiyet rejiminin oluşturulma ve yürütülme sürecine dair olan bu çıkarım, Connell’ın ele aldığı biçimiyle toplumsal cinsiyet kurumlarıyla ilişkilidir.

Connell’a göre erkeklikle ilgili meselelerde önemli olan ne varsa hem kişiliği hem de toplumsal ilişkileri içermekte hatta esasen bu ikisi arasındaki etkileşimi kapsamaktadır (2019a, s. 94). Bu bağlamda her erkeğin sosyalizasyon sürecinde toplumsal cinsiyet kalıplarıyla etkileşime girdiği ve bu etkileşimler aracılığıyla bir erkeklik inşa ettiği ifade edilmelidir. Pınar Selek, *Sürüne Sürüne Erkek Olmak* adlı eserinde Türkiye’de geleneksel olarak kabul gören erkeklik kademesine erişmek için gerekli olan dört aşamayı sünnet, askerlik, iş bulma ve evlilik şeklinde kategorize ederek erkeklik inşasında etkili olan toplumsal beklentilere dikkat çekmiştir (2018, s. 19). Bu aşamalardan birincisi olan sünnet töreni, erkeğin cinsiyet kimliğini üstlendiğinin ve o kimliğin rollerini karşılayabilecek düzeyde olduğunun toplumsal olarak kabul gördüğünün göstergesidir. İkinci aşama olan askerlik hizmetinde erkeğin, erkekliğini kanıtlamak amaçlı çeşitli sınavlardan geçtiği bu homososyal ortamda zorunlu olarak bulunduğu görülmektedir. “Kurucu törenlerin bir kısmı özellikle de eğitim ve askerlik bünyesindekiler, erkeksi dayanışmanın güçlendirilmesine yönelik hakiki sınavları barındır[maktadır] (Bourdieu, 2019, s. 70)”. Bu durum erkeklerin toplum tarafından kabul görmek ve gerçek erkekler grubuna dahil olmak adına eril grubun yargısına olan bağımlılığını göstermektedir. Segal, ordu eğitimi aracılığıyla kadın ve erkek arasındaki karşıtlığın keskinleştirildiğini, kadın teriminin yetersizlikle özdeşleştirildiğini ve cinsellikle saldırganlık arasındaki mevcut kültürel bağların güçlendirildiğini ileri sürmektedir (1992, s. 44). Askerlik süresince erkeklerin, disiplin altına sokularak erkeklikler arası hiyerarşik ilişkileri içselleştirmeleri sağlanmaktadır. Aynı zamanda erkeklik inşalarında kadınsı özelliklerin yer bulamayacağı algısı pekiştirilmektedir. Bu sayede tektipleştirilen erkekler ve erkeklik algıları, toplumsal cinsiyet kalıplarının devamlılığını sağlamaktadırlar. Bu aşamada erkekler savaşçı erkek mitiyle motive edilerek toplumun onlardan beklediği biçimde güçlü, mücadeleci ve her zaman kazanan olmak zorunda olduklarına inandırılırlar. Oluşturulan bu algı, bazı erkeklerin duygularını bastırmaya ve saldırgan tutumlar sergilemeye eğilim göstermelerine neden olmaktadır. Toplumsal beklentiler sebebiyle başkalarının onlar hakkında ne düşündükleri konusunda yoğun bir hassasiyet çalıştıran erkekler bu gibi durumlarda toplumsal beklentileri karşılamaya odaklanarak kendi benliklerini

kaybedebilmektedirler. Goldberg, bu tip erkeklerin “korkak” olarak adlandırılmaktansa savaşta ölmeyi tercih edeceklerini ifade etmektedir (2018, s. 20). Bu sebeple erkeklerin yaşamları boyunca çoğu kez cesurca davranmak adına özyıkıcı davranışlar sergiledikleri ifade edilebilir. Segal, erkeklerde bulunan erkeklik hassasiyetine ilişkin, çoğu erkeğin hiçbir zaman yeteri kadar erkek olup olamadığı konusundaki endişesinden kurtulamadığını ancak sadece bazı erkekler rutin olarak erkeklere ayrıcalıklar tanıyan kurum, ideoloji ve pratiklerde sistematik bir biçimde ezildiğini dile getirmektedir (1992, s. 173). Segal’ın değindiği bu durum erkeklikler arasında var olan hiyerarşik düzen, baskı ve gerilim ortamıyla ilişkilidir.

Toplum tarafından kabul gören erkeklik kademesine erişmek için üçüncü basamak olan iş sahibi olma aşaması ise erkekleri üretime dahil eden ve ekonomik koşullarını belirleyen bir işleve sahiptir. Ataerkil toplum düzeninde “eli ekmek tutan” erkek aynı zamanda eşini kendisine ekonomik açıdan bağımlı kılmaktadır. Bu sayede ekonomik üstünlüğünü kanıtlayan erkek, toplum tarafından kabul görerek ondan beklenen erkek kimliğini üstlenebilmektedir. Erich Fromm *Sevme Sanatı* adlı eserinde, genel erkek algısında sevilme yönteminin duygusal etkileşimlerden ziyade güçlü ve paralı olmak olduğuna dikkat çekmektedir (2021, s. 21). Var olan bu algı, egemen erkeklik ölçütleri ve kapitalizmin üretim faaliyetleriyle ilişkilidir. Üretim ilişkilerine dahil edilen erkeğin, yönetici veya işçi fark etmeksizin duygularından arınmış tümüyle mantığıyla hareket eden niteliklere sahip olması beklenmektedir. “İş dünyasında başarı şansı, benliğin bastırılması ve denetimli, kasıtlı, hesaplı, yönlendirici bir duyarlılığa bağlıdır (Goldberg, 2018, s. 71)”. Bu düşünce sistemiyle güdülenen erkekler akıl ve mantıkla olan bağlarını erkeklik inşalarında sıkıca örmektedirler. Connell’in, *Erkeklikler* adlı eserinde değindiği biçimiyle üretim ilişkilerinde var olan cinsel işbölümünün erkeklere sağladığı kazançlar kadar yaşattığı kayıplar da mevcuttur (2019a, s. 146). Çünkü ekonomik bakımdan cinsel işbölümü aracılığıyla kadınlardan daha avantajlı konumda olan ve toplumsal düzende desteklenen erkekler, aynı zamanda iş hayatında duygularından arındırılmış birer makine rolünü üstlenmekte ve beden gücü gerektiren ağır işlerde çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Segal, işçi sınıfından olan erkeklerin maço erkeklik inşasında bulunmalarını, ekonomik anlamda diğer erkekler karşısında ikinci sınıf konuma düşmelerini başka yollarla telafi etme isteği olarak değerlendirmektedir (1992, s. 129). Özsaygısını eril bağlarını kuvvetlendirerek kazanma yoluna başvuran bu tip erkek grupları, iş hayatının erkeklik inşasındaki etkisini gözler önüne sermektedirler.

Erkekliğin toplumsal olarak kabul görmesinde dördüncü aşama olan evlilik ise “ailenin reisi” rolünü üstlenebilecek güçteki erkeklerin gerçekleştirebildiği bir aşamadır. Heteroseksüel cinsel yönelim, erkeklik ölçütlerinden biri sayıldığından erkeğin bir kadınla evlenmesi ve çocuk sahibi olması toplumsal beklentilerdendir. Özellikle geçmiş yıllarda evlilik, erkeğe kadının ve çocuğun üzerindeki fiili iktidarını ve denetimini resmi yollarla elde etme hakkı sunarken zaman içerisinde bu durumun tıpkı değişen erkeklik kalıpları gibi daha eşitlikçi bir yapıya büründüğü görülmektedir. Evliliğin toplumsal alt yapısına bakıldığında toplumların devamlılığını sağlamak, yeni üyeler dünyaya getirmek ve geleneği devam ettirmek işlevlerine sahip olduğu görülmektedir. Evlenen erkek toplum nezdinde yetişkin erkek kimliğine erişebilmektedir. Aynı şekilde “babalık” da bir erkeğin erkekliğini cinsel ve ekonomik açılardan topluma kanıtladığı ve toplum tarafından onaylandığı bir konumdur. Segal, babalığın öne çıkarılmasındaki temel unsurun geleneksel heteroseksüel ailenin öneminin vurgulanması olduğunu ifade etmektedir (1998, s. 83). Günümüzde etkisi ve görünürlüğü azalan erkeklik biçimlerinden biri olan “pederşahi erkeklik” aile veya cemaat gibi bir toplulukta yaşça büyük erkeğin veya babanın, genç bireyler üzerinde kurduğu otorite ve yürüttüğü tutumdur (Sancar, 2020, s. 111). Bu erkeklik biçiminin işlevini yitirmesinin nedeni kapitalizmin toprağa dayalı üretimden endüstriyel üretime ve kentsel yaşama taşıdığı toplum düzeninde çekirdek aile kavramının ön plana çıkmasıyla ilişkilidir. Ailede yaşlı iktidarının yerini bireysel emek gücüyle kurduğu ailede söz sahibi olan gençler almıştır. Bu bağlamda ekonomik koşullarla değişen aile geleneğinin erkeklik biçimlerine etkisi göz ardı edilemez bir gerçektir. “Babalık konumu, sünnet olan, askerlik yapan, eli iş tutan, heteroseksüel cinsel deneyim sahibi erkek tarafından hak edil[mektedir] (Selek, 2018, s. 20)”. Erkeklik inşasında etkili olan evliliğin toplum tarafından teşviki, erkeklerin cinsel yönelimlerine doğrudan etkide bulunan bir dinamik olarak değerlendirilmelidir. Erkek bedeni toplumsal normlar aracılığıyla heteroseksüel olması için terbiye edilmektedir.

Erkeklik inşasında etkili olduğu görülen bu dört aşama toplumsal boyutta oluşturulan erkeklik rolleri arasındadır. Var olan erkeklik rolleri ve sınavları sebebiyle erkekler “iyi bir baba”, “iyi bir koca”, “gerçek bir erkek” olabilmek adına bireysel kimliklerini göz ardı edebilmektedirler. Ayrıca akışkan ve kırılğan olan erkeklik hissi, gündelik hayatta sürekli bir biçimde tehdit altındadır. Bu sebeple erkeklerin yaşamları boyunca gerçek bir erkek olduklarını kanıtlamak amaçlı girdikleri sınavlar, üstlendikleri roller vardır. Çünkü erkeklik bazı koşulda ağırlık kaldırabilmekle ilişkiliyken bazı

koşulda bilgisayar programı kullanabilmekle ilişkilidir. İnşa edilen farklı erkeklik biçimlerine rağmen toplumsal cinsiyet kalıplarında erkeklere atanan roller güçlü, akılcı ve dayanıklı olmalarına yöneliktir. Erkeğin akılla ve dolayısıyla akılcılıkla özdeşleştirilme durumu Eski Yunanlara kadar dayandırılabilen bir düşünce tarzıdır (Lloyd, 2021, s. 23). Kadının aklın dışında kaldığı var sayılan şeylerle, erkeğin ise akılla özdeşleştirilmesi erkek üstünlüğünü doğurmakta ve oluşturulan bu algı günümüzdeki toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine kadar uzanmaktadır. Connell, erkek üstünlüğünün hegemonik erkekliğin doğuşunu destekleyen en büyük etken olduğunu savunmaktadır. Connell'a göre hegemonik erkeklik, hegemonyasını aklın temsili olarak toplum çıkarlarını koruduğunu ileri sürerek tesis etmektedir (2019a, s. 289). Akıl ve erkekliğin sıkı örüntüsünün yanı sıra pasiflik, duygusallık, bağımlılık gibi unsurlar erkeklerin benliklerinde bastırmaları gereken kadınsı özellikler olarak görülmektedir. Goldberg, erkeklerin duygularını bastırmaya yönelik çeşitli yöntemlerle savunma mekanizmaları geliştirdiklerini ancak erkekliğin bu şekilde çarpık inşasının depresyon, içe kapanma, yüksek düzeyde kaygı ve sahte coşkunluk gibi sonuçlar doğurduğunu ifade etmiştir (2018, s. 88). Bourdie ise erkek üstünlüğüne dayalı toplumsal düzenin eril tahakkümü tasdik etmek amaçlı kurulu bir makine gibi devamlı işlediğine dikkat çekmiştir (2019, s. 22). Bu bağlamda bir erkeğin giyinme tarzından cinsel yönelimine kadar hemen her alanda toplumsal cinsiyet kalıplarının tesiri altında olduğu ifade edilmelidir. Çünkü belirli bir kültür çevresinde yetişmiş erkek, oluşturulmuş erkeklik rollerini doğal olanmış gibi algılamakta ve bu algı nedeniyle bünyesinde baskı mekanizması geliştirmektedir.

BÖLÜM 2

2.1. ERKEK BEDENİ ÜZERİNDEN TANPINAR'IN ÖYKÜLERİ

2.1.1. Belirsiz Erkek Bedeni

“Abdullah Efendi'nin Rüyaları” adlı öykünün başlangıç kısmında beş kişiden oluşan bir erkek grubunun meyhanede eğlendikleri aktarılmaktadır. Başkarakter olan Abdullah Efendi de bu erkek grubunun bir katılımcısıdır. Öykü boyunca kendisine karşı yoğun bir eleştiri mekanizması çalıştırdığı görülen Abdullah Efendi'nin, meyhanede arkadaş grubunun içerisinde verilmesinin nedeni alkolün etkisiyle kendisini yukarıdan izleyen, “ikinci Abdullah Efendi'nin (Tanpınar, 2019, s. 12)” varlığından bir nebze olsun kurtulmak isteyen erkeğin başvurduğu çözüm yolu olarak değerlendirilebilir. Öyküde

başkarakterin bu kalabalık mekân içerisinde yer almaktan memnun olduğu ve kendisinin de arkadaş grubuna uyum göstererek konuşup, eğlendiği -onları taklit ettiği- aktarılmaktadır (Tanpınar, 2011, ss. 11-12). Goldberg, *Erkek Olmanın Tehlikeleri* adlı kitabında, erkeklerin grup birlikteliği içerisinde erkeklik imajlarını koruma amaçlı oldukça tetikte olma eğiliminde olduklarını ve kişiselliklerini yitirdiklerini dile getirmektedir (2018, s. 181). Goldberg tarafından tespit edilen duruma benzer şekilde öyküde başkarakterin katılımcısı olduğu erkek grubu içerisinde kişiselliğinin sınırlarından uzaklaşarak gruba uyumlu esasen “taklitçi” davranışlarda bulunduğu göze çarpmaktadır. Bu durum onun erkeklik imajını korumaya yönelik, grubun bir üyesi olarak şekillendirdiği davranış biçimleri olarak değerlendirilebilir. Ayrıca Abdullah Efendi alkolün etkisiyle herkesin onu beğendiğini ve takdir ettiğini düşünmektedir (Tanpınar, 2011, s. 13). Öyküde bahsi geçen bu ifade erkeklik inşasında etkisi bulunan beden algısına yönelik güvensizliğin alkol aracılığıyla nasıl değiştirilip çarpıtıldığını göstermektedir. Özellikle öykü içerisinde meyhanede bulunan diğer müşterilerin fiziksel özelliklerinin ayrıntılı bir biçimde aktarılması ancak başkarakterin fiziksel özelliklerine dair herhangi bir bilginin bulunmaması erkeklik inşasında örtük bir biçimde etkisi bulunan ancak görmezden gelinen bir bedenin varlığına işaret etmektedir. Karşı masada bulunan esmer, zarif ve çekici kadını büyük bir beğeniyle inceleyen Abdullah Efendi, sahip olduğu eril gözü kendi bedenine yöneltmemektedir (Tanpınar, 2011, s. 13). Öykü içerisinde yalnızca başkarakterin kırk yaşını geçkin olduğu bilgisi yer almaktadır (Tanpınar, 2011, s. 19).

Öykünün ilerleyen kısımlarında şahit olduğu/kendi zihninde yarattığı fantastik olayların kasvetinden kurtulmak isteyen başkarakter, bir kadın aracılığıyla tüm gördüklerini unutabileceğine inanmaktadır (Tanpınar, 2011, s. 22). Erkekliğin bedensel performanslar aracılığıyla inşa olduğunu savunan Connell, *Erkeklikler* adlı kitabında bedensel deneyimin bireyin kim ve ne olduğuna dair algısında önemli bir rol oynadığına dikkat çekmektedir (2019a, s. 112). Bu noktada Abdullah Efendi’nin maruz kaldığı olağanüstü olayların benliğinde yarattığı kaygı ve tereddüt durumlarından cinsel aktivite/bedensel tatmin aracılığıyla kurtulmaya çalıştığı ifade edilebilir. Bu durum ayrıca eril bedenselleşmeyle ilişkilidir. Eril bedenselleşmenin, kimlik ve davranış oluşumundaki etkisine değinen Messerschmidt, bu durumu bedensel pratiklerin erkeklik kimliğiyle ilişkilendirilmesiyle açıklamaktadır (2019, s. 100). Öyküde başkarakterin eril bedenselleşme aracılığıyla benliğinde ortaya çıkan kaygı, huzursuzluk ve yalnızlık durumlarını ortadan kaldırmaya çalıştığı ifade edilebilir. Öykü içerisinde aktarıldığı

biçimiyle başkarakterin bütün uzviyetinin ancak bir kadının huzuruyla tamamlanacak bir eksiklik içinde kavrulması, birlikte olmak için gittiği kadının yanında kendisini yirmi yaş gençleşmiş hissetmesi, erkekliğin sembolik taşıyıcısı olan bedenin etkisini gözler önüne sermektedir (Tanpınar, 2011, s. 27). Erkekliğin bedensel faaliyetler aracılığıyla inşasının örneklerine başkarakterin erkek grubuyla beraber meyhanede vakit geçirmesi ve ardından fuhuş için kadın ziyaretinde bulunmasında rastlanmaktadır. Tüm bunlar eril bedenselleşmeyle ilişkili olan aktivitelerdir. Ayrıca öykü içerisinde Abdullah Efendi'nin meyhanede uyur halde bıraktığı vücudunun döndüğünde çıkan yangın sonucunda kül olması da erkek bedeniyle ilişkili dikkate değer bir unsurdur (Tanpınar, 2011, s. 33). Başkarakterin benliğindeki kasvetten huzursuz olduğu öykü içerisinde sık sık betimlenerek aktarılmaktadır. Bu ruh hâlini taşıyan beden ise fantastik bağlamda yanarak yok olmaktadır. Bu durum başkarakterin sahip olduğu karamsar ruh halinin taşıyıcısı olan bedeninden zihinsel olarak kurtulma yöntemi olarak değerlendirilebilir. Bahsi geçen bu duruma benzer şekilde öykünün son kısmında da başkarakter kendisini mustarip, yorgun ve ağır adımlarla yürürken görmektedir (Tanpınar, 2011, s. 51). Abdullah Efendi'nin ağır adımlarla yorgun bir biçimde yürümesi, ruhsal çöküntüsünün bedene bir yansımasıdır. Connell'in bahsettiği biçimde erkekliğin tendeki belirli bir histen, kasların şekillerinden ve gerginliğinden, duruş ve yürüyüş biçiminden, cinsel ilişkide belli olanaklardan müteşekkil olması başkarakterin yorgun ve mustarip halde yürüyen bedeninin sahip olduğu erkeklik inşasını somutlaştırmaktadır (2019a, s. 112).

“Geçmiş Zaman Elbiseleri” adlı öyküde erkekliğin bedensel performanslar aracılığıyla inşasının ilk örneğine başkarakterin buluşmak için sözleştiği Ketî ile yaşayacağını düşündüğü cinsel birliktelik hayalinde rastlanmaktadır (Tanpınar, 2011, s. 53). Eril bedenselleşme aracılığıyla kurulan erkeklik kimliğine değinen Messerschmidt, heteroseksüel cinsel deneyimin bunun bir parçası olduğunu ifade etmektedir (2019, s. 100). Bu bağlamda başkarakterin hayalini kurduğu cinsel birliktelikte kadın bedeninin “aydınlığın ve gençliğin parıldayan pınarı” olarak betimlenmesi, erkeğin ise “bu pınardan içen ve içtikçe susuzluğu artan” bir role bürünmesi heteroseksüel cinsel ilişki dinamiğinde sembolik değere sahip unsurlar olarak ele alınmalıdır (Tanpınar, 2011, s. 53). Lynne Segal, *Ağır Çekim Değişen Erkeklikler Değişen Erkekler* adlı eserinde heteroseksüel ilişkide erkeğin egemen olduğu, kadının teslim olduğu algısının bulunduğunu ve dolayısıyla “fethetme/teslim olma”, “aktiflik/pasiflik”, “erkeklik/kadınlık” imgelerinin yer aldığını ifade etmektedir (1992, s. 257). Bu bağlamda

başkarakterin Ketî'yle ilgili zihninden geçen ifadelerde egemen heteroseksüel ilişki kalıplarının yer aldığı ifade edilebilir. Bunun yanı sıra bedensel bir aktivite olarak arkadaşının davetiyle bir eğlenceye katılması, burada diğer erkeklerle birlikte kumar oynaması da başkarakterin erkeklik kimliğiyle ilişkilidir (Tanpınar, 2011, ss. 53-55). Connell, *Erkeklikler* adlı eserinde erkekliğin bedensel performanslar aracılığıyla inşa olduğuna dikkat çekerek bedensel deneyimlerin bireyin kim ve ne olduğunu anlama noktasında merkezi bir yer tuttuğunu savunmaktadır (2019a, s. 112). Bu bağlamda başkarakterin bedensel faaliyetleri arasında kumar masasındaki davranış biçimleri -oyun esnasında riske girmesi, sıska olarak betimlediği delikanlı ile rekabete girmesi- erkeklik kimliğinin göstergeleri olarak kabul edilebilir (Tanpınar, 2011, ss. 57-59).

Başkarakterin, Ketî'yle buluşmak için ayrıldığı kumar masasının ardından geçirdiği kaza öyküde olay örgüsünün tümüyle değişmesine sebep olmaktadır (Tanpınar, 2011, s. 60). Çünkü başkarakter geçirdiği kazanın ardından götürüldüğü evde orta boylu, kumral, kendi deyimiyle “bir rüya kadar güzel olan” genç bir kızla tanışmıştır (Tanpınar, 2011, s. 64). Başkarakterin tanıştığı bu genç kız, babasının onu zorla evde tuttuğunu ve geçmiş zaman elbiseleri giydirdiğini anlattığında kıza karşı yoğun bir merhamet duygusu besleyen başkarakter bu sebeple genç kızın koruyucu role bürünmektedir (Tanpınar, 2011, ss. 65-70). Öykü içerisinde genç kızın babası olarak aktarılan diğer erkeğin güçlü ve kuvvetli olduğu aktarılırken başkarakter onunla karşılaştığı sahnede öfkesine yenik düşerek -genç kızın koruma gayesiyle- karşısındaki erkeğe saldırmaktadır (Tanpınar, 2011, ss. 69-70). Goldberg, güce ve cesarete dayalı erkeklik ideali sebebiyle fiziksel şiddete dayalı kavgalardan kaçınmayan erkek bedenlerinde fiziksel yaralanmaların ortaya çıkabileceğine dikkat çekmektedir (2018, s. 79). Öykünün devamında bir kaza atlatmış olan başkarakterin hasta, mecaliz ve yaralı olmasına rağmen genç kıza ulaşabilme ve bulunduğu durumdan kurtarabilme gayesiyle günlerce onu aradığı aktarılmaktadır (Tanpınar, 2011, s. 74). Bu noktada erkek bedeninin fiziksel yıkımına sebep olan tutumlardan “maço katılığı”nın bir örneğine rastlanmaktadır. Goldberg, ele aldığı bu tutumu sergileyen erkeklerin bedenlerinde açığa çıkan uyarı sinyallerini görmezden gelmeleriyle sakatlık ve ölümle sonuçlanabilecek durumlara sürüklendiklerini ifade etmektedir (2018, s. 144). Başkarakterin takındığı bu tavır toplumsal cinsiyet rollerinde erkeğe atfedilen “koruyucu” ve “aktif” erkek bedeni imajlarından kaynaklanmaktadır. Kaza geçirdiği gece tanıştığı genç kızdan zarıflığı, güzelliği, ürkekliği ve kendisinde uyandırdığı saadet hissi sebebiyle etkilenen başkarakter, onu “Leylâ, Şirin, Zühre” olarak

adlandırmaktadır (Tanpınar, 2011, ss. 64-65). Bu noktada başkarakterin, geçmiş zaman elbiseleri giyen bu genç kıızı kendisindeki “toprak ana fantazisi” ile bağdaştırdığı ifade edilebilir. Toprak ana imgesini saf, cinsellikten uzak ve dünyasal olmayan bir kadın olarak tanımlayan Goldberg, bahsi geçen bu imaj içerisinde kadının saf, sadık, pasif, korunmaya muhtaç niteliklere sahip olduğunu ifade etmektedir (2018, ss. 34-35). Öyküde geçmiş zaman elbiseleri giyen genç kıızın bahsi geçen “toprak ana” imajıyla paralel özelliklerle aktarıldığı göze çarpmaktadır. Bu durum kadının “korunmaya muhtaç” olduğu, erkeğin ise “korumakla yükümlü olduğu” toplumsal cinsiyet rolleriyle kurulmuş geleneksel ilişki kalıbının bir göstergesidir. Ancak başkarakter tüm çabalarına rağmen öykü boyunca başka bir alemden geldiğine inandığı, korunmaya muhtaç bu genç kıza ulaşamamaktadır. “Geçmiş Zaman Elbiseleri” adlı öyküde, “Abdullah Efendi’nin Rüyalari” adlı öyküyle benzer biçimde başkarakterin fiziksel özellikleri okuyucuya aktarılmamakta belirsiz beden algısı devam etmektedir. Buna karşılık öyküde yer alan kadınlar kendilerine yönetilen eril göz aracılığıyla uzun uzun fiziksel özellikleriyle anlatılmakta ve övülmektedir. Benzer şekilde başkarakterin etkileşim kurduğu erkekler de fiziksel özellikleri öne çıkarılarak eleştirilmektedir. Örneğin kumar masasındaki gencin “sıska” olarak aktarılması, genç kıızın babasının “ihtiyar” olarak anlatılması gibi. Öyküde başkarakter çevresine yönelttiği eril gözü kendisine çevirmemektedir. Erkek bedenine ilişkin ibarelerden yalnızca erkeklik kimliğinin bedensel performanslar aracılığıyla inşasına rastlanmaktadır.

“Bir Yol” adlı öykü, bir tren yolculuğuyla başlamakta ve bu yolculuk esnasında başkarakterin gördüğü patika yol, geçmişi, anıları, acıları ve rüyaları geriye dönüş tekniğiyle aktararak son bulmaktadır. Öykü içerisinde başkarakterin bedensel özelliklerine dair herhangi bir tanımlama bulunmamaktadır. Ancak erkeklik kimliğinin beden aracılığıyla inşasına rastlanmaktadır. Başkarakter, kendisi olamamaktan yakınırken iyi bir kadınla evli olduğunu, gelir düzeyi iyi bir işte çalıştığını ve hayatının esasında yolunda gittiğini ifade etmektedir (Tanpınar, 2011, s. 80). Toplumsal boyutta varlığını sürdüren geleneksel erkeklik ölçütlerinden “iş bulma”, “evlilik”, “çocuk sahibi olma” gibi rollerin tamamını bedeni aracılığıyla gerçekleştiren başkarakterin, erkeklik kimliğini toplumsal normlar ve beklentiler dahilinde inşa ettiği görülmektedir. Erkeklerin bedenleri aracılığıyla üretime dahil edildikleri “iş sahibi olma” aşaması, Connell’in *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar* adlı eserinde ele aldığı biçimiyle toplumsal cinsiyetin yapı taşlarından olan “emek” kavramıyla ilişkilidir (2019b, s. 143). Emegın cinsiyete dayalı

işbölümü aracılığıyla üretimi, tüketimi ve dağıtımı etkilediğini savunan Connell, bu durumu toplumsal cinsiyetin yapı taşlarından biri olarak değerlendirmektedir (2019b, ss. 154-159). Bu bağlamda başkarakterin kendisini anlatırken değindiği “epeyce kazanıyorum (Tanpınar, 2011, s. 80)” ifadesi esasında onun bedeni aracılığıyla üretim ilişkilerine ve cinsel işbölümüne dahil olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde evli olması ve çocuk sahibi olması da toplumsal boyutta kabul gören erkeklik rollerini karşıladığının bir göstergesidir. Heteroseksüel cinsel yönelim, erkeklik ölçütlerinden biri sayıldığından erkeğin bir kadınla evlenmesi ve çocuk sahibi olması toplumsal beklentiler arasındadır. Tüm bu durumlar başkarakterin bedensel performanslar aracılığıyla erkeklik kimliğini inşa ettiğini göstermektedir. Ancak öykü içerisinde erkeklik kalıplarının tümünü karşılamış durumda olan bir erkeğin, kendi olamamaktan duyduğu huzursuzluk çeşitli betimlemeler aracılığıyla aktarılmaktadır (Tanpınar, 2011, s. 80).

2.1.2. Yüceltilen Erkek Bedeni

"Erzurumlu Tahsin" adlı öyküde, yüceltilen erkek bedeni Tahsin Efendi'ye aittir. Başkarakter, bir gece Tahsin Efendi'nin kahveye gelmesiyle ilk kez gördüğü bu erkeğin bedenine ilişkin siyah kıvrıkcık saçlara, kıllı bir göğse, uzun sakallara, parlak gözlere, geniş alna ve bir insan başından ziyade kadim bir heykel başına benzeyen yüze sahip olduğunu dile getirmektedir. Fakat Tahsin Efendi'nin sahip olduğu yüz yalnızca güzelliğiyle değil hoyrat ve sert manasıyla, taşkın ve karışık hayat ifadesiyle bir insan başından fazla bir şey olarak aktarılmaktadır (Tanpınar, 2011, s. 89). Erkekliğin tendeki belirli bir his, kasların şekilleri, duruş ve yürüyüş biçimi gibi faktörlerden oluştuğunu ifade eden Connell, erkek veya kadın bedenine sahip olma hissini toplumsal cinsiyetin kültürel yorumlarının merkezinde bulunduğuna dikkat çekmektedir (2019a, s. 112). Bu bağlamda öyküde Tahsin Efendi'nin bedenine ilişkin aktarılan “sert mizaç”, “heykel başına benzeyen yüz”, “kıllı göğüs”, “uzun sakal”, “geniş alın” gibi betimlemeler aracılığıyla bedeninin yüceltildiği ve dolayısıyla erkeklik kimliğinin güçlendirildiği ifade edilebilir. Çünkü cinsiyet, ırk, sınıf ve diğer sosyal değişkenlerin sembolik taşıyıcısı olan beden, erkekliği somut varlığıyla cisimleştirmektedir. Toplumsal düzende oluşturulan estetik ölçütleri karşılayan ve beğenilen niteliklere sahip olan beden, toplumsal gücü elinde tutan beden konumuna yerleşmektedir. Bu bağlamda öyküde Tahsin Efendi'nin, başkarakterde yarattığı etki güzellik-güç ilişkisiyle ele alınabilir. Ayrıca Tahsin Efendi'nin geçmişte gönüllü olarak orduya katılması, onun bir dönem “tektipleştirilmiş

erkek bedeni (Şahin, 2018, s. 231)’ne sahip olduğunu göstermektedir. Erkekler askerlik süresince disiplin altına sokularak erkeklikler arası hiyerarşik ilişkileri içselleştirmeleri sağlanmakta ve erkeklik inşalarında kadınsı herhangi bir özelliğin yer bulamayacağına dair algıları pekiştirilmektedir. Tektipleştirilen bedenler aracılığıyla tektipleştirilen erkeklik kimlikleri yaratılmaktadır. Tahsin Efendi’nin bir dönem ordu hizmetinde bulunmuş olması onun tektipleştirilen erkek bedenine sahip olduğunu gösterirken savaşta yer almanın bireyde yarattığı baskı, onun bir noktada her şeyi terk etmesine ve derviş kimliğine bürünmesine neden olmuştur. Bu bağlamda Tahsin Efendi’nin, bedeninin yüceltici betimlemeler aracılığıyla aktarılması bireyde gerçekleşen değişim ve dönüşümü somutlaştırmaktadır. Öyküde bedenin yücelimi, “uzun sakal”, “kıllı göğüs”, “geniş alın”, “heykellere benzeyen yüz hatları” imajlarıyla gerçekleştirilmekte ve bu sayede erkeklik kimliği güçlendirilmektedir.

2.1.3. Yıkıma Uğrayan Erkek Bedeni

“Evin Sahibi” adlı öyküde başkarakterin bir hastanede ve hastalık içerisinde bulunduğu okuyucuya aktarılmaktadır (Tanpınar, 2011, s. 102). Katıldığı savaşın ardından bir bacağı sakat kalan, göğsünde kurşun izleri bulunan bu erkeğin, yıkıma uğrayan bedeni yüzünden kendisini biçare hissettiği görülmektedir. Başkarakter bu yüzden karısına layık olmadığı konusunda evhamlanmakta ve karısının ona acıdığı için yanında kaldığını düşünmektedir (Tanpınar, 2011, ss. 145-146). Egemen erkeklik kalıplarıyla ilişkili olan bu durum, erkek bedeni üzerinde varlık gösteren hegemonyayı kanıtlar niteliktedir. Erkekliğin bedensel performanslar aracılığıyla inşasına dikkat çeken Connell, kaza yahut sakatlanma durumlarında erkekte beden aracılığıyla elde edilen erkeklik hissinin sekteye uğradığını ifade etmektedir. Connell, bu gibi durumlarda ortaya çıkan erkek davranışlarını üç gruba ayırarak bir grup erkeğin hegemonik erkeklik ölçütlerini karşılayabilmek adına iki misli gayret gösterdiklerini, bir grup erkeğin hegemonik erkeklik ölçütlerini eril izleklerinden ayırmadan kendi durumlarına uyarladıklarını, bir diğer grubun ise hegemonik erkeklik ölçütlerini yok saydıklarını ortaya koymuştur (2019a, ss. 116-117). Öyküde başkarakterin “sakat bacağını ilk bakışta hissedilmeyecek derecede sürümeyi öğrenmesi (Tanpınar, 2011, s. 133)”, Connell’in ele aldığı biçimiyle kaza yahut sakatlanma durumlarında ortaya çıkan erkek davranışlarından “hegemonik erkeklik ölçütlerini kendi durumuna uyarlama” tavrını benimsediğini göstermektedir. Bedeninin bulunduğu durumdan dolayı kendisini eksik hisseden erkek,

bu eksikliği gizlemeye yönelik davranışlarda bulunmaktadır. Fiziksel güce ve cesarete dayalı erkeklik idealinin temelinde bulunan “savaşçı erkek” imajı, başkarakterin katıldığı savaşta bacağına sakat kalmasına neden olmuştur. Geleneksel erkeklik rolleri içerisinde güçlü ve cesur olmaya güdülenen erkekler bu uğurda öz-yıkıcı davranışlar sergileyebilmektedirler. Erkek bedeninin yıkımına sebep olan üç süreci “entelleştirme”, “maço katılığı” ve “suçluluk duygusu” olarak adlandıran Goldberg, erkeklerin erkeklik kimliklerini korumaya yönelik bu üç süreçten birini benimsediklerinde bedenlerinde öz-yıkım meydana getireceklerini savunmaktadır (2018, s. 139). Başkarakterin de dahil olduğu “maço katılığı”nı benimseyen ve bedenlerinde yıkıma neden olan erkekler, hastalık/sakatlık durumlarında iyi bir savaşçı olamama, baskıya dayanamama, çevresindeki kişilerin ona ihtiyaç duymaması, yerinin doldurulabilir olması gibi endişelere sahiptirler. Goldberg, özellikle evli erkeklerin bu gibi durumlarda eşlerine karşı utanç duyduklarını ifade etmektedir (2018, s. 148). Öyküde başkarakterin karısının ona acıdığı için yanında kaldığını ve terk edeceğini düşünmesi, yıkıma uğrayan bedeninden dolayı kendisine ilişkin ürettiği negatif imajlarla ilişkilidir (Tanpınar, 2011, s. 145). Öyküde başkarakterin yıkıma uğrayan bedeni -sakat bacağı, mermi izleri bulunan göğsü- erkeklik kimliğini zedeleyen bir unsura dönüşmüştür.

“Birinci İkramiye” adlı öyküde evli, çocuk sahibi ve memur olduğu aktarılan Emin Efendi’nin en büyük hayali, büyük ikramiyenin ona çıkmasıdır (Tanpınar, 2011, s. 289). Geleneksel olarak toplumda kabul gören erkeklik ölçütlerini karşıladığı görülen başkarakterin, evli ve çocuk sahibi olması heteroseksüel ilişki tecrübesine sahip olduğunu gösterirken iş sahibi olması “eve ekmek getiren erkek” rolüne sahip olduğunu göstermektedir. Öyküde bedensel performanslar aracılığıyla erkekliğin inşasına bahsi geçen bu durumlarda rastlanmaktadır. Ayrıca başkarakterin her sabah işe gitmeden önce homososyal bir ortam olan kahveye uğraması ve nargile içmesi, eril bedenselleşmeyle ilişkilendirilebilir (Tanpınar, 2011, s. 289). Başkarakterin bulunduğu bu homososyal ortam içerisinde bir başka erkek tarafından alaya alınması ise -Fevzi Efendi’nin, büyük ikramiye hayaliyle dalga geçmesi (Tanpınar, 2011, s. 290)- erkekler arası hüküm süren rekabetin göstergesidir. Goldberg, homososyal ortamlarda erkeklerin erkeklik imajlarını korumaya yönelik savunma mekanizmaları sebebiyle oldukça tetikte olmaya eğilimli olduklarını ve dayanışma ile rekabeti bir arada yürüttüklerini ifade etmektedir (2018, s. 181). Başkarakterin bedensel bir pratik olarak homososyal ortamda -kahve- bulunurken büyük ikramiye hayali sebebiyle başka bir erkek tarafından alaya alınması, homososyal

ortamlarda var olan erkekler arası rekabetin bir örneğidir. Bir gün gazete okurken büyük ikramiyenin ona çıktığını öğrenen Emin Efendi'nin, bu durumu büyük bir sevinç ve coşku ile karşıladığı aktarılmaktadır (Tanpınar, 2011, s. 290). Onunla alay eden arkadaşları, büyük ikramiyenin ona çıktığını öğrenince yanına tebrike gelip samimi davranışlar sergilemişlerdir (Tanpınar, 2011, s. 291). Büyük ikramiyenin ona çıkmasıyla artık memuriyetten çekileceğini, Gebze'deki tarlasına ev yaptırarak oraya yerleşeceğini, karısı ve çocuğuyla burada hayvancılık ve tarım yaparak geçinip gideceğini hayal eden Emin Efendi'nin, iyi bir hayat rüyasının, ailesini ve kendisini maddi açıdan rahat ettirmek olduğu görülmektedir (Tanpınar, 2011, s. 291). Goldberg, bu durumun yetişkin erkeğe kabul edilebilir bir “koca” ve “baba” olmak için ailesine en güzel yaşam olasılığını sağlaması gerektiğinin öğretilmesiyle ilişkili olduğunu ifade etmektedir (2018, s. 131). Ancak beklenen olmamış ve Emin Efendi bankaya gittiğinde gazete haberinde basılan rakamların yanlış olduğunu öğrenmiştir. İkramiyeyi kazananın kendi bileti olmadığını öğrenince bankadan yavaşça çıkan başkarakter iki adım atamadan olduğu yere yığılmış ve kalbi durmuştur (Tanpınar, 2011, s. 292). Öyküde bahsi geçen bu olumsuz durum, erkek bedeninin yıkıma uğramasına neden olmuş ve başkarakterin yaşamı son bulmuştur. İyi bir hayat rüyasının anahtarı olan büyük ikramiyeyi kazandığını öğrenince onunla alay eden arkadaşlarına kendisini “kanıtladığını” düşünen, bakmakla yükümlü olduğu ailesine ise “daha iyi bir hayat sunabileceğini” hayal eden başkarakterin gerçeklerle yüzleşmesinin -gazete haberinde rakamların yanlış basılmış olması (Tanpınar, 2011, s. 292)- ardından bedeni bunu kaldıramamıştır. Bu durum Goldberg'in ifade ettiği biçimiyle erkek bedeninin yıkımına sebep olan “suçluluk duygusu” ile ilişkilendirilebilir. Özellikle geleneksel ilişki dinamiği içerisinde erkeklerin karısına/ailesine bağlılığından dolayı bedenlerinin maruz kaldığı bir yıkım türü olan “suçluluk duygusu (2018, s. 154)” öyküde başkarakterin hayatının son bulmasına neden olmuştur.

2.1.4. Tek Eşlilik Açmazında Erkek Bedeni

“Yaz Yağmuru” adlı öyküde evli ve iki çocuk babası olan kırklı yaşlardaki Sabri'nin, karısının ve çocuklarının Antalya'ya tatile gittiği dönemde, bir gün bardaktan boşanırcasına yağan yağmurda kapısına gelen kadınla tanışması ve ardından bu kadınla birlikte geçirdikleri zaman dilimi öykünün olay örgüsünü oluşturmaktadır. Evin kapısında karşılaştıkları ilk gün başkarakterin kadından etkilendiği, öyküde ifade edildiği biçimde “ona alıştığı” görülmektedir. Karısı gittiğinden beri yalnızlık çeken başkarakter,

konusacak bir insan bulabildiği için memnundur (Tanpınar, 2011, s. 154). Kadının yüzünün sadeliğinden, konuşma tarzından, mimiklerinden etkilenen başkarakter, yağmur dinene kadar vaktini bu genç kadınla birlikte kendi evinde geçirmiştir. Birlikte geçirdikleri günün ardından geçen iki haftada başkarakter zaman zaman kadını anımsasa da tekrar gelmeyeceğini düşündüğünden içi rahattır. Ancak bir sabah gazetede gördüğü kadın cinayeti haberi başkarakterin tekrar kadını düşünmeye başlamasına ve onun için endişelenmesine sebep olmuştur. Çünkü kadın tanıştıkları gün evli olduğunu ancak kocasıyla ayrılmak üzere olduğunu, kocasını onun boğmaya çalıştığını anlatmıştır. Bu sebeple başkarakterin gazetede gördüğü haber onun genç kadın için merak ve merhamet duymasına sebep olmuştur (Tanpınar, 2011, s. 176). Genç kadının bir sabah tekrar gelmesiyle birlikte geçirdikleri ikinci günde daha fazla yakınlık kuran ikili ayrıca cinsel birliktelik de yaşamışlardır. Yaşanan birlikteliğin ardından genç kadının bu kadar başıboş olmasına şaşırarak başkarakter, “bir deliyle mi yoksa bir çocukla mı yattığını” sorgulayarak “yok yere hayatının bilmece olması”na sinirlenmiştir (Tanpınar, 2011, ss. 198-199). Goldberg, *Erkek Olmanın Tehlikeleri* adlı kitabında “kaynaşma (füzyon) seks” olarak tanımladığı durumu, erkeğin ilişki sırasında öz-bilinçli olmadığını, esrikçe bir birleşme meydana geldiğini dile getirmektedir (2018, s. 58). “Kaynaşma seksi”nin gerçekleşme özelliklerine değinen Goldberg, erkeğin uzun süren engelleyici bir cinsel ilişkiden yeni çıktığını ya da uzun süredir doyurucu bir ilişkide bulunmadığını, kaynaşma seks ilişkisinin gelecekteki bir potansiyele dayanmadığını, taraflardan birisinin diğeriyle ilgili uzun vadeli planı olmadığını -kadın evli veya kocasına dönmeyi planlayan biri olabilir, başka bir yerden gelmiş olabilir ve kısa bir süre içerisinde geri dönecek olabilir- bir başka deyişle kalıcılığa yönelik ciddi engeller olduğunu, geleceğin oldukça belirsiz olduğunu ve bu nedenle ilişkinin tamamen “şu an” üzerine kurulu olduğunu, erkeğin uzun süredir bastırılmış duygularla dolu olduğunu yahut duygularını hiç dışa vurmadığını, özgür olmayan veya kolayca ulaşılamayan “büyülü kadını” bulan erkeğin ona yönelik arzusunu açıkça göstermesi gibi durumlarda bu ilişki deneyiminin ortaya çıktığını ifade etmektedir (2018, ss. 58-59). Öyküde bu özelliklere benzer şekilde başkarakterin evli olması, karısının ve çocuklarının şehir dışında olması, evlilik dışı ilişki yaşadığı kadının başka biriyle evli olması ve yaşanan birlikteliğin ardından kocasına dönmek için başkarakterin yanından ayrılması yaşanan ilişkinin bir “kaynaşma (füzyon) seks” olduğunu göstermektedir. Ayrıca erkeklerin mevcut erkeklik rolleri karşısında karşı karşıya kaldığı açmazlara değinen Goldberg, “tek eşlilik açmazı”nı, ergenlik döneminde

ve genç bir yetişkin olarak erkekler arasında yaşadığı deneyimlerle bir başka deyişle “cinsel fetihler” yapmış olmasıyla saygınlık kazanan ve cinsellik alanında kovalamaya, meydan okumaya ve fethetmeye güdülenmiş erkeklerin evlilikte veya bir kadınla özel bir ilişki yaşadıklarında alıştıkları “kovala-meydan oku-fethet” düzenine uygunsuz düşmesinin erkekleri açmaza sokması şeklinde tanımlamaktadır (2018, s. 133). Goldberg, bahsi geçen bu görüşte ergenliğinden itibaren fethetmeye yönelik cinsel ilişki algısı oluşturulan erkeğin evli olduğunda “tek eşli” ilişkilerde sorun yaşayacağına dikkat çekmektedir. Öyküde evli bir erkek olan başkarakterin yeni tanıştığı bu kadının büyüüne kapılması ve onu arzulaması -ve cinsel ilişki yaşaması- zihninde kendisine yönelik “alçak adam (Tanpınar, 2011, s. 182)” imajının oluşmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda evli ve iki çocuk sahibi başkarakterin, eşi ve çocukları tatilde olduğu dönemde yeni tanıştığı bir kadınla yaşadığı birliktelik egemen erkeklik rollerini içselleştirmiş bir erkeğin arada kalmışlığını gözler önüne sermektedir. Yeni tanıştığı kadına ilişkin açığa çıkan arzusu onu keşfedilmesi gereken bir cinsel deneyim olarak görmesi ancak zaman zaman karısını ve çocuklarını hatırlayarak bundan vicdan azabı duyması ve kendisini “aşağılık bir adam” olarak görmesi, sahip olduğu erkek bedeninin üstlendiği roller -babalık ve kocalık- ile bireysel arzularının çatışmasını göstermektedir (Tanpınar, 2011, s. 188). Goldberg, ergenlikten itibaren “olabildiğince çok kıızı becerme” algısıyla şartlanan erkeğin evlilikte bu eski şartlanmasıyla çatıştığını ve “aldatma”ya eğilimli olduğunu hissettiğinde suçluluk ve öz-nefret duyduğunu ifade etmektedir (2018, s. 54). Bu bağlamda başkarakterin kendisini “aşağılık adam” olarak eleştirmesine rağmen yeni tanıştığı bu kadınla vakit geçirmekten ve cinsel birliktelik yaşamaktan geri durmaması, tek eşlilik açmazındaki erkek bedenini gözler önüne sermektedir.

“Emirgân’da Akşam Saati” adlı öykü, “Yaz Yağmuru” adlı öyküyle benzer nitelikler barındırmaktadır. Özellikle başkarakterin evli ve çocuk sahibi olması, ailesinden uzak bir ortamda yeni tanıştığı bir kadınla yaşadığı ilişki, tek eşlilik açmazındaki evli erkek portresini yansıtmaktadır. İstanbul’a geldiğinde bir arkadaşının tavsiyesiyle Rum bir kadının işlettiği pansiyonda kalan başkarakter, aynı zamanda işletmeci kadının pansiyonunda çalıştırdığı kadınları fuhuş için kullandığını gördüğünde bu durumdan oldukça rahatsızlık duymuştur. Arkadaşlarının İstanbul’dan döndüklerinde burada yaşadıkları çapkınlıkları büyük bir zevkle anlatmalarına, aşkı ve eğlenceyi bu kadar basit bulmalarına şaşırان başkarakter, pansiyonda kaldıkça bu durumdan rahatsız olduğunu ve sinirlerinin bozulduğunu hissetmektedir (Tanpınar, 2011, ss. 306-307).

Duyduğu rahatsızlığın sebebini başlarda “evli” olmasına yoran başkarakter daha sonra bu cins eğlencelerin başından beri ona gülünç geldiğini ve bu rahatsızlık durumunun kendi içinden gelen bir şey olduğunu fark etmektedir. Pansiyonda kaldığı süreç boyunca gördüğü çıplak kadın bedenlerinden oldukça rahatsızlık duyan başkarakter nihayet bir arkadaşının ona bir süreliğine evinin boş olacağını eğer isterse kendisinin gidip orada kalabileceğini söylediğinde pansiyondan kurtulabilmiştir (Tanpınar, 2011, s. 308). Öykünün bu kısmına kadar evli bir erkeğin toplumsal boyutta uyması gereken kurallardan olan tek eşlilik durumuna uyum gösterdiği görülen başkarakterin, bu durumun evliliğinden dolayı değil kendi mizacından dolayı olduğu göze çarpmaktadır. Erkeklerin, “daha erkek” hissedebilmek için başvurdukları para karşılığı cinsel ilişki yöntemi, esasında erkekliklerine ilişkin negatif imajları pekiştirmektedir. Bir erkek için fahişe ziyaretinde bulunmanın oldukça küçük düşürücü, kendini yok edici bir deneyim olduğunu ifade eden Goldberg, bu durumun erkeğin kendine ilişkin var olan olumsuz imajının pekişmesine neden olduğunu savunmaktadır. Ona göre para karşılığı dışarıdan alınan cinsel ilişki deneyiminin bedeli, zaten negatif olan erkeklik imajının daha çok zarar görmesiyle ödenmektedir (2018, ss. 62-64). Bu bağlamda erkeklerin beden aracılığıyla gerçekleştirdikleri cinsel ilişki deneyiminin para karşılığında yaşanmasının duygusal açıdan yaralayıcı bir işleve sahip olduğu görülmektedir. Öyküde başkarakter, bu durumdan bedenini uzak tutmuştur ve hatta pansiyonda karşılaştığı çıplak kadın bedenlerinden rahatsızlık duymaktadır. Başkarakterin evli bir erkek olduğu için başka bir kadınla birliktelik yaşamaktan kaçınmadığının örneğine ise arkadaşının evinde kalmaya başladığı dönemde sağanak yaz yağmuru vesilesiyle karşılaşp yardım etmek için eve aldığı genç kadın ile olan ilişkisinde rastlanmaktadır (Tanpınar, 2011, s. 309). Öyküde “yanık teni, kumral saçları, maden gibi parlayan gözleri (Tanpınar, 2011, s. 313)” ile betimlenen genç kadına, başkarakterin bedensel bir yakınlık duyduğu görülmektedir. Kadının yüzmek için denize gitmeyi teklif etmesinin ardından yüzmeye bilmemesinden dolayı mahcubiyet duyan başkarakter bu mahcubiyeti beceriksizliğine ilişkin alaycı bir tavırla yaptığı açıklamayla kapatmaya çalışmaktadır (Tanpınar, 2011, s. 317). Özellikle bedensel güç ve beceri gerektiren aktivitelerde erkekliğin somutlaştığını ifade eden Connell, erkek bedeninin sahip olduğu gücün sergilendiği bu tür aktivitelerde erkeklik hissinin pekiştiğini ifade etmektedir (2019a, s. 114). Bu bağlamda başkarakterin yüzmeye bilmiyor oluşu, bedeni aracılığıyla elde edeceği erkeklik hissini sekteye uğratmakta ve duyduğu mahcubiyeti alaycı bir tavırla kapatmaya çalışmasına neden olmaktadır. Öyküde

başkarakterin yeni tanıştığı genç kadın ile kurduğu dostluğun on beş gün boyunca sürdüğü aktarılmaktadır. Karısını aldatan ancak hala onu sevdiğini ifade eden başkarakter, içerisinde bulunduğu durumu “iki yolun arasında kalmak” şeklinde açıklamaktadır (Tanpınar, 2011, s. 329). İki yolun arasında kalmak, iki kişiyi aynı anda sevmek, iki kişiye aynı anda arzu duymak, öyküde başkarakterin yaşadığı ikilik durumu onun “tek eşlilik açmazı (Goldberg, 2018, s. 133)” içerisinde olduğunu göstermektedir. Goldberg bu durumu ergenlik döneminde ve genç yetişkinlik döneminde cinsel fetihleriyle akran grubunda saygınlık kazanmış olan erkeğin içselleştirdiği bu davranış biçiminin, evlilik içerisinde uygunsuz düşmesi sebebiyle açmazda kalması şeklinde açıklamaktadır. Karısını “aldatan” ve onu hala “sevdiğini” düşünen başkarakterin içerisinde bulunduğu ikilik durumu -üstlendiği roller ve bireysel arzuları- onun tek eşlilik açmazındaki bedeniyle ilişkilendirilmelidir.

2.1.5. Ötekileştirilen Erkek Bedeni

“Teslim” adlı öykü, bir tren istasyonunda başlamakta ve başkarakterin dahil olduğu katile içerisinde kendisini yabancı ve dışlanmış hissettiği aktarılmaktadır. Bu histen kurtulmak adına çevresindekilere şimdi gelirim manasında bir el işareti yaparak kafileden ayrılan başkarakterini hiç kimsenin tutmaması ve hatta gittiğinin farkında bile olmaması bahsi geçen ötekileşme durumunu kanıtlar niteliktedir (Tanpınar, 2011, ss. 214-215). Yürüyüş yaptığı esnada okul arkadaşıyla karşılaşan başkarakter, onun daveti üzerine evine gitmiştir ancak burada gördükleri onun büyük bir sarsıntı yaşamasına neden olmuştur. Arkadaşının yıllar sonra bulduğu babası ve üvey kardeşlerine sahip çıkmak adına perişan bir hayat sürmesi, okul yıllarındaki hayallerinden vazgeçmesi, karısının onu terk etmesini önemsememesi başkarakterin büyük bir üzüntü duymasına neden olmuştur (Tanpınar, 2011, ss. 224-226). Okul hayatı boyunca arkadaşının başarılı bir öğrenci olduğunu ve kendisinin de ondan pek çok şey öğrendiğini düşünen başkarakter, arkadaşının yıllar sonra bulduğu babasının ona böyle yük olmasından büyük bir rahatsızlık duymuş ve onu bulunduğu durumdan kurtarmak istemiştir (Tanpınar, 2011, s. 226). Ancak arkadaşının babasına olan düşkünlüğü nedeniyle bunun mümkün olmadığını anlayan başkarakter, kendisini düzene yenik hissederek tren istasyonundaki katileye geri dönmüştür. Bu katile içerisinde kendisini “garip, gülünç ve yabancı” hisseden başkarakterin bedeni öykü içerisinde “kambur, kısa ve tıknaz” nitelikleriyle aktarılmaktadır (Tanpınar, 2011, s. 216). Toplumsal düzen içerisinde ölçütleri belirlenen

estetik değerleri karşılamadığı görülen başkarakterin bedeni dolayısıyla kendisini garip ve gülünç hissetmesi, dahil olduğu grup içerisinde görmezden gelinmesi, ötekileştirilen erkek bedenini kanıtlar niteliktedir. Başkarakterin taşrada yaşadığı yabancılığın nedeninin bir yerlilik-yabancılık meselesi olmadığını, mizacı sebebiyle diğer aydın arkadaşları gibi ortama uyum sağlayamadığından yalnızlık çektiğini düşündüğü esnada “belinin kamburunu düzeltmesi (Tanpınar, 2011, s. 219)” bedenine ilişkin sahip olduğu negatif imajı kanıtlar niteliktedir. Cinsiyet, ırk, sınıf ve yaş gibi niteliklerin toplumsal düzende sembolik taşıyıcısı olan bedenin, egemen erkeklik ölçütlerinde “güçlü” ve “kaslı” niteliklerle ön plana çıkartılmasına karşın başkarakterin sahip olduğu “kısa”, “kambur” ve “tıkna ” bedeninin onun erkeklik inşasında eksiklik/ arpıklık meydana getirdiği ifade edilebilir. Çünkü başkarakterin sahip olduğu bedene ilişkin zihninde taşıdığı negatif imajlar, onun diğer insanlar arasında kendisini “garip ve gülünç (Tanpınar, 2011, s. 216)” hissetmesine neden olmaktadır. Egemen  l  tleri karşılayamadığı görülen erkek bedeni,  y  de ötekileştirilen ve dışlanan/görmezden gelinen konumuyla aktarılmaktadır.

2.1.6. Başarı G   lenimli Erkek Bedeni

“Acıbadem’deki K ş k” adlı  y  de başkarakterin annesinin dayısı olan Sâni Bey’in orta boylu, kır sakallı, geniş atletik vücutlu, mavi gözlü bir erkek olduğu ve bir zamanlar  ark ı y zbaşılığı yaptığı aktarılmaktadır (Tanpınar, 2011, s. 229). Sâni Bey’in bedensel özelliklerinde verilen “geniş atletik vücut” imajı, egemen erkeklik kalıpları içerisinde yer alan “güçlü erkek” imajını karşıladığını göstermektedir. Bir zamanlar  ark ı y zbaşılığı yapmış olan ancak  y  de aktarıldığı biçimiyle artık bu işte  alışmayan Sâni Bey’in, çalışırken gemide gerçekleştirdiği faaliyetleri, ev yaşantısına uyarladığı ve evinde makineler, mekanizmalar aracılığıyla icatlar yaptığı görülmektedir. Belirli bir yaşa geldikten sonra üretim faaliyetlerine dahil edilen erkek bedenleri, toplumsal düzende “aktif”, “başarılı” ve “güçlü” olmaya g   lenmektedirler. *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar* adlı eserinde toplumsal cinsiyetin yapı taşlarını “emek”, “iktidar” ve “kateksis” olarak     ayıran Connell, bahsi geçen bu mekanizmalar aracılığıyla toplumsal cinsiyetin üretildiğini ve devamlılığının sağlandığını savunmaktadır (2019b, s. 143). Üretim faaliyetleriyle ilişkili olarak ele aldığı “emek” kavramının cinsel işbölümünü kapsadığını dile getiren Connell, belirli iş tiplerinin belirli insan kategorilerine bölündüğünü ve bahsi geçen bölünmedeki ölçütün cinsiyete dayalı olduğunu dile getirmektedir (2019b, ss. 154-

159). Üretim faaliyetlerine cinsel işbölümü ayrıcalığıyla dahil edilen ve toplumsal cinsiyet rolleri dahilinde “aktif”, “başarılı”, “güçlü” imajlarıyla ön plana çıkarılan erkeklerin, yaşamlarının belirli bir döneminden sonra -özellikle emeklilik döneminde- üretim faaliyetlerinde üstlendikleri rolden ayrılmalrı, bedenleri aracılığıyla kazandıkları erkeklik hissinin sekteye uğramasına neden olmaktadır. Bu bağlamda öyküde eski bir çarkçı yüzbaşısı olarak verilen Sâni Bey’in, üretim faaliyetlerine evde devam etmesi, sekteye uğrayan erkeklik hissinin tamiri olarak ele alınabilir (Tanpınar, 2011, s. 232). Öyküde Sâni Bey’in icadı olarak verilen gusülhanenin, dekovil lokomotifine benzeyen soba ve kazanı, duvarlarındaki bir yığın çark, büyük vidalar ve bir yığın aletlerle yıkanılacak bir yerden çok “vapurun yeni tertip makinesine benzeyen” bu icat, eskiden gemide makinelerden sorumlu bir erkeğin mesleğini farklı yöntemler aracılığıyla evinde devam ettirdiğini kanıtlar niteliktedir (Tanpınar, 2011, s. 235). Sâni Bey’in karmaşık mekanizmalar ve problemlerle dolu icatları, pratikte herhangi bir işe yaramasa da onun için esas olan çalışmaları aracılığıyla elde ettiği “başarılı olma” hissidir. Goldberg, *Erkek Olmanın Tehlikeleri* adlı kitabında neredeyse bebeklikten başlayarak erkeksi hedef yönelimli, iş odaklı, girişken davranış tarzının benimsetildiği erkeklerin “başarı güdülenimli erkekler” olduklarını ifade etmektedir (2018, s. 73). Eski bir çarkçı yüzbaşısı olan Sâni Bey’in, bedenini evindeki icatlarıyla yeniden aktif konuma getirmesiyle başarılı olma hissinin devamlılığını sağladığı görülmektedir. Onun için başarılı olma hissi “neticede değil çalışmadadır (Tanpınar, 2011, s. 239)”. Bu durum başarı güdülenimli erkek bedenini gözler önüne sermektedir.

2.1.7. Sağlık Açmazında Erkek Bedeni

“Rüyalar” adlı öyküde evli, çocuk sahibi ve yazar olan Cemil’in, gördüğü rüyalar nedeniyle başlarda yalnızca kendisini yorgun hissetmesi ve doktora gitmesi ardından ise şiddetini arttıran rüyalarının bütün hayatını ele geçirmesi öykünün olay örgüsünü oluşturmaktadır. Öykünün başında “cansız”, “neşesiz”, “yorgun” ve “isteksiz” haliyle aktarılan başkarakterin, gördüğü rüyaların hayatındaki tesirini arttırmasıyla sağlığını giderek kaybettiği görülmektedir (Tanpınar, 2011, s. 242). Öyküde “evli”, “çocuk sahibi” ve “iş sahibi” olduğu aktarılan başkarakterin egemen erkeklik ölçütlerini bedeni aracılığıyla karşıladığına rastlanmaktadır. Ancak gördüğü rüyalar başta sağlığı olmak üzere bütün hayat akışını alt üst etmiştir. Öykünün başında gördüğü rüyalarından duyduğu rahatsızlık nedeniyle doktora giden, düzenli ilaç kullanan ve sıkı bir yemek rejimine

başlayan başkarakter, bedenini cezalandırma yönteminin bir işe yaramadığını aksine uyanırken de rüyalar görmeye başladığını fark etmiştir (Tanpınar, 2011, ss. 245-247). Rüyalarına giren beyaz elbiseli genç kadından çok etkilenen başkarakter, bu rüyalardan bir türlü kurtulamamış ve gerçek hayatta da rüyaları üzerine meşgul olmaya başlamıştır (Tanpınar, 2011, s. 249). Öykünün son kısmında ise tümüyle gerçeklik algısının bozulduğuna rastlanan başkarakterin İstanbul’da semt semt dolaşarak rüyalarında gördüğü kadını aradığı aktarılmaktadır. Arkadaşıyla karşılaştığı vapurda başkarakterin “sıhhsız”, “zayıf” ve “dalgın” nitelikleriyle aktarılan bedeni, sahip olduğu hastalığın tesirini kanıtlar niteliktedir (Tanpınar, 2011, s. 255). Ruh sağlığı bozulan bir erkeğin zamanla beden sağlığını kaybetmesinin örneğine rastlanan bu öyküde başkarakterin erkeklik kimliğinin de hasara uğradığı ifade edilmelidir. Goldberg, geleneksel kültür içerisinde erkeklere dair birçok çelişik beklentinin onlara beden ve ruhen zarar verdiğine dikkat çekerek, “sağlık açmazı”ndaki erkeğin durumunu, çocukluğundan beri güçlü olmaya güdülenen erkeklerin ve hastalığı “zayıflık” ve “kadınsılık” ile özdeşleştiren egemen erkek algısının, erkeklerin hasta olduklarında bu durumu yok saymalarıyla açıklamaktadır (2018, s. 135). Öyküde başkarakter, beden sağlığını yok sayarak bir ay boyunca İstanbul’un çeşitli yerlerini gezmiş ve karşılaştığı kadın yüzlerinde rüyalarında gördüğü kadının yüzünü aramıştır (Tanpınar, 2011, s. 255). Bu durum ruh sağlığının bozulmasının ardından gittiği doktordan ve kullandığı ilaçlardan fayda göremeyen başkarakterin, sağlık açmazı içerisinde bulunduğunu ve bozulan gerçeklik algısıyla birlikte yorgun, sıhhsız ve zayıf bir bedene sahip olduğunu gözler önüne sermektedir.

2.1.8. Sığınmacı Erkek Bedeni

“Adem’le Havva” adlı öyküde, uykudan uyanan ve düzeninin değiştiğini hisseden Adem, yanındaki “küçük, beyaz mahluk”un kendisine “üşür gibi, korkar gibi” sokulduğunu hissetmektedir (Tanpınar, 2011, s. 257). Öyküde Adem’in böğründen çıkan sıcak bir varlık olarak aktarılan Havva, karnı, göğüsleri, kalçaları ve pembe topuklarıyla kadın bedenini temsil etmektedir (Tanpınar, 2011, s. 259). Havva’nın, Adem’den bir parça olarak yaratılması ve küçük, ürkek, utangaç imajlarıyla aktarılması geleneksel toplumsal cinsiyet kalıplarının yansıması olarak değerlendirilebilir. Öyküde siyah bir nokta olarak beliren “kader” karşısında Havva’yı korumak istercesine tutan Adem, bedeni aracılığıyla egemen erkeklik rollerinden “koruyucu erkek” davranışını sergilemektedir

(Tanpınar, 2011, s. 262). Buna karşılık meleklerin kendisiyle alay ettiği ve Rabb karşısında aciz hissettiği anlarda ise Havva'nın bedenine sığındığı ve hatta saklandığı görülmektedir (Tanpınar, 2011, s. 261). Geleneksel erkeklik kalıpları içerisinde “koruyucu” ve “güçlü” niteliklere sahip olması beklenen erkek bedenine karşılık Adem'in “küçük ve ürkek” olarak aktarılan Havva'nın bedenine saklanmaya çalışması, onun erkeklik kimliğini zedeleyen bir unsur olarak değerlendirilmelidir. Bu durumun sebebi Adem'in kontrolü dışında değişen düzeninin kendisinde yarattığı “bilinmezlik korkusuyla (Tanpınar, 2011, s. 261)” ilişkilidir. Goldberg, erkeklerin “belirsizlik ve çatışma” korkusunu, onların belirleyici, eylem yönelimli, mantıklı ve açık olmaya yönelik var olan eski şartlanmalarıyla ilişkili olduğunu ifade etmektedir (2018, s. 86). Eski alışkanlıkların terk edilmesiyle bilinmezliğin yarattığı “korku” hissi egemen erkeklik algısında kabul edilemez bir durumdur. Bu sebeple erkekler için “belirsizlik ve çatışma”nın varlığının onlar için rahatsız edici bir unsur olduğu söylenebilir. Bilinmezlik korkusu içerisindeki Adem'in bedenini Havva'dan medet umarak saklamaya çalışması, onun göğsünde her acının dineceğine inanması sahip olduğu “sığınmacı erkek bedeni”ni kanıtlayan nitelikler arasındadır. Adem, eski düzeninden kopması ve bilmediği bir düzenin içerisine girmesinden dolayı kapıldığı korkuyu “yalnızlığının aynası (Tanpınar, 2011, s. 259)” olan Havva'nın bedenine sığınarak yenmeye çalışmaktadır.

2.1.9. Pasif Erkek Bedeni

“Yaz Gecesi” adlı öyküde, iki kız kardeşin evlerinde misafir ettikleri başkarakter, çocukluk yıllarını geçirdiği ve kendisinde büyük korkulara sebep olmuş olan Göztepe'deki bu köşke gelişinin ardından otuz beş sene önce şahit olduğu olayları hatırlamakta ve bu durum onda büyük bir huzursuzluğun açığa çıkmasına neden olmaktadır (Tanpınar, 2011, ss. 277-278). Başkarakterin doğup büyüdüğü evin karşısında bulunan bu köşkün eski sahipleri ihtiyar yaşlı bir adam, eşi ve evlatlıklarıdır. Gece yarısı bütün mahalleyi uykusundan uyandıran hasta ihtiyar adamın iniltileri, başkarakterin çocukluk yıllarında geceleri korkuyla uyanmasına neden olan unsur olarak aktarılmaktadır (Tanpınar, 2011, s. 281). Bunun yanı sıra evde yaşayanlarla ilgili anlatılanlar arasında yer alan, ihtiyar adamın evlatlığından olan çocuğunu köşkün bahçesindeki ceviz ağacının dibine gömdüğüne dair söylenti başkarakterin çocukluk yıllarını etkileyen unsurlar arasındadır (Tanpınar, 2011, s. 281). Öyküde başkarakterin çocukluk yıllarında “genç, güzel ve yarı deli” olduğu ifade edilen evlatlık ile yaşadığı

cinsel birlikteliğin ise hayatında derin izler bıraktığı görülmektedir. Başkarakter yıllar sonra gittiği o köşkte, “ne olduğunu layıkıyla bilmeden tattığı hazzın ürpertileri (Tanpınar, 2011, s. 283)”ni tekrar hatırlamıştır. Yarı deli, genç kadınla yaşadığı şeyin tam olarak ne olduğunu bilmediği halde altı ay boyunca fırsat buldukça bu kadınla görüşen ve cinsel birliktelik yaşayan başkarakter, genç kadın ona bu yaşadıklarını kimseye anlatmaması gerektiğini tembihlediği için yıllarca kimseye söylememiş ve kendi içinde saklamıştır (Tanpınar, 2011, s. 284). Onu son görüşü ise bahçelerine girdiği bir gün ceviz ağacının dibinde taze cevizleri kırıp yerken olmuştur. Geldiğini görünce sevindiği aktarılan genç kadının elindeki cevizlere bakan başkarakter, kadının cevizleri elinden hızla fırlatıp içeri girmesine neden olmuş ve o günden sonra mahallede onu gören olmamıştır (Tanpınar, 2011, s. 285). Genç kadını gören kimse olmadığı gibi başkarakter de “bir daha hiçbir kadınla (Tanpınar, 2011, s. 285)” cinsel birliktelik yaşamamıştır. “Ve ben bir daha hiçbir kadınla” ifadesinde bulunan ancak cümlesini tamamlamayan başkarakterin, kendisinden yaşça büyük bu yarı deli kadınla ne olduğunu bilmeden yaşadığı birlikteliğin, cinsel hayatında büyük bir etki yarattığı görülmektedir. Öyküde hiç evlenmemiş bekar olduğu aktarılan başkarakterin, kadınlarla bir ilişki yaşamaktan kaçmasının örneğine onu evinde misafir olarak ağırlayan Zeynep ile ilişkisinde rastlanmaktadır. Yirmi yıldır tanıştıkları bilinen ikilinin arasında var olan ilişkiye bakıldığında Zeynep’in başkaraktere karşı duyduğu ilginin aksine başkarakterin ilk tanıştıkları andaki dostane tavrı sürdürdüğü görülmektedir (Tanpınar, 2011, s. 280).

Başkarakterin çocuk denecek yaşta, kendisinden yaşça büyük ve yarı deli bir kadınla “ne olduğunu bilmeden” yaşadığı cinsel ilişki, cinsel hayatında meydana gelen büyük bir travma olarak değerlendirilmelidir. Bedensel performans ve tecrübenin erkeklik inşasında önemli bir yer tuttuğunu ifade eden Connell, özellikle bedensel güç ve beceri gerektiren aktivitelerde “erkekliğin somutlaştığı”nı dile getirmektedir (2019a, s. 114). Heteroseksüel cinsel deneyim erkeklik ölçütleri arasında sayıldığından başkarakterin herhangi bir kadınla cinsel birliktelik yaşamaktan kaçınması ve yıllardır cinsel hayatında pasif kalması, erkeklik inşasını olumsuz yönde etkileyen unsurlar arasında değerlendirilmelidir. Başkarakterin herhangi bir kadınla cinsel birliktelik yaşamaktan kaçınmasının altında yatan sebep öyküde tam olarak verilmediğinden -bir tercih meselesi olması/tıbbi bir sorun olması- var olan durum cinsel bir sorun olarak ele alındığında başkarakterin “iktidarsızlık” yaşadığı ifade edilebilir. İktidarsızlığa yönelik sorunu ele alan Goldberg, bu durumun erkeğin cinsel arzularını öldüren bir şeyler

yaşamasiyla ilişkili olduğunu savunmaktadır (2018, s. 49). Ona göre duygu mesajının bedensel tepkiyle iletilmesi sonucu ortaya çıkan “iktidarsızlık” problemi, erkekte öz-aşağılayıcı bir tavırla kendini suçlamasına neden olmaktadır (2018, s. 53). Bu bağlamda öyküde başkarakterin cinsellikten yoksun bıraktığı bedeninin, bu yoksunluk sebebiyle erkekliğine ilişkin negatif bir imaj yüklenimi yarattığı ifade edilebilir. Başkarakterin ellili yaşlarda bekar bir adam olması, cinsel birliktelik yaşadığı yarı deli kadının ardından hiçbir kadınla cinsel birliktelik yaşamamış olması ve kendisine ilgi duyan kadına dostane bir tavırla yaklaşarak onu reddetmesi, cinsellikten yoksun/kaçınan bedenini ve erkekliğine ilişkin öz-suçlayıcı tavrını somutlaştırmaktadır.

2.2. ERKEK PSİKOLOJİSİ ÜZERİNDEN TANPINAR’IN ÖYKÜLERİ

2.2.1. Eşikteki Erkeklik

“Abdullah Efendi’nin Rüyalari” adlı öyküde başkarakter olan Abdullah Efendi, kırklı yaşları geçmiş, kendi halinde, annesiyle beraber yaşayan bir erkek olarak aktarılmaktadır. Öykü boyunca başkarakterin sık sık içe kapanık, yalnız, güvensiz ve ıstırap içerisinde bulunan bir ruh hâline sahip olduğuna değinilmektedir. Ayrıca Sigmund Freud’un, kişiliğin yapısına ilişkin zihin oluşumunu sağlayan unsurlar olarak ele aldığı “id”, “ego” ve “süper ego” kavramları görünür kılınarak öykü içerisinde çatışmaları aktarılmaktadır. Öyküde “ikinci Abdullah Efendi” ve “evin asıl sahibi” şeklinde tanımlanan, başkarakterini yaptıklarından dolayı yargılayan ve denetleyen süper egodur (Tanpınar, 2011, s. 12). Freud, “süper ego”yu tanımlarken onun yalnızca “id”in yaptığı obje seçimlerinin bir tortusu olmadığını aynı zamanda bu seçimlere karşı güçlü bir tepki oluşumunu da temsil ettiğine değinmektedir (2021c, s. 35). Bahsi geçen bu durumla benzer biçimde öykü içerisinde Abdullah Efendi bu sessiz seyircinin bakışları altında ömrünce hayatının her lezzetinin birdenbire zehir kesileceğini düşünmektedir (Tanpınar, 2011, s. 12). Süper ego’nun denetleyici ve karşı koyucu gücü öyküde başkarakterin ortaya çıkan “üstbenliği” aracılığıyla aktarılmaktadır. Arkadaşlarıyla meyhanede eğlendiği esnada ertesi sabah yaptıklarından utanç duyacağını ona düşündüren süper egonun kendisidir (Tanpınar, 2011, s. 12). “İd”in varlığı ise meyhanede şahit olduğu olağanüstülüklerden bunalan başkarakterin bir kadın ile birlikte olmak istemesinde görünür kılınmaktadır (Tanpınar, 2011, s. 21). “İd”i libidonun büyük deposu olarak tanımlayan Freud’a göre libido kavramı cinsiyet içgüdülerinden ya da yaşama itkisinden doğan enerji, istek ya da yönelim olarak tanımlanabilir (2021b, s. 225). Bu bağlamda

başkarakterin varlığındaki eksikliğin ancak bir kadın varlığıyla tamamlanacak biçimde kavrulması ve tensel hazza başvurusu, id'in açığa çıkardığı isteklerle ilişkilidir (Tanpınar, 2011, s. 27). Açığa çıkan bu isteğin akabinde fuhuş için gittiği evlerde müstesna güzelliğe sahip bir kadınla beraber olmak istemesi ve onu titizlikle araması, başkarakterin sahip olduğu cinsel obje yüklenimleriyle ilişkilidir. Ancak id'in dizginlenemeyen isteklerine rağmen süper ego öykü boyunca çeşitli suretlerde varlığını ego'ya hissettirmektedir. Fuhuş için gittiği ilk evde Rum şivesiyle konuşarak onu huzursuz eden ve evden kaçmasına sebep olan ihtiyar sesi, ikinci evde ise seçtiği kadın ile birlikte olmak için girdiği odada küçük bir çocuğun odada uyumasından duyduğu vicdan azabı, kadının göğsünün birinin yerinde olmaması, duvardaki resimlerin canlanması, odanın olağanüstülük içerisinde adeta cümbüşe dönmesi süper egonun görünümlerindendir (Tanpınar, 2011, ss. 25-31). Çocuğun ilk yaşantılarında ebeveynleriyle kurduğu ilişkisinde ortaya çıkan ve vicdan ödevi rolüne sahip olan süper ego, ego'nun düşüncelerini eleştirerek tedirginlik, kabahatlilik duygularına yol açmaktadır (Freud, 2021b, ss. 223-224). Bu bağlamda başkarakterin fuhuş için bulunduğu odada bir çocuğun uyumasından vicdan azabı duymasının nedeni, süper egonun varlığıyla ilişkilendirilmelidir. Bu duruma benzer şekilde başkarakterin, asıl varlığını bıraktığı meyhaneye döndüğünde çıkan yangın sonucunda bedeninin kül olduğunu görmesinin ardından annesine ve tanıdıklarına bir meyhanede öldüğünü nasıl açıklayacağına dair paniğe kapılması, kendi cenazesi için hazırladığı nutukta meyhanede alkol tüketmek için değil içkiye düşkün bir arkadaşına nasihat vermek için bulunduğu yalanlar uydurması, kişiliğinde barındırdığı süper ego'dan kaynaklanmaktadır (Tanpınar, 2011, ss. 32-35). Başkarakter sahip olduğu vicdani ödev duygusunun getirdiği yükümlülükle meyhanede ölmesine ahlaki bir neden arayarak yalana başvurmaktadır. *Cinsiyet ve Psikanaliz* adlı kitabında uygar cinsel ahlakın kusurlarından bahseden Freud, bu uygulamanın bireyleri hakikatleri gizlemek, ikiyüzlülük etmek, yapmacık bir iyimserlik benimsemek hem kendilerini hem de başkalarını aldatmaya zorunlu tuttuğunu dile getirmektedir (2021b, s. 140). Bu bağlamda başkarakterin yalana başvurusu ve kendisini alkol tüketmeyen ahlaklı bir birey olarak çevresine sunması bahsi geçen uygar ahlakın gücüyle ilişkilendirilebilir.

Başkarakterin kendi kişiliğine ve ruhsal yapısına ilişkin “kendi ördüğü ağı içinde boğulan örümcek”, “bütün ömrünce büyümlü bir eşğin önünde adımlarını tecrübe eden fakat içinde uyanan bir taraf sebebiyle eşği bir türlü atlayamayan” ifadelerinde

bulunması onun psikolojisini tanımlayan önemli betimlemeler arasındadır (Tanpınar, 2011, ss. 36-37). Öyküde başkarakterin toplumsal cinsiyet düzeninde erkeklik rolüne ilişkin olarak “karısını ve çocuğunu bir hiç için azarlayan koca ve babanın üstlendiği rol”ün, “Yavuz’un Çaldıran meydanında üstlendiği rol”le benzer olduğunu düşünmesi, kendisinin ise erkeklik rollerini yerine getirirken sık sık uyanması ve üstlendiği role yabancılaşması öyküdeki deyimleriyle onun felaketi olmaktadır (Tanpınar, 2011, ss. 36-37). Bu noktada Freud’un ele aldığı biçimiyle bireysel ve toplumsal kontrol mekanizmalarının bireyin kişiliğinde üstlendiği yönetici güce odaklanılmalıdır. Erkeklik kimliğinin doğuştan gelmediğini ifade eden Freud, bireysel ve ruhsal süreçlerin çevreyle uyumlu hale gelerek kişiliğin oluştuğunu savunmaktadır (2021a, s. 122). Öyküde başkarakter ise ruhsal sürecinde açığa çıkan sorunlar nedeniyle toplumsal bağlamda oynaması gereken erkeklik rollerini gerçekleştirirken “uyanmaktadır” (Tanpınar, 2011, s. 37). Erkeklik kişiliğinin iç gerilimlerle dolu olduğunu ve hayatın akışı içerisinde değişime uğradığını ifade eden Freud’un bahsettiği bu süreç öykü boyunca başkarakter üzerinden yansıtılmaktadır (aktaran Connell, 2019a, s. 41). Çünkü Abdullah Efendi, arkadaşlarıyla meyhanede eğlenirken aynı zamanda ertesi sabah tüm bu yaptıklarından utanacağını düşünmekte, fuhuş için gittiği evde uyuyan çocuğu gördüğünde vicdan azabı duymakta, asıl benliğin/bedeninin meyhanede yandığını görünce ise burada gerçekleşen ölümünü annesine ve çevresine nasıl açıklayacağı konusunda kaygılanmaktadır. Freud’un, *Cinsiyet ve Psikanaliz* adlı kitabında ele aldığı uygar cinsel ahlakın kısıtlamaları, öyküde aktarılan bu durumlar üzerinde görülmektedir (2021b, s. 139). Tüm bu ikilik durumları bireyin kaygı ve tereddüte yakalanmasına neden olmaktadır. Freud bu etkiyi daha da ileriye taşıyarak uygar cinsel ahlak uygulamalarının bireylerde sinir hastalıkları doğurabileceğini ifade etmektedir (2021b, s. 140). Bu sebeple başkarakter, ikizleşen hüviyetlerinden hangisinin hakiki olduğunu anlayamamaktadır (Tanpınar, 2011, s. 22). Obje özdeşleşmelerinin sayıca fazla ve birbirinden farklı olduğu durumlarda “çoklukişilik” olarak tanımlanan vakaların ortaya çıktığını savunan Freud, bu tip bireylerde yer değiştiren özdeşleşmelerin sırayla bilinci ele geçirdiğini ifade etmektedir (2021c, s. 30). Nitekim öyküde başkarakterde görülen patolojik vaka da bu şekilde değerlendirilebilir. Başkarakterin kişiliğinde görülen ikilik durumu, ölümüne şahit olduğu ancak ikinci bir ben olarak yaşamaya devam ettiği esnada da yansıtılmaktadır. Uygar insanın bilinçdışında, ilkel insan özelliği olarak ölüm tavrının sürdürüldüğünü savunan Freud, bireyin ölümünü düşündüğü esnada dahi kendisinin tanık olarak var

olması nedeniyle bilinçdışında kendi ölümsüzlüğüne inandığını dile getirmektedir. Freud’a göre her çeşit ruhsal durum bu duygu ikiliğinin yarattığı çatışmadan doğmaktadır (2021b, s. 182). Öyküde başkarakterin öz varlığının bir parçası olarak bedeninin meyhanede yanarak kül olması ve aynı zamanda kendisinin ikinci benliğiyle bu ölüme şahit olması da onu duygu ikiliğine düşürmektedir (Tanpınar, 2011, s. 33). Ayrıca cinsel birliktelik için fahişe ziyaretinde bulunan başkarakterin, ölümünün üzerine hazırladığı nutukta kendisinden aşkı mistikliğinin gayesi haline getiren ve onu idealleştirmekten dolayı realitedeki manzarasına tahammül edemeyen biri olarak bahsetmesi, çelişik bir erkeklik kimliğini gözler önüne sermektedir (Tanpınar, 2021, s. 37). Öyküde aktarılan ve bu vesileyle incelenen tüm bu durumlar, başkarakterin kendi ifadesiyle “ikizleşmiş (Tanpınar, 2011, s. 22)” ve “eşikte kalmış (Tanpınar, 2011, s. 37)” erkeklik kimliğini kanıtlar niteliktedir.

Öyküde başkarakterin kişiliği, Carl Gustav Jung’ın analitik psikoloji kuramıyla incelendiğinde de benzer sonuçlar elde edilmektedir. Jung’ın, toplumsal çevre ile girilen etkileşimler sonucunda ortaya çıktığını savunduğu “persona”, bireylerin diğer insanların arasına gizlenerek taktıkları maskedir (aktaran Fordham, 2019, s. 63). Jung, persona’yı iyi giysilerin insanların biçimsiz bedenlerini güzelleştirmesine benzetmektedir. Bu bağlamda öyküde başkarakterin, alkol kullanmadığını meyhaneye yalnızca alkole düşkün bir arkadaşına nasihat vermek için gittiğini kurgulaması onun çevresine -bedenini örten ve hoş gösteren iyi bir giysi gibi- sunduğu persona ile ilişkilidir. Jung, bilinçdışında olduğunu ifade ettiği “gölge”yi ise ilkel, denetimsiz ve hayvansal yanları barındıran, toplumsal standartlara ve bireyin ideal kişiliğine uymayan tüm vahşi istek ve duyguları kapsayan unsur olarak tanımlamaktadır (aktaran Fordham, 2019, ss. 64-65). Öyküde gölge’nin varlığı, “insan ruhu denilen vahşi ormanın derinliğinden gelen yabanî, edebiyen melun ve hayvanî ses” şeklinde aktarılmaktadır (Tanpınar, 2011, s. 40). Öyküde yer alan bu ifade Jung’ın gölge tanımıyla birebir örtüşmektedir. Başkarakterin “bütün uzviyetinin bir kadının varlığıyla tamamlanacak bir eksiklik içerisinde kavrulması (Tanpınar, 2011, s. 27)”, açığa çıkan gölge’nin vahşi ve denetimsiz cinsel isteğinden kaynaklanmaktadır. Açığa çıkan cinsel arzuyu doyuma ulaştırabilmek adına başkarakter para karşılığında cinsel birliktelik için kadın ziyaretinde bulunmaktadır (Tanpınar, 2011, s. 24). Bu konuya ilişkin Herb Goldberg, *Erkek Olmanın Tehlikeleri* adlı kitabında, bir erkeğin fahişe ziyaretinin zaten negatif olan erkek öz-imağının daha çok zarar görmesine sebep olduğunu, erkeğin kendine ilişkin aşağılık bir hayvan olduğu yolundaki nefret dolu

imajının pekiştiğini ifade etmektedir (2018, ss. 62-64). Bireyin kendisine ilişkin negatif olan erkeklik imajının para karşılığında yaşanan cinsel birliktelik aracılığıyla kurtulacağına inanması erkeklik kimliğini daha fazla zedelemektedir. Bu bağlamda başkarakterin gerçekleştirdiği bu eylemin -fuhuş için kadın ziyaretinde bulunması- onun kendisine ilişkin negatif tavrını daha da pekiştirdiği ifade edilebilir.

Jung, “persona” ve “gölge”nin yanı sıra kolektif bilinçdışının ögesi olarak ele aldığı “anima/animus” arketiplerinden “anima”yı erkeğin bilinçdışında bütünleyici bir öge olarak bulunan kadın imajı olarak tanımlamaktadır (aktaran Fordham, 2019, s. 68). Jung, çift yönlü olduğunu savunduğu anima’nın bir yönüyle saf, iyi huylu ve soylu Tanrıçalara benzer kişiliği temsil ettiğini diğer yönüyle ise baştan çıkarıcı, fahişe ve cadı niteliklerini temsil ettiğini ifade etmektedir (aktaran Fordham, 2019, s. 69). Bir erkeğin hayatında öne çıkan anima portresi karşılaştığı duruma göre değişiklik gösterebilmektedir. Bu portre erkeğin hem etkileşim kurduğu kadınlara yansıtılmakta hem de fantezi ve ruh durumlarını etkilemektedir. Jung, anlaşılması güç olan bu bilinçdışı unsurun rüya, fantezi ve hayallerde ortaya çıkabildiğini ifade etmektedir (aktaran Fordham, 2019, s. 75). Bu bağlamda öyküde başkarakter “bambaşka bir adam yapan rüya” olarak aktarılan, hayali sevgilisini gördüğü rüya onun anima’sını çözümleme noktasında dikkate değer bir unsurdur. Başkarakterin odasının tavanının uçmasıyla yıldız kasırgasıyla gelen ve yıldızlara basarak odaya inen bu sevgili, başkarakterin gözünden başka bir alemden gelen, insan hamurundan olmayan, güzel ve asil bir varlık olarak aktarılmaktadır (Tanpınar, 2011, s. 16). Başkarakterin bilinçdışında yer alan animası’nın bir yansıması olarak ele alınabilecek olan bu sevgili, tıpkı Jung’ın ifade ettiği biçimiyle rüyada Tanrıçalara benzer, saf ve iyi huylu karakterle ortaya çıkmaktadır. Ulaşılmaz olduğuna inandığı bu sevgili nedeniyle aşkı mistikliğinin gayesi haline getiren ve idealleştiren başkarakter, bu sebeple aşkın realitedeki manzarasına dayanamadığını dile getirmektedir (Tanpınar, 2011, s. 37). Öyküde aktarılan bu rüya aracılığıyla başkarakterin bilinçdışında yer alan anima arketipi bir yönüyle öne çıkarılmaktadır. Anima arketipinin diğer bir yönü olan baştan çıkarıcı ve cazibeli kadın imajı ise başkarakterin duyduğu cinsel arzuya ulaşmak amacıyla fuhuşa başvurduğu esnada görülmektedir. Bu noktada Abdullah Efendi, ziyarette bulunduğu evde genç, uzun boylu, ölçülü ve ahenkli kalçalara sahip olan, dolgun ve güzel kollara sahip bir kadını seçmektedir (Tanpınar, 2011, s. 27). Bu durum onun anima’sının diğer yüzü olan cazibeli kadın imajıyla ilişkilidir. Başkarakter açığa çıkan cinsel arzu nedeniyle bilinçdışında bulunan kadın imajına

karşılık gelen en uyumlu kadını bu şekilde seçmektedir. Tüm bu seçimler onun bilinçdışında bulunan anima arketipiyle ilişkilidir. Öyküde başkarakterin kişiliğini oluşturan tüm bu etmenler, psikoloji alanında iki önemli isim olan Freud'un ve Jung'ın kuramlarıyla ele alındığında başkarakterin erkeklik kimliğinin iç ve dış çatışmalarla dolu olduğu sonucu somutlaşmaktadır. Bu bağlamda başkarakterin karşı karşıya kaldığı durumlarda ikizleşen kendi deyiimiyle “eşikte kalan erkeklik” kimliğine sahip olduğu ifade edilmelidir.

2.2.2. Azap İçindeki Erkeklik

“Geçmiş Zaman Elbiseleri” adlı öyküde olay örgüsü bir otel odasında başlamaktadır. Başkarakter, “talih”ine ve “tabiat”ına duyduğu güvensizlik sebebiyle buluşmak için sözleştiği Ketî'yle buluşma saatine kadar bahsi geçen otel odasında güvende olduğuna inanmaktadır. Kendisini “iradesiz” olarak tanımlayan ve daima “tesadüf” silsilesi içerisinde yaşamın akışına kapılan başkarakterin bu durumdan muzdarip olduğu göze çarpmaktadır (Tanpınar, 2011, s. 52). Ancak tüm önlemlerine rağmen başkarakterin korktuğu başına gelmiş ve uzun zamandır görmediği bir arkadaşı ısrarları sonucunda onu bir davete götürmüştür (Tanpınar, 2011, ss. 53-54). Öykü boyunca iradesizliğinden, uysallığından ve talihsizliğinden yakınan başkarakterin sahip olduğu mizaç sebebiyle sıkıntılı durumlara düştüğü görülmektedir. Kumar oynadığı masada kendisini bir böceğe benzetmesi, zihninde kendisine ilişkin yer alan olumsuz imajı görünür kılmaktadır (Tanpınar, 2011, s. 56). Bu noktada başkarakterin içerisinde bulunduğu psikolojiyi çözümleyebilmek adına psikanalitik bakış açısıyla öyküde yer alan veriler incelendiğinde bireyin “ego”sunun, “id” ve “süper ego” arasındaki çatışmaya maruz kaldığı ve bu durumun bireyde karamsarlık, suçluluk, güvensizlik duygularını doğurduğu söylenebilir. Başkarakterin buluşmak için sözleştiği Ketî ile yaşayacağı cinsel birlikteliğe duyduğu yoğun arzu “id”de bulunan isteklerle ilgilidir. Buna karşılık öykü boyunca talihsizliğinden yakınan ve kaderci bir tavra sahip olan bireyin, asıl engelleyicisi “süper ego”dur. Freud, oedipus kompleksinin mirasçısı olarak tanımladığı süper ego’yu aynı zamanda bütün dinlerin yeşerdiği filiz olarak ele almaktadır. Freud’a göre ego’nun kendi ideallerine yeterli gelemediğine dair beyanda bulunan öz yargı ve kendisinden daha güçlü bir varlığa alçakgönüllü bir tavırla yakarması dinsel anlamı türetmiştir (2021c, s. 38). Öyküde bu durumun yansıması, başkarakterin kendi iradesizliğinden yakınan kaderci tavrı nedeniyle istemediği durumlara sürüklenmesinde görülmektedir. Ego, süper ego

tarafından sevilmediğini ve işkence gördüğünü hissettiğinde kendisinden vazgeçmektedir. Kendisini koruma gücünden aciz olduğunu düşünen birey, onu koruyan bütün güçler -baba/Tanrı- tarafından terk edildiğini hissettiğinde melankoliye kapılmaktadır (2021c, s. 68). Bu durum ise öyküde ifade edildiği biçimiyle başkarakterde “azap hâli”ni doğurmaktadır (Tanpınar, 2011, s. 54). Başkaraktere göre kendi isteği dışında gelişen her olay, ondan daha üstün bir güç olan talihinin dayatmalarıdır.

Öyküde başkarakterin temasta bulunduğu iki kadın Ketî ve geçmiş zaman elbiseleri giyen genç kızdır. Jung’ın, kolektif bilinçdışında bulunduğunu savunduğu “anima” bir erkeğin bilinçdışında bütünleyici olarak yer alan kadınsı ögedir (aktaran Fordham, 2019, s. 68). Anima’nın çift görünümlü olduğunu ifade eden Jung, bir yönüyle saf, iyi huylu ve Tanrıçalara benzeyen kişiliği temsil ettiğini diğer yönüyle ise baştan çıkarıcı, fahişe ve cadı niteliklerine benzeyen kişiliği temsil ettiğini dile getirmektedir. Bir erkeğin hayatında öne çıkan anima portresi ise karşılaştığı durumlara göre değişkenlik göstermekte ve ilişki kurduğu kadınlara bu şekilde yansıtılmaktadır (aktaran Fordham, 2019, s. 69). Bu bağlamda öyküde varlığına değinilen Ketî, başkarakterin anima’sının “baştan çıkarıcı” görünümünün yansımasıdır. Başkarakterin, Ketî için kullandığı “irsiyetin unutulmuş fakat büyüsü hâlâ insiyak halinde içimizde yaşayan bir ilk cetler dininin, yabancı, hoyrat ve çok dişi tanrısı” ifadesi, Jung’ın ele aldığı anima arketipinin baştan çıkarıcı yönüyle birebir örtüşmektedir (Tanpınar, 2011, s. 53). Öyküde anima’nın diğer yönünün temsiline ise başkarakterin kaza geçirmesinin ardından götürüldüğü evde tanıştığı genç kızda rastlanmaktadır. Geçmiş zaman elbiseleri giyen bu kızın “iyilik ve güzellik perilerinin yaşadığı zamanlardan kalma bir edaya sahip olması”, “yüzünün cennet bahçesinde görülmüş bir rüya kadar güzel olması” ve kahramanın onu “Leylâ, Şirin, Zühre” olarak adlandırması öyküde bahsi geçen anima temsiline saf, iyi huylu ve Tanrıçalara benzeyen yönüyle ilişkilidir (Tanpınar, 2011, ss. 64-65). Bu iki kadın, başkarakterin bilinçdışında barındırdığı anima’sının iki ayrı yüzüdür. Ancak başkarakter öykünün sonunda ulaşmayı arzuladığı iki kadından ne Ketî’ye ne de genç kıza ulaşabilmektedir. Bu durum öykünün başında talihsizliğinden ve iradesizliğinden yakınan başkarakterin “azap hali (Tanpınar, 2011, s. 54)”ni somutlaştırmaktadır.

2.2.3. Yabancılaşmış Erkeklik

“Bir Yol” adlı öyküde evli, iş ve çocuk sahibi olan başkarakterin yaşadığı “uyanış” haliyle çevresine, ailesine ve kendisine “yabancılaştığı” görülmektedir (Tanpınar, 2011,

s. 81). Freud, *Cinsiyet ve Psikanaliz* adlı kitabında uygarlığın varlığını içgüdülerin ortadan kalkmasına dayandırmaktadır. Freud'a göre her birey kendi benliğinin bir parçasından vazgeçerek uygarlığın ortaklaşa maddi ve manevi zenginliğini beslemektedir (2021b, ss. 144-145). Ancak bireyler yerine getirmek zorunda kaldıkları fedakârlıklar nedeniyle benliklerini ve içgüdüsel isteklerini yok saydıklarında çeşitli sinir hastalıklarına yakalanabilmektedirler (2021b, s. 140). Bu durum bireysel istekler ile uygarlık istekleri arasında çıkan çatışmalarla ilişkilidir. Öyküde bu durumun örneği başkarakterin kendisine ilişkin sorgulamalar yürüttüğü esnada iyi bir eşe ve epeyce kazandığı bir işe sahip olmasına ve hayatının kendi çizgisinde yolunda ilerlemesine rağmen “kendi” olamadığına dair yaşadığı huzursuzlukta görülmektedir (Tanpınar, 2011, s. 80). Uygarlığın yürüttüğü ahlak ilkelerinin ve toplumsal cinsiyetin ona yüklediği erkeklik rollerini üstlenen başkarakterin, zihninde bulunan “kendi olamama huzursuzluğu” öykü boyunca okuyucuya aktarılmaktadır. Öyküde bahsi geçen yabancılaşma durumu, başkarakter bir gece karısı ve çocuklarıyla evde otururken aniden benliğinde gerçekleşen bir uyanışla ortaya çıkmaktadır (Tanpınar, 2011, s. 81). Psikanaliz açısından ele alındığında istekleri doyurulmayan “id”in, “ego”ya uyguladığı baskı, öyküde başkarakterin yaşadığı yabancılaşma durumunun kaynağını oluşturmaktadır. Freud, bireyde gerçekleşen obje yüklenimleri esnasında ego’nun bazı obje seçimlerini kabul ederken bazılarını savuşturduğunu ve bu savuşturma sonucunda vazgeçilmek zorunda kalınan objenin, ego tarafından yansıtma yoluyla başkalaşmaya uğratıldığını savunmaktadır. Ancak tümüyle ortadan kaldırılamayan bu obje yüklenimleri “tortu” halinde bilinçdışında kalmakta ve çeşitli durumlarda yeniden açığa çıkabilmektedir (2021c, ss. 28-29). Bu noktada öyküde başkarakterin vazgeçtiği obje yükleniminin kendisi olduğu ifade edilebilir. Bu vazgeçiş ise başkarakterin zihninde daima yankılanan ses aracılığıyla “kendin ol”, “ömrünü ne yaptın?” ifadelerinde açığa çıkmaktadır. Bu durum ise bireyi huzursuzluğa itmekte ve kendilik sorunu yaşamasına neden olmaktadır (Tanpınar, 2011, ss. 80-84). Öyküde başkarakterin oğlunu kaybetmesi, sahip olduğu ruhsal durum açısından ele alınması gereken ikinci önemli olaydır (Tanpınar, 2011, s. 78). Melankoli durumunun sevilen bir kişinin yitimiyle ortaya çıktığını savunan Freud’a göre, yaşanan kaybın ardından açığa çıkan ruhsal olarak derin biçimde acı veren üzüntü, dış dünyaya duyulan ilginin sekteye uğraması, cezalandırılacağına dair sanrısız bir bekleyiş içerisinde bireyin kendilik duygusunun değerden düştüğünü ifade etmektedir (2015, ss. 18-19). Kendilik duygusunun değerden düşmesi sebebiyle “elbise değişir gibi

hüviyet değiştirmek (Tanpınar, 2011, s. 80)” isteyen başkarakterin melankoli nedeni sevdiği nesnenin -oğlunun- kaybıyla ilişkilendirilebilir. Bahsi geçen bu kayıp “ben” duygusunun aşırı derecede azalmasına ve bireyin ruhsal açıdan huzursuz olmasına sebep olmaktadır (Freud, 2015, ss. 22-23). Öyküde tüm bu etkenler göz önüne alındığında -kendi olamama, melankoliye kapılma- başkarakterin kendisine ve çevresine yabancılaştığı görölmektedir.

Öyküde başkarakterin karşıladığı “kocalık” ve “babalık” rolleri, Jung’ın ifade ettiği biçimiyle onun “persona”sıdır. Jung, insanın uygarlaşma sürecinde birçok insanın arasına gizlenerek taktığı maske ve oynadığı rol olarak tanımladığı persona’nın, kolektif bir olgu olduğunu ve belirli bir rolü üstlenmiş bir grup insan benzer nitelikler sergilediklerini ifade etmektedir (aktaran Fordham, 2019, ss. 62-63). Ayrıca Jung’ın bireysel bilinçdışında olduğunu ifade ettiği “gölge” ise bireyin olamadığı ve engellediği her şey olarak tanımlanmaktadır. İlkel, denetimsiz ve hayvansal yanları barındıran gölge, toplumsal standartlara ve bireyin ideal kişiliğine uymayan tüm vahşi istek ve duyguları kapsamaktadır (aktaran Fordham, 2019, ss. 64-65). Bu bağlamda başkarakterin rüyalarında ve zihninde açığa çıkan “kendi olamama” huzursuzluğu, onun gölge’sinde bastırılan isteklerle ilişkilendirilebilir (Tanpınar, 2011, ss. 80-84). Jung’a göre rüyalar, kişiliğin bilinmeyen yönlerini ve çelişkilerini ortaya çıkarmaktadırlar. Rüya figürünün doğru saptanmasının önemine dikkat çeken Jung, bu sayede bireyin akılcı olmayan gizli etkilerden uzaklaşacağını, daha özgür olacağını ve insan ilişkilerinin iyileşeceğini savunmaktadır (aktaran Fordham, 2019, s. 137). Bu bağlamda başkarakterin rüyalarında “laytmotif” gibi dolaşan sarı saçlı, mavi gözlü genç kız, onun bilinçdışı bastırılmış isteklerinin görünür kılınma yolu olarak değerlendirilebilir (Tanpınar, 2011, s. 84). Gölge’nin bastırılan istekleri, yüzeye rüyalar ve iç ses aracılığıyla çıkarak bireyi, persona’sıyla dahil olduğu toplumsal yaşamda huzursuz etmektedir.

2.2.4. Kaygılı Erkeklik

“Erzurumlu Tahsin” adlı öyküde yaşadığı bir depremin ardından toprağa duyduğu güvenini kaybeden başkarakterin, kapıldığı ölüm kaygısı öyküde ön plana çıkarılan unsurdur (Tanpınar, 2011, s. 91). Depremin gerçekleştiği gecenin ardından dışarıdaki serinliğin ve uykunun etkisiyle evine dönen ancak karşılaştığı ikinci deprem nedeniyle ölümle yüz yüze gelen başkarakter “ölüm kaygısı”na iten bu durum olmuştur. Sokakta dolaşırken insanlık ve ölüm üzerine düşünen başkarakter, insanlığın tarih boyunca yüz

yüze kaldığı ölüm korkusuna rağmen sık sık ölümü düşünmemesinin nedenini onu bir dönüş gibi kabul etmesine bağlamıştır. Bu düşünceleri arasında kendi kendine mırıldanan başkarakterin “ikinci bir adam” olarak nitelendirdiği “ikinci benliği”nin açığa çıkması önemli öyküde incelenmesi gereken önemli bir unsurdur (Tanpınar, 2011, ss. 95-96). Freud’a göre ölüm karşısında var olan ilkel insan tavrı, uygar insanın bilinçdışında sürdürülmektedir. Bu tavır bireyde bulunan kendi ölümsüzlüğüne dair var olan inanç ve başkalarının/düşmanların ölümüne dair istek şeklinde görülmektedir (2021b, s. 182). Bilinçdışında kendi ölümsüzlüğüne dair var olan inancın temeli, ölüm üzerine düşünürken dahi şahit olarak benliğin var olmasıdır. Ancak ölümle karşılaşıldığı noktada onunla yüz yüze gelen ve gerçekliğini hisseden birey içerisinde bulunduğu durum sebebiyle duygu ikiliğine -bilinçdışında yer alan ölümsüzlük inancı ve karşı karşıya kaldığı ölüm korkusu- düşmektedir (Freud, 2021b, s. 187). Ölüm korkusunun açığa çıkma nedenlerini içsel ve dışsal kaynaklı olmak üzere ikiye ayıran Freud, dışsal kaynaklı açığa çıkan ölüm korkusunun karşı karşıya kalınan tehlike durumlarıyla ilişkilendirmektedir (2021c, s. 67). Bu bağlamda başkarakterde açığa çıkan ölüm korkusu, karşı karşıya kalınan bir tehlike durumu olan depremlerle ilişkilidir. Başkarakter bu durumu “zelzelenin mâneviyatını bozması ve ölümün peşine takılması”yla açıklamaktadır (Tanpınar, 2011, s. 96). Başkarakterin sahip olduğu kaygılı ruh hâli, onun hastalığa ve ölüme dair benliğinde bulundurduğu korkuyla ilişkilidir (Tanpınar, 2011, s. 98). İçerisinde bulunduğu kaygıdan dolayı depremin ardından evine giremeyen ve geceyi dışarda geçiren başkarakter, bu durumu “dört duvar arasına girmek için lazım gelen ruh kudretini kendisinde bulamaması”yla açıklamaktadır (Tanpınar, 2011, s. 94). Açığa çıkan ölüm kaygısı öykü boyunca başkarakterin davranışlarında ve söylemlerinde rastlanan bir durum olarak görülmektedir.

2.2.5. Histerik Erkeklik

“Evin Sahibi” adlı öyküde başkarakterin çocukluğundan itibaren maruz kaldığı annesinin hastalığının, annesinin ve babasının, ninesinin ve dedesinin ölümüne sebebiyet verdiği düşüncesi onda “ırsî isterinin kurbanı” olma düşüncesini yaratmıştır (Tanpınar, 2011, s. 130). Sahip olduğu algı sebebiyle sürekli bir biçimde korku ve ıstırap duygularına kapılan başkarakter, öykünün sonunda annesini boğan yılanın kendisini de öldüreceğini düşünmektedir (Tanpınar, 2011, s. 149). Freud’un ruhsal fonksiyon bozukluğu olarak tanımladığı ve psikanalizcilerin nevroz/psikonevroz grubuna dahil ettikleri bu histeri,

başkarakterin hayatını tümüyle ele geçiren bir etkiye sahiptir (2021b, s. 225). Başkarakterde semptomların ilk ortaya çıkışı okul arkadaşlarının onunla “yılanlı evin çocuğu” şeklinde alay ettikleri esnada bir çocuğa ağzından köpükler çıkararak saldırdığı anda görülmektedir (Tanpınar, 2011, s. 123). Başkarkeri ele geçiren bu hastalık, hayatının ilerleyen dönemlerinde bir gece karısının saçlarını yılan zannetmesi ve yılanı boğabilmek adına karısının boynunu sıkmasında da görülmekte ve yaşanan bu durum evliliğinin bitmesine sebebiyet vermektedir (Tanpınar, 2011, ss. 147-148). Freud, bireyin ilkel oral evresinde gerçekleşen obje yüklenimleri esnasında ego tarafından id’in isteklerinden bazıları gerçekleştirilirken bazılarının ise baskılama süreciyle savuşturmaya uğradığını ifade etmektedir. Obje yüklenimi sırasında baskılamaya uğratılan/vazgeçilen objeler, ego aracılığıyla yansıtılarak başkalaşmaya uğratılmaktadır (2021c, ss. 28-29). Ancak Freud’a göre baskılama süreci doğru bir şekilde gerçekleştirilemezse bilinçdışında bulunan istekler açığa çıkarak nevrozlar olarak tanımlanan -histeri de bu grubun içerisinde- patolojik olayları yaratabilmektedirler (2021b, s. 13).

Öyküde başkarakterin “ırsî isteri (Tanpınar, 2011, s. 130)” olarak tanımladığı durum, ona annesinden miras kaldığını düşündüğü hastalıkla ilgilidir. Jung, “anneye saldıran siyah yılan” figürünü incelediği bir rüyada yılanın anne-çocuk ilişkisini tehdit ettiğini bu yüzden görülen rüyanın “baba kompleksi”yle ilgili olduğunu ifade etmektedir (2020, s. 85). Bu durumu nevroz olarak adlandıran Jung, bireysel kompleksin altında yatan dinamizme dikkat çekerek bu durumun kolektif bilinçdışında “baba arketipi” ile ilgili olduğunu savunmaktadır. Arketipin çift yönlü olduğunu bir başka deyişle hem iyi hem kötü gücü temsil ettiğini dile getiren Jung, bu sebeple baba kompleksinin çift yönlü -korku nedeniyle anneyle özdeşleşmeyi bozan ve anneyle daha fazla yakınlaştıran- olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda başkarakterin “ırsî isteri” olarak tanımladığı durum ve tıpkı annesine saldırdığı gibi kendisine de saldıracağını düşündüğü yılan, onda var olan “baba kompleksi”nin göstergesidir. Freud, çocuk cinselliğinin filizlenmeye başladığı dönemde cinsel nesne seçiminin, en yakın çevrede bulunan anne/baba üzerinden gerçekleştiğini ifade ederek ilk cinsel döneme ait olan bu obje seçiminin, ebeveyne benzeyen eş seçme durumunun prototipini teşkil ettiğini dile getirmektedir. Erkek çocuğun annesine ilişkin cinsel arzuları yoğunlaşana kadar ve babasını bu arzusunun gerçekleşmesinde bir engel olarak algılayana kadar bu sürecin devam ettiğini savunan Freud, oedipus kompleksinin kökenini bahsi geçen bu sürece dayandırmaktadır (2021c, s. 32). Babaya karşı olan ikircikli tutum -babayı ortadan kaldırma isteği ve babayla

özdeşleşme isteği- ve anneye karşı olan sevecen tutum oedipus kompleksinin içeriğini teşkil etmektedir. Bu kompleksin ortadan kalkmasıyla beraber erkek çocuğunun annesi üzerinden gerçekleştirdiği obje yükleniminden vazgeçmesi gerekmektedir. Freud’a göre ölüm korkusunun da çekirdeğini oluşturan “hadım edilme korkusu” bastırma sürecinde çocuğun, babasının kendisini hadım edeceğine dair düşüncesiyle açığa çıkan bir durumdur (2021c, ss. 66-68). Öyküde başkarakter, annesini boğan yılanın kendisini de boğmak için geleceğini düşünmekte ve ölümünün böyle olacağına inanmaktadır (Tanpınar, 2011, s. 149). Bu durum bilinçdışında taşıdığı “baba kompleksi (Jung, 2020, s. 85)”nin yansımasıdır. Benzer şekilde başkarakterin annesinin sahip olduğu histeri hastalığı da Freud’un oedipus kompleksinde ele aldığı obje yüklenimleri ve bastırma süreçleriyle ilişkilidir. Çünkü Freud’a göre bastırma sürecinin doğru bir şekilde gerçekleştirilememesi ruhsal işleyişte açığa çıkan yıkıcı etkiler nedeniyle sınır hastalıklarını doğurmaktadır (2021b, ss. 145-146). Başkarakterin “ırsî isteri” olarak tanımladığı ve annesinden ona miras kaldığını düşündüğü hastalığın temelinde bahsi geçen bu ruhsal süreçler -obje yüklenimi ve bastırma süreci- bulunmaktadır.

Öyküde başkarakter bir gece karısının saçlarını yılan zannederek boynuna atlamış ve onu boğmaya çalışmıştır (Tanpınar, 2011, ss. 147-148). Histerik bir vaka olan bu durum, Jung’ın kolektif bilinçdışında bulunduğunu savunduğu “anima” arketipiyle ilişkilidir. Anima’yı bir erkeğin bilinçdışında bütünleyici olarak var olan kadın öge şeklinde tanımlayan Jung, bir erkeğin kadınlarla olan ilk teması annesi aracılığıyla gerçekleştiğinden çocukta bulunan anne imajının ilerleyen yıllarda diğer kadınlarla ilişkilerine yansıtıldığını savunmaktadır. Bu yansıtma işlevi ise bilinçli olarak değil istemsiz bir şekilde gerçekleşmektedir (aktaran Fordham, 2019, ss. 68-71). Başkarakterin annesini boğan yılanın karısını da boğacağını düşünmesi bahsi geçen yansıtma işlemiyle ilişkilidir (Tanpınar, 2011, s. 147). Ayrıca başkarakterin gördüğü rüyalarda yer alan “bir türlü geçilemeyen kapı” ve “yarısından fazlası bir türlü çıkılamayan merdiven” figürleri sembolik değere sahiptir (Tanpınar, 2011, s. 147). Freud, “merdivenlerin” ve “merdivene tırmanmanın” düşlerde değişmez bir biçimde çiftleşmenin temsili olduğunu ifade etmektedir (2014, s. 101). Benzer şekilde düşlerde görülen “dar alanlar” ve “kapalı kapılar” da vajinayı temsil eden cinsel simgelerdir (2014, ss. 127-128). Rüyaların, görünürdeki formlarının yanı sıra birer örtük anlama da sahip olduklarını savunan Freud, örtük anlamın rüya görenin egosunda bulunan yasaklayıcı ve sınırlandırıcı güçlerin etkisi altında eğilip bükülerek görünürdeki rüyayı oluşturduğunu kabul etmektedir (2021b, s.

209). Bu bağlamda başkarakterin rüyasında gördüğü “merdiven” ve “kapı” figürleri çarpıtmaya uğramış olan rüyada sembolik değer taşıyan unsurlar olarak ele alınmalıdır. Bu rüyaların hemen akabinde gördüğü rüyalarda karısı ile ölen annesini birlikte gören başkarakterin bilinçdışında bulunan kaybetme korkusu açığa çıkmaktadır (Tanpınar, 2011, s. 146). Karısının kendisini terk edeceğini veya zarar göreceğini düşünen başkarakterin bahsi geçen bu korkuları rüyalarında açığa çıkmaktadır. Öyküde ele alınan tüm bu ruhsal süreçler incelendiğinde başkarakterin histerik erkeklik kimliğine sahip olduğu görülmektedir. Sevdiklerine ve kendisine dair var olan korkuları -ölüm ve kaybetme korkusu- onu histeriye yakınlaştırmıştır.

2.2.6. İkilik İçindeki Erkeklik

“Yaz Yağmuru” adlı öyküde, evli ve iki çocuk sahibi olan kırklı yaşlardaki başkarakterin, yeni tanıştığı genç bir kadınla yaşadığı iki günlük birliktelik onu ikilik durumuna sokmakta ve benliğinde çözilemeyen çatışmalar yaratmaktadır. Kadının yüzünün sadeliğinden, konuşma tarzından, jest ve mimiklerinden etkilenen başkarakter, arzusun büyüüne kapılıp onunla birlikte zaman geçirmekten kendini alıkoyamazken aynı zamanda tatilde olan karısı ve çocuklarını hatırladığında derin bir vicdan azabıyla kendisini aşağılamaktadır. Psikanalizde, çocuğun ilk yaşantılarında ebeveynleri ile olan ilintisinde ortaya çıktığı kabul edilen ve bir çeşit vicdan ödevi görerek tedirginlik, kabahatlilik duygularına yol açan süper ego ile bilinçdışını meydana getiren içgüdü, içtepi ve karanlık güçleri kapsayan id’in arasında var olduğu kabul edilen ego, bahsi geçen iki unsur arasındaki çatışmaya maruz kalmaktadır (Freud, 2021b, ss. 223-224). Öyküde başkarakterin “ikilik” durumunda bulunmasının sebebi evli olması ve evlilik dışı ilişki yaşamasıyla ilişkilidir. Bir başka deyişle ego’su, süper ego ile id arasındaki çatışmalar arasında kalmaktadır. İd’in isteklerine karşılık gelen genç ve cazibeli kadınla birliktelik ile süper ego’nun vicdan ödevine karşılık gelen eşi ve çocuklarına sadık kalma baskısı, öyküde başkarakterin içerisinde bulunduğu ikiliğin temel unsurlarıdır. Genç kadınla birlikte vakit geçirirken sık sık karısını hatırlayan başkarakter, kadın yanında olmadığı zamanlarda ise onu düşünmekten kendini alıkoyamamakta ve bu ikilik durumunun içerisinde savrulmaktadır (Tanpınar, 2011, ss. 174-175). Genç kadının başkarakterle birlikteyken ona gösterdiği yakınlık ve hayatına yerleşmiş biri gibi davranması, başkarakterin hem huzur duymasına hem de korkmasına neden olmaktadır (Tanpınar, 2011, s. 179). Çünkü yaşadığı evlilik dışı birliktelik, Freud’un ifade ettiği biçimiyle emir

ve yasaklamaların vicdan biçimiyle ortaya çıkmasına ve ahlaki denetim mekanizmasının devreye girmesine neden olmaktadır (2021c, s. 38). Özellikle “üçüncü bir şahıs” olarak değerlendirilen “ev”den çıkmaları ikilinin fiziksel olarak daha yakın davranmalarına olanak sağlamaktadır (Tanpınar, 2011, s. 180). Genç kadınla birlikte geçirdiği zaman diliminde “kaçma arzusu” ile “kadın iştihası”nı birlikte yaşayan erkeğin kendisini bir noktaya konumlandıramayışı -karısına sadık kalma/genç kadınla birlikte olma- bahsi geçen duygu ikiliğinin bir sonucudur. Genç kadınla fiziksel yakınlık içerisinde denizi seyrettikleri esnada başkarakterin zihninden geçen “yazık etrafımızda bir fotoğrafçı yok” ifadesi ve kendinden intikam almak isteyen tavrı, süper egonun yargılayıcı ve cezalandırıcı gücü altında ezilen ego’nun yansımasıdır (Tanpınar, 2011, s. 188). Başkarakterin sahip olduğu süper ego ve id’in temsilleri zihninde çocukluğundan beri konuşmalarına alıştığı “Karagöz ve Hacivat” ile yaratılmakta ve bu ikilinin, benliğinin ayrılmaz bir parçası olduğu aktarılmaktadır (Tanpınar, 2011, s. 153). Genç kadınla birlikte olduğu anlarda açığa çıkan “Hacivat ve Karagöz” diyalogları, başkaraktere çeşitli yönlendirmelerde bulunmaktadır. Karısının isteğiyle aldığı evi, yeni tanıştığı kadınla geçirdiği anlardan sonra onun anılarıyla hatırlayacağını düşünen başkarakter kendisine kızmakta ve “asıl hastalığın kafasının içindeki ikilikte” yer aldığını düşünmektedir (Tanpınar, 2011, s. 197). Başkarakterin içerisine düştüğü durum zaman zaman karısına zaman zaman ise yeni tanıştığı kadına haksızlık ettiğini düşünmesine ve tıpkı “bir tahtaravallide, kâh bir taraf kâh öbür taraf”ın ağır basmasına sebep olmaktadır (Tanpınar, 2011, s. 198). İradesizliğine ve hayatın akışı karşısında müdahalesiz bir seyirci oluşuna sinirlenen başkarakterin, id ile süper ego arasında savruluşu, daima ikilik içerisinde kalan ego’sunun temsili bir biçimde yansıtılışıdır (Tanpınar, 2011, s. 213).

Öyküde başkarakterin, üstlendiği “kocalık” ve “babalık” rolleri, Jung’ın ifade ettiği biçimiyle toplumda taktığı maske ve üstlendiği rol olan persona’sıdır (aktaran Fordham, 2019, ss. 62-63). Jung, bireysel bilinçdışında olduğunu ifade ettiği “gölge”yi ise bireyin olamadığı ve engellediği her şey olarak tanımlamaktadır. Toplumsal standartlara ve bireyin ideal kişiliğine uymayan gölge, tüm vahşi istek ve duyguları kapsamaktadır (aktaran Fordham, 2019, ss. 64-65). Bu bağlamda öyküde evli bir erkeğin, toplumsal ölçütler dahilinde taktığı maske sebebiyle başka bir kadınla birlikte olmaktan kaçınması ancak kendisine engel olamaması onda açığa çıkan gölge’nin varlığını somutlaştırmaktadır. Başkarakter tanıştığı genç kadının, bir yanıyla “daima en çekici duruşları bulan cins hayvan (Tanpınar, 2011, s. 161)”, “erkeğin ezeli korkusu mitolojik

kadın, zapt edilmesi, hüküm altına alınması istendikçe büyüyen mahluk (Tanpınar, 2011, s. 184)” olduğunu bir yanıyla ise takındığı çocuksu edayla “küçük bir kız (Tanpınar, 2011, s. 183)” olduğunu düşünmektedir. Jung’ın her erkekte bütünleyici olarak var olduğunu savunduğu “anima” arketipi, çift yönlüdür -bir yandan saf, iyi huylu, soylu Tanrıça niteliklerini temsil etmesi diğer yandan baştan çıkarıcı, fahişe, cadı niteliklerini temsil etmesi- ve bir erkeğin hayatında ön plana çıkarılan anima portresi, karşılaştığı durumlara göre değişkenlik göstermektedir (aktaran Fordham, 2019, s. 69). Öyküde Jung’ın anima tanımına benzer biçimde, başkarakterin genç kadını bazen “çekici”, “korkutucu”, “cins hayvan” nitelikleriyle görmesi bazen ise “küçük bir kız” olarak görmesi duruma göre değişkenlik gösteren anima portresinin ilişki kurulan kadına yansıtılmasıyla ilişkilidir. Sahip olduğu persona sebebiyle toplumsal normların altında ezilen bir erkeğin, içgüdüsel isteklerini bastıramadığı ve evlilik dışı ilişki yaşadığı bu öyküde başkarakterin ruhsal sancıları ve karısı ile yeni tanıştığı genç kadın arasında sıkıştığı ikilik durumu öykü boyunca hissedilmektedir.

“Emirgân’da Akşam Saati” adlı öykü ise “Yaz Yağmuru” adlı öyküyle benzer niteliklere sahiptir. Evli, çocuk sahibi ve yazar olduğu bilinen başkarakterin, İstanbul’a geldiği dönemde yeni tanıştığı genç bir kadınla yaşadığı on beş günlük birliktelik, onun kalbinin ve benliğinin ikiye bölünmesine sebep olmuştur. Karısından uzak oluşunun kendisinde yarattığı etkiyi “hayatına getirdiği havadan, yumuşaklıktan mahrum olmak (Tanpınar, 2011, s. 302)” şeklinde betimleyen başkarakterin öykü boyunca karısını ve çocuklarını sık sık hatırlaması, ailesine olan düşkünlüğünü kanıtlar niteliktedir. Bu yüzden yeni tanıştığı genç kadınla yaşadığı birliktelik vicdanı açısından büyük bir yük olmaktadır. Çünkü ona göre hiçbir saadet insanın içindeki “bütünlük” şuurunun bozulmasına değmeyecektir (Tanpınar, 2011, s. 315). Fakat düşündüğü gibi olmamış ve başkarakter genç kadına duyduğu arzuya kendisini kaptırarak on beş gün boyunca her gün onunla buluşup vakit geçirmiştir (Tanpınar, 2011, s. 329). Öykünün başında gözünde “kadınlığın bir sembolü (Tanpınar, 2011, s. 302)” olan karısı, içinde meydana gelen değişikliğin ardından “iki yol arasında kalan (Tanpınar, 2011, s. 329)” başkarakter için iki seçenekten biri haline gelmiştir. Başkarakterin içerisinde bulunduğu durum psikanaliz bağlamında ele alındığında id ile süper ego çatışmasının arasında kalan ego’nun “ikiliği” göze çarpmaktadır. Bir “koca” ve “baba” olan başkarakterin karısını ve çocuklarını düşündüğü anlarda duyduğu “vicdan azabı” devreye giren süper ego’yla ilişkilidir (Tanpınar, 2011, s. 310). Bireyde bulunan vicdan mekanizmasını, oedipus

kompleksindeki hadım edilme korkusuna dayandıran Freud bu durumu, oedipus kompleksinde hadım etme tehdidinde bulunan süper ego'nun yarattığı korkunun daha sonraki aşamalarda vicdan korkusu biçimine dönüşerek varlığını sürdürmesiyle açıklamaktadır (2021c, ss. 66-68). Öyküde başkarakterin oedipus kompleksinin yansıması olan rüyada babası ölürken annesi, karısı, karısından önce sevdiği genç kız ve kendisinin ağlamak yerine gülmesi, ilk cinsel döneme ait olan annesiyle yaşadığı obje yükleniminden kaynaklanmaktadır. Oedipus kompleksinde anneye gerçekleştirilen obje yükleniminde babanın bir tehdit olarak algılanması ve anneye bir olabilmek için babayı ortadan kaldırma isteği bu sürecin temelini oluşturmaktadır. Freud, anneye bir olabilmek için babayı ortadan kaldırmak veya onunla özdeşleşerek anneye ulaşmak şeklinde ikircilikli bir tutumun varlığından bahsederek, babayla özdeşleşme durumunun bireydeki erkeksi tutumun güçleneceğini savunmaktadır (2021c, ss. 32-33). Başkarakterin babasıyla özdeşleşme durumunun gerçekleştiğine ise yolda yürürken aynı babası gibi yürüdüğünü, onun gibi şapkasını yan giydiğini ve bir elinin pantolonunun cebinde olduğunu fark etmesinde rastlanmaktadır (Tanpınar, 2011, s. 300). Bu durum onun oedipus kompleksinin çözülüş yöntemini gözler önüne sermektedir. Oedipus kompleksinin mirasçısı olan süper ego, öyküde başkarakter genç kadınla vakit geçirirken “vicdan azabı” biçiminde devreye girmekte ve ego'yu baskısı altına almaktadır. Ancak duyduğu vicdan azabına rağmen id'in gücüne karşı koyamadığı görülen başkarakter, yeni tanıştığı genç kadınla aralarındaki ilişkiyi on beş gün boyunca sürdürmüştür (Tanpınar, 2011, s. 329). Üstlendiği roller -babalık, kocalık- ile arzuları -genç kadın- arasında çatışma yaşayan başkarakterin öykünün sonunda bu durumu “iki yolun arasında kalmak (Tanpınar, 2011, s. 329)” şeklinde betimlediği görülmektedir. Başkarakter genç kadınla yaşadığı “saadet hissinin, içindeki bütünlüğü bozmasına” izin vermiştir (Tanpınar, 2011, s. 315).

2.2.7. Uyumsuzluk İçindeki Erkeklik

“Teslim” adlı öyküde, bir tren garında başlayan olay örgüsü içerisinde başkarakterin bulunduğu ortama uyum sağlayamadığı ve kendisini yalnız hissettiği aktarılmaktadır (Tanpınar, 2011, ss. 214-215). Başkarakter Emin Bey, içerisinde bulunduğu durumu “benim taşrayı anlamam imkânsız” şeklinde hayıflanarak açıklamakta hem taşraya hem aydın grubunu oluşturan diğer arkadaşlarına uyumsuzluğuna yakınmaktadır (Tanpınar, 2011, ss. 215-219). Bu durumun temelini “mizaç ve yetiştirme”

mesalesine bağlayan başkarakter, çevreyle yaşadığı uyumsuzluğu kendisine bu şekilde açıklamaktadır (Tanpınar, 2011, s. 219). *Cinsiyet ve Psikanaliz* adlı kitabında, uygarlığın varlığı ve gelişiminde bireylerin oynadığı rolün -içgüdü ve isteklerden vazgeçme rolü- önemine dikkat çeken Freud, bireysel istek ve içgüdülerin uygarlığın lehine dönüşümünün sonsuza dek sürdürülemeyeceğini, bu durumun ise bireylerde çeşitli sinirsel hastalıklar yaratabileceğini ifade etmektedir (2021b, ss. 145-146). Bu bağlamda öznel bakımdan ruhsal işleyişte ortaya çıkan yıkıcı etkiler, birey-toplum çatışmasının temelini oluşturmaktadır. Öyküde görüldüğü biçimiyle taşrayla ve aydın arkadaşlarıyla uyumsuzluğu aktarılan başkarakterin yaşadığı çatışma, onun çevresine yabancılaşmasına ve yalnız hissetmesine neden olmaktadır. Başkarakterin içerisinde bulunduğu ruh hâline, yolda yürürken karşılaştığı ve tıpkı onun gibi “garip, gülünç ve yabancı” olduğunu düşündüğü hindi benzetmesinde rastlanmaktadır. Nasıl ki insanlar hindiyi yalnızca sofralarında yani kendisi olmadığı zaman görüp anlamlandırıyor, onu da kendisi olmadığı ve onlara benzediği zaman sevip anlayacaklarını düşünmektedir (Tanpınar, 2011, s. 216). Tüm bu düşüncelerinin yanı sıra yolda karşılaştığı okul arkadaşı Süleyman’ın, başarılı okul yıllarının ardından babasını bulmasıyla üvey kardeşlerine ve babasına adadığı hayatının perişanlığına şahit olan başkarakter kendisini düzene yenik hissederek ümitsizliğe kapılmaktadır (Tanpınar, 2011, ss. 222-226). Başkarakterin var olan düzene teslim oluşu öykünün sonunda Cebbarzade ile gerçekleştirdiği konuşmada somutlaşmaktadır. Artık onlar gibi olduğunu dile getiren başkarakter, onların doğruları ve kabulleri üzerinden devam edeceğini ifade etmektedir. Öyküde varlık gösteren oedipus kompleksine teslim oluş durumu, başkarakterin “sen beni bu işte bir baba olarak yenersin fakat Cebbarzade olarak değil” ifadesinde görülmektedir. Freud, oedipus kompleksinde açığa çıkan “babaya karşı ikircikli tutum”un, anneye ulaşmak için “babayı ortadan kaldırma isteği/babayla özdeşleşme isteği” şeklinde seyrettiğini ifade etmiştir (2021c, s. 32). Öyküde gelenek, kültür, toplumsal düzen ve baba temsili olan Cebbarzade’ye teslim olduğunu dile getiren başkarakterin, oedipus kompleksini babayı ortadan kaldırarak değil onunla özdeşleşerek çözdüğü görülmektedir (Tanpınar, 2011, s. 227). Öykü boyunca çeşitli betimlemeler ve örnekler aracılığıyla çevreyle uyumsuzluğu aktarılan başkarakter, öykünün sonunda mağlubiyeti kabullenerek ve var olan düzene “teslim ol[maktadır]”(Tanpınar, 2011, s. 227)”

2.2.8. Ödev Duygusu İçindeki Erkeklik

“Acıbadem’deki Köşk” adlı öyküde eski bir çarkçı yüzbaşısı olan Sâni Bey’in mesleğine devam etmediği süreçte evinde yaptığı icatlar öyküde öne çıkarılan unsurlar arasındadır. Sâni Bey’in eski mesleğini, evinde kurduğu atölyede yaptığı icatlarla devam ettirmesi, yitirdiği rolün bir telafisi olarak ele alınabilir. Ödev duygusuyla ilgili olan bu sürecin temeli, Freud’a göre uygarlığın bireylere yönelik yürüttüğü yöntem ve amaçlarla ilişkilidir. Uygarlığın varlığını bireylerin istek ve içgüdülerinin, ortadan kaldırılmasına dayandıran Freud, bu yöntem aracılığıyla bireylerin kendi istek ve içgüdülerinden vazgeçerek uygarlığın ortaklaşa maddi ve manevi zenginliğini beslediklerini savunmaktadır (2021b, ss. 144-145). Bireysel istek ve içgüdülerin uygarlığın lehine dönüşümü, toplumsal boyutta çalışan ve başarılı bireylerin onaylandığı ve destellendiği bir düzen oluşturmaktadır. Freud, çocuğun ilk yaşantılarında ebeveynleriyle kurduğu ilişkiler sonucu ortaya çıktığını savunduğu vicdan ödevi rolünün süper ego’da yer aldığını ve süper ego’nun, ego üzerinde denetleyici bir rol oynadığını ifade etmektedir (2021b, ss. 223-224). Freud, bireylerin ödev duygusunu güçlendiren ve davranışlarını biçimlendiren bu süreçte beklentilerin karşılanamadığı koşullarda süper ego’nun, ego üzerinde yürüttüğü eleştirel yaklaşım nedeniyle suçluluk ve kabahatlilik duygularına yol açtığını ifade etmektedir (2021b, s. 224). Ego’yu mükemmelliğe yönlendiren süper ego ve toplumsal düzende “başarılı” ve “çalışkan” bireylerin desteklenmesi, bireylerde ödev duygusunun güçlenmesine neden olmaktadır. Toplumsal cinsiyet rolleri sebebiyle çocukluk yıllarından itibaren başarı ve zaferleriyle kendisine değer biçmeyi öğrenen erkek, evde, okulda, iş yerinde -sorumluluk aldığı herhangi bir yerde- kendisine yönelik olumlu imaj kazanma/koruma adına “başarılı” ve “kazanan” olmaya çalışmaktadır (Goldberg, 2018, s. 159). Bu bağlamda Sâni Bey’in işini bıraktıktan sonra faaliyetlerine evindeki atölyede devam etmesi ve ortaya çıkardığı icatlar, benliğinde yer alan ödev duygusuyla ilişkilendirilebilir. İcatlarının eşi tarafından eleştirilmesine sinirlenen Sâni Bey, önemli olanın “çalışmak” olduğunu savunarak kendisinin de çalışma eyleminin içerisinde bulunmasından dolayı “başarılı” olduğunu düşünmektedir (Tanpınar, 2011, s. 239). Bu durum geleneksel erkeklik rolleri sebebiyle başardıkları aracılığıyla kendisine değer biçmeyi öğrenen erkeğin davranış biçimi olarak değerlendirilebilir. Süper ego’da bulunan ödev duygusu ve toplumsal beklentiler, Sâni Bey’in iş yerinde yitirdiği rolünü evinde devam ettirmesine neden olmuş ve onda “çalışmalarıyla muvaffak olduğu (Tanpınar, 2011, s. 29)” inancını yaratmıştır. Çalışkan olmaya güdülenen erkeğin, ödev duygusu altında gerçekleştirdiği icatlar, aktifliğini koruyan erkeklik kimliğini ortaya

çıkarmaktadır. Öykünün sonunda Sâni Bey'in, kendi icadı olan gusülhanede yarı yanmış bedeniyle “vazifesini yaptığından hiçbir şüphesi olmadan” mesut bir şekilde ölmesi bahsi geçen bu durumla ilişkilidir (Tanpınar, 2011, s. 241). İcatları aracılığıyla ödev duygusunun gerçekleştirilmesi Sâni Bey'in kendi deyimiyle “muvaffak olması”nı sağlamıştır.

2.2.9. Psikoz Erkeklik

“Rüyalar” adlı öyküde, evli, çocuk sahibi ve yazar olan başkarakterin, gördüğü rüyalar sebebiyle önceleri yalnızca yorgunluk, isteksizlik durumlarına maruz kaldığı fakat genç bir kadının laytmotif şeklinde rüyalarını ele geçirmesi ve tesirini arttırmasıyla gerçeklik duygusunu yitirmesine rastlanmaktadır. Uyanıkken de rüyalarındaki genç kadını görmeye başlayan başkarakter, bu kadının gerçekliğine inanarak gerçek hayatla bağlantısını tümüyle koparmaktadır. Öyküde karısıyla beraber girdiği denizde, rüyasında gördüğü beyaz elbiseli genç kadını suyun üstünde Ophelia imgesiyle görmesi, “hayali hakikatte gören” başkarakterin, gerçeklik algısının bozulduğunun ilk belirtilerindendir (Tanpınar, 2011, s. 247). Daha sonra şiddetini artıran rüyalarda genç kadının yüzünü gören, sesini duyan ve hatta onunla yan yana oturan başkarakter, rüyaların dünyasını sarmasına maruz kalmaktadır (Tanpınar, 2011, s. 251). Misafirleriyle bezik oynadığı masada gelen yorgunluk hissiyle birden kendinden geçen başkarakter, rüyalarındaki genç kadını ellerini masaya dayamış halde görmüş ve kendisine geldiğinde karısı ile misafirlerin başında olduğunu fark etmiştir (Tanpınar, 2011, s. 252). Birdenbire ve birkaç saniyeliğine süren bu görüntü, başkarakterin rüyalarından gerçek hayata taşıdığı genç kadınla karşılaşmalarından biridir. Öykünün son kısmında, bir ay boyunca her gün İstanbul'un çeşitli semtlerinde rüyalarında gördüğü genç kadını arayan başkarakterin gerçeklikle bağlantısının tümüyle koptuğu görülmektedir (Tanpınar, 2011, s. 255). Vapurda bir tanıdığıyla karşılaştığında zayıf, dalgın ve sağlıksız bir halde bulunan başkarakter, arkadaşıyla konuşurken dalgaların üstündeki beyaz hayaleti -rüyalarındaki genç kadını- kendisini yanına çağırırken tekrar görmüştür (Tanpınar, 2011, ss. 255-256). Başkarakterin rüyalarında gördüğü genç kadının zamanla halüsinasyona dönüşerek dünyasına sirayet etmesi, ailesini ve arkadaşlarını boşlamasına, semt semt dolaşarak karşılaştığı kadınlarda rüyalarındaki kadını aramasına neden olmuştur. Bu durum ise gerçeklik algısı bozulan başkarakterin, dış dünyayla bağını koparmasına ve çevresindekiler tarafından “münzevi (Tanpınar, 2011, s. 256)” olarak görülmesine

sebebiyet vermiştir. Kişi ile dış dünya arasındaki çatışmalarla ilgili olan “psikoz”, şizofreni, paranoya, mani gibi hastalıkları da kapsamaktadır (Freud, 2021b, 227). Sinir sistemi bozukluğuyla açığa çıkan psikozlar, bireyin sosyal çevresinden kendisini soyutlamasına ve kendisine has gerçeklik düzleminde bir yaşantı sürdürmesine sebep olmaktadır. Öyküde henüz dış gerçekliğini yitirmediği dönemlerde başkarakter, “namuslu bir adam” olarak rüyalarında bile olsa başka bir kadınla ilgilenmesini eşine anlatmak istemekte ve eşine düşkünlüğüyle ön plana çıkmaktadır (Tanpınar, 2011, s. 248). Ancak öykünün sonunda bu düşkünlüğün tümüyle sona erdiği, evinden her sabah ayrılarak semt semt rüyalarındaki kadını aradığı görülmektedir (Tanpınar, 2011, s. 255). Bu durum başkarakterin gerçeği değerlendirme yetisinin bozulduğunun ve gerçek dünyadan uzaklaştığının göstergesidir. Benzer şekilde arkadaşları arasında da “münzevi (Tanpınar, 2011, s. 256)” olarak görülmeye başlanması, sosyal çevresinden uzaklaşarak tek başına hayatını idame ettirmeye başladığını göstermektedir. Önce rüyalarına ardından halüsinasyon şeklinde tüm hayatına sirayet eden genç kadın, başkarakterin gerçeklik algısını bozarak psikoza yakalanmasına neden olmuştur.

2.2.10. Tekinsizlik İçindeki Erkeklik

“Adem’le Havva” adlı öyküde, uykusundan uyanarak bir şeylerin değiştiğini hisseden ancak her şeyin hala eskisi gibi kaldığına inanmak isteyen Adem, şahit oldukları karşısında “bilinmezin korkusu (Tanpınar, 2011, s. 261)”na kapılmaktadır. Gece ile gündüz, gençlik ile ihtiyarlık, birbirini takip eden mevsimler gözlerinin önünden geçtikçe içini korku saran Adem için Rabb’dan ve meleklerden ayrılmak büyük bir üzüntü kaynağıdır. Tekinsizlik kavramını, Almanca bir kelime olan “unheimlich” üzerinden tanımlayan Freud, tanıdık, bildik, yerli anlamlarına gelen “heimlich/heimisch” kelimelerinin zıttı olarak “bilinmediği”, “tanıdık gelmediği” için “tekinsiz”in yeni ve tanıdık olmayan anlamına denk düştüğünü dile getirmiştir. Yeni ve tanıdık olmayan her şeyin korkutucu olmak zorunda olmadığını ancak bu ilişki tersine çevrilemeyeceğinden alışılmışın dışında olan şeylerin kolayca korkutucu ve tekinsiz olabileceğini ifade etmiştir (2019, s.35). Dolayısıyla bireylerin yeni ve bilinmedik olaylar karşısında tekinsizlik hissine kapılması, aşına olunan eski ve bilindik şeylerle de ilişkilendirilmelidir. Bu bağlamda Adem’in, bir şeylerin değiştiğini hissetmesi ancak her şeyin hala eskisi gibi olduğuna inanmak istemesi, yeni ve bilindik olmayan bir şeyle karşı karşıya kaldığında açığa çıkan tekinsizlik hissiyle ilgilidir (Tanpınar, 2011, s. 257). Değişen düzeni

karşısında korkuya ve hüzne kapıldığı aktarılan Adem, Havva'nın varlığıyla kendisini avutmaktadır (Tanpınar, 2011, s. 263). Freud, baba/Tanrı ve mukadderat tarafından koruma ve kollama işlevlerine sahip olduğunu ifade ettiği süper ego'nun, ego'yu desteklemek yerine işkence ettiği zamanlarda kendisinden daha üstün bir güç tarafından nefret edildiğini ve işkence gördüğünü hisseden ego'nun melankoliye kapıldığını savunmaktadır (2021c, s. 67). Öyküde Rabb'dan ve meleklerden ayrıldığını anlayan Adem'in kendisini vazgeçilmiş, aciz ve yalnız hissedeceği noktada ona engel olan güç Havva'nın varlığı olmuştur. Melekler onunla alay ederken Havva'nın bedenine sığınan, onun göğsünde her acının dinebileceğini düşünen ve yalnızlığının aynası olarak nitelendirilen Havva, varlığıyla Adem'in melankoliye kapılmasını önleyen unsurdur. Bu bağlamda Adem'in değişen düzeni -meleklerden ve Rabb'dan ayrılarak yeryüzüne inmesi- karşısında kapıldığı korku ve tekinsizlik hissini, Havva'nın varlığıyla aştığı ifade edilmelidir.

2.2.11. Travmatik Erkeklik

“Yaz Gecesi” adlı öyküde, başkarakterin çocukluk yıllarında kendisinden yaşça büyük, yarı deli bir kadınla yaşadığı cinsel birlikteliğin yetişkinlik dönemine de sirayet ettiği ve ellili yaşlarda olmasına rağmen bir evlilikte bulunmadığı hatta bir daha hiçbir kadınla beraber olmadığı aktarılmaktadır. Öyküde başkarakterin çocukluk yıllarında kendisinden yaşça büyük bir kadınla yaşadığı cinsel ilişki “ne olduğunu layıkıyla bilmeden tattığı hazzın ürpertileri” şeklinde tanımlanmaktadır (Tanpınar, 2011, s. 283). Çocukluk yıllarında yaşadığı bu deneyim, başkarakter için bir travmaya dönüşmüş ve akabinde bir daha hiçbir kadınla birlikte olmamıştır. Ruhsal bakımdan bozukluk ve hastalık doğuran şiddetli bir duygu sarsılması olarak tanımlanan travma, tedavi edilmediği sürece bireyin ruh sağlığını olumsuz yönde etkilemeye devam etmektedir (Freud, 2021b, s. 228). Bahsi geçen bu durumla benzer biçimde başkarakterin cinsel hayatında travmatize olmasının ardından hiçbir kadınla cinsel birliktelik yaşamadığı ve bu durumdan kaçındığı görülmektedir (Tanpınar, 2011, s. 285). Psikanalizin, iktidarsızlığa yönelik sorunu araştırırken ilk çocukluk yıllarındaki deneyim ve travmaları ele alması yöntemiyle incelendiğinde başkarakterin yetişkinlik döneminde kaçındığı cinsel birlikteliğin kökeninin, bu yarı deli genç kadınla “ne olduğunu bilmeden” ve “hazzın ürpertileri içerisinde” yaşadığı cinsel deneyimle ilişkilendirilebilir (Tanpınar, 2011, s. 283). Başkarakter yaşadığı travmanın ardından bir daha hiçbir kadınla birlikte

olmamış, elli yaşına kadar kimseyle evlenmemiş ve yirmi yıldır tanıdığı kendisine ilgi duyduğu bilinen Zeynep'e karşı dostça tavrını sürdürmüştür (Tanpınar, 2011, s. 280). Başkarakter, çocukluk yıllarında yaşadığı bu duygu sarsılmasının nedenini "yarı deli kadın"la ilgili olmaktan çok "evdeki hasta adam" ve "incir ağacının altındaki bebek"le ilgili olduğunu ifade etmektedir (Tanpınar, 2011, s. 284). Öyküde başkarakterin çocukluk yıllarının geçtiği evde karşı komşuları olarak aktarılan ihtiyar hasta adam, eşi ve evlatlıkları -yarı deli, genç kadın- ile ilgili var olan söylenti, ihtiyar adamın evlatlığından olan bebeğini öldürerek evin bahçesindeki ceviz ağacının dibine gömdüğüdür (Tanpınar, 2011, s. 281). Yarı deli bu kadınla olan cinsel birlikteliğinin ardından "hastadan daha fazla korkmaya başlayan" başkarakter, "kendisini de onun gibi ona ait bir şey" sanmaktadır (Tanpınar, 2011, s. 283). Bu durum başkarakterin çocukluk yıllarında maruz kaldığı ve tesirini yetişkinlik döneminde de sürdüren -bir daha hiçbir kadınla cinsel birliktelik yaşamaması- çocukluk çağı travması olarak değerlendirilmelidir.

2.2.12. Hayale Sığınan Erkeklik

"Birinci İkramiye" adlı öyküde başkarakterin evli, çocuk sahibi ve memur olduğu aktarılmaktadır. Başkarakterin sürüp giden memur hayatında, biletini sandığında inancını ise kalbinde taşıdığı büyük ikramiyenin ona çıkacağına dair hayali, zaman zaman rüyalarına girmiş zaman zaman arkadaşlarının onunla alay etmesine sebep olmuştur. Ancak Emin Efendi, büyük ikramiyenin bir gün kendisine çıkacağına dair inancını hiç kaybetmemiştir (Tanpınar, 2011, s. 289). Arzunun rüyanın uyarıcısı olduğunu ifade eden Freud, arzusunun gerçekleşmesinin ise rüyanın içeriğini oluşturduğunu ifade etmektedir (2020, s. 57). Bu bağlamda başkarakterin arzusu olan "piyango biletini" rüyalarında görmesi ve hayallerinde beslemesi, duyduğu arzuyla olan bağının kuvvetlenmesine ve hayalini daha da benimsemesine neden olmuştur. Büyük ikramiye kazandığında kendisiyle alay eden arkadaşlarına "kendisini kanıtlayacağını" düşünen, ailesine ve kendisine ise daha konforlu bir yaşam sunacağını planlayan başkarakterin bu arzusu, id'de yer alan "herkesten güçlü olma" ve "intikam alma" istekleri ile ilişkilendirilebilir (Freud, 2021b, s. 145). İkramiye kazandığını sanarak bankaya giden ancak gerçekle yüzleşen başkarakter, gazetede yer alan rakamların yanlış basım olduğunu öğrenmiş ve büyük ikramiye kazananın kendisi olmadığını anlamıştır. Yıllardır hayalinin gerçek olacağına dair kalbindeki inançla yaşayan başkarakter hayalini elinden kaçırdığını öğrenince kalbi durmuştur (Tanpınar, 2011, s. 292). Körlük, baş ağrıları, mide

rahatsızlıkları ve daha birçok fiziksel rahatsızlığın açığa çıkma nedeninin “tümüyle fiziksel” olmadığını savunan Jung, insanın yaratmış olduğu her şeyin köklerinin ruhta bulunduğunu ifade etmektedir. Açığa çıkan fiziksel rahatsızlıkların kişinin düşündüğü, hayalini kurduğu, rüyasında kurduğu bir şeyle ilişkili olduğunu savunan Jung’a göre ruhun gerçekliği fiziksel gerçekliğinden daha az gerçek değildir (aktaran Fordham, 2019, ss. 18-19). Bu bağlamda başkarakterin hayalini kurduğu büyük ikramiyeyi kazanamadığını öğrenince büyük bir yıkım yaşaması ve kalbinin durması, Jung’ın deyimiyle ruhsal gerçekliğiyle ilgili olarak açığa çıkan bir durumdur. Öykünün sonunda yıllardır ruhunda beslediği inancı -büyük ikramiyenin ona çıkması- kaybeden başkarakter hayatını da kaybetmiştir.

2.3. ERKEĞİN TOPLUMSAL ROLÜ ÜZERİNDEN TANPINAR’IN ÖYKÜLERİ

2.3.1. Suç Ortağı Erkeklik

“Abdullah Efendi’nin Rüyaları” adlı öykünün başlangıç bölümünde başkarakter, bir erkek grubuyla birlikte meyhanede okuyucuya aktarılmaktadır. Buradaki konumuyla sosyalizasyon sürecinin bizzat içerisinde bulunan Abdullah Efendi’nin arkadaşlarıyla içip eğlendiği -esasen onları taklit ettiği- göze çarpmaktadır (Tanpınar, 2011, s. 12). Connell, erkeklik inşasının hem kişilik hem toplum aracılığıyla örüldüğünü hatta esasen bu ikisi arasındaki etkileşimi kapsadığını dile getirmektedir (2019a, s. 94). Bu bağlamda Abdullah Efendi’nin inşa ettiği erkeklik biçiminin hem kendi kişiliğiyle hem de sosyalizasyon sürecinde etkileşime girdiği toplumla ilişkili olduğu ifade edilmelidir. Kendisini homososyal bir aktivite içerisinde -erkek arkadaşlarıyla meyhanede vakit geçirmek- huzurlu ve güvende hisseden başkarakter, kendi deyimiyle dar havalı şahsiyetinden kurtulabildiği ve insanların içerisine karışabildiği için bu durumdan memnundur (Tanpınar, 2011, ss. 11-12). Erkek arkadaşlarıyla meyhaneye giden akabinde ise fuhuş için kadın ziyaretinde bulunan Abdullah Efendi’nin bu eylemleri, eril bedenselleşmeyle açıklanabilir. Trafikte riske girmek, becerikli bedensel aktivitelerde bulunmak, heteroseksüel cinsel deneyime sahip olmak gibi eylemlerin eril bedenselleşmeyle ilgili olduğunu ifade eden Messerschmidt, bu durumu bedensel pratiklerin erkeklik kimliğiyle ilişkilendirilmesine dayandırmaktadır (2019, s. 100). Bu bağlamda erkek arkadaşlarıyla meyhaneye giden ve fuhuş için kadın ziyaretinde bulunan başkarakterin toplumda “gerçek erkek” imajına sahip olabilmek adına bu eylemleri gerçekleştirdiği öne sürülebilir. Çünkü meyhanede şahit olduğu olağanüstülükler onun

bunalmasına ve dolayısıyla erkekliğinin sekteye uğramasına neden olmuştur. Connell, *Erkeklikler* adlı kitabında ele aldığı “hegemonik erkeklik” biçiminin her yerde basmakalıp biçimde var olmadığını aksine belirlenmiş toplumsal cinsiyet düzeni içerisinde egemen konumda bulunduğunu ifade etmektedir (2019a, s. 150). Bu noktada toplumsal düzen içerisinde “gerçek erkeklik”le özdeşleşen homososyal aktivitelerde yer almak ve becerikli cinsel aktivede bulunmak eylemlerinin örneklerine öykü içerisinde rastlanması, başkarakterin hegemonik erkeklik biçimiyle ilişkisini somutlayan örnekler arasındadır. Başkarakterin fuhuş için kadın ziyaretinde bulunması -her ne kadar para karşılığında cinsel birleşme eylemini gerçekleştirememiş olsa da- onun toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine göz yumduğunu ve bu eşitsizliğin bir bakıma destekleyicisi olduğunu göstermektedir (Tanpınar, 2011, s. 24). Hegemonik erkekliğin yürüttüğü cinsiyet kalıplarından güç alan başkarakter, gerçekleştirdiği ziyaret aracılığıyla kadın bedeninin metalaştırılmasına katkıda bulunmaktadır. Çünkü bahsi geçen bu durum kadını, erkeğin zevk alması için hizmet eden bir araç olarak görmekle ilişkilidir. Fuhuş için ilk gittiği evde bir kadın beğenememesi ve ikinci gittiği evde bedenen hoş ve çekici bulduğu genç bir kadını seçmesi bu durumun örneklerindendir (Tanpınar, 2011, ss. 24-27).

Connell, “suç ortağı erkeklik” biçimini hegemonik erkekliğin miskin versiyonları olarak tanımlamaktadır. Ona göre bu erkeklik biçimi ataerkil düzeni ön saflarda savunmak yerine onun nimetlerinden faydalanan ancak gerekli olduğunda erkek hegemonyasından taviz verebilen erkek gruplarını kapsamaktadır (2019a, s. 154). Erkeklikler arası hiyerarşik düzende en üst tabakada bulunan hegemonik erkeklikle ortaklık ilişkisi yürüten bu erkeklik biçimine öykünün başkarakteri olan Abdullah Efendi’nin de dahil olduğu ifade edilmelidir. Connell’in, *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar* adlı eserinde ele aldığı “toplumsal cinsiyet rejiminin uygulama alanları” belirli bir cinsiyet rejiminin sürdürüldüğü alanlardır (2019b, s. 181). Özge Zeybekoğlu, *Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Erkeklik Olgusu* adlı kitabında aile, medya, okul ve arkadaş grupları aracılığıyla hegemonik erkekliğin üretildiğini meşru ve arzulanır kıldığını ifade etmektedir (2013, s. 78). Bu bağlamda belirli bir cinsiyet rejiminin yürütüldüğü mekanizmalar arasında yer alan arkadaş gruplarının bu işlevine öykü içerisinde başkarakter ve dahil olduğu arkadaş grubunun eylemlerinde rastlandığı ifade edilmelidir. Ayrıca başkarakter, meyhanede diğer insanlara yönelttiği eril göz aracılığıyla erkekleri aşağılar ve eleştirirken -başka masada bulunan bir erkeği bostan korkuluğuna benzetmesi- kadınlardan bazılarını bedensel özellikleri -başka masada bulunan bir kadını dudaklarının

ıslaklığı, gözlerinin parlaklığı, zarıflığı- üzerinden övmektedir (Tanpınar, 2011, s. 13). Pierre Bourdieu, *Eril Tahakküm* adlı kitabında kadın bedeninin sürekli olarak başkalarının bakış ve konuşmaları altında nesneleştirmeye maruz kaldığına değinmektedir. Ona göre kadının kendi bedeniyle ilişkisi toplumsal etkiler -cazibesi, albenisi- üzerinden kurulmaktadır (2019, s. 84). Öyküde erkekmerkezli bakış açısına sahip olan başkarakterin, diğer erkeklere ve kadınlara yönelttiği bakışları ve eleştirel yaklaşımı sebebiyle bedenler üzerinden eril tahakkümün varlığını beslemektedir. Bedensel özelliklerin algı şemaları aracılığıyla kavrandığını, değer biçme edimlerindeki kullanımların da toplumsal uzamda işgal edilen konumla alakalı olduğunu ifade eden Bourdieu, bu yol aracılığıyla zıtlık ve hiyerarşi tesis edildiğini savunmaktadır (2019, s. 85). Başkarakterin eril göz aracılığıyla eleştirel yaklaştığı kadın bedenleri üzerinde “hoş”, “zarıf”, “çekici” yargılarında bulunması, fuhuş için seçtiği kadının genç ve uzun boylu, ölçülü ve ahenkli kalçalara ve dolgun güzel kollara sahip olmasından memnuniyet duyması, toplumsal boyutta inşa edilen beden yargılarıyla ilişkilidir (Tanpınar, 2011, s. 27). Tüm bunlar eril gözün uyguladığı sembolik şiddetin bir örneğidir. Ayrıca başkarakterin sahip olduğu kadın algısına, meyhanede dikkatle karşısındakini dinleyen bir kadın hakkında bütün varlığıyla karşısındakine “ait olduğunu” gösteren bir hâl içerisinde olduğunu ve böyle bir kadına “sahip olan erkeğin” mutlu ve şanslı olduğuna dair düşüncesinde rastlanmaktadır (Tanpınar, 2011, ss. 13-14). Rüyalarında gördüğü güzel ve asil sevgilisi ise insan hamurundan olmayan başka bir alemden gelen ve ulaşılmaz olan kadın imgesine sahiptir (Tanpınar, 2011, s. 16). Benzer şekilde fuhuş için birlikte olacağı kadını hayal ederken de kadın vücudunu adeta bir kayık gibi yaşadığı anın karanlığından onu kurtaracak narin mahluk olarak tanımlamaktadır (Tanpınar, 2011, s. 27). Başkarakterin kadınlarla ilişkisinde sahip olduğu aidiyet ve sahiplik algısı, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini besleyen ve destekleyen bir tavra sahiptir. Tüm bu durumlar, erkek hegemonyasını destekleyen ve erkekmerkezli bakış açısıyla çevresindekileri eleştiren başkarakterin, “suç ortağı erkeklik (Connell, 2019a, s. 154)” biçimine sahip olduğunu kanıtlar niteliktedir.

“Yaz Yağmuru” adlı öyküde kırklı yaşlarda, evli ve iki çocuk sahibi olan başkarakter, toplumsal rolleri ile bireysel istekleri arasında sıkışmış bir erkek portresiyle okuyucuya aktarılmaktadır. Öyküde sık sık yeni tanıştığı genç kadın ile vakit geçirirken karısını hatırlayan başkarakter, bu anlarda kendisini “alçakça erkek” olarak tanımlamaktadır (Tanpınar, 2011, s. 182). Goldberg, evlilikte bir erkeğin “aldatma”

deneyiminde bulunmasının kendisine ilişkin negatif imajlar -“kötü bir erkek”, “uçkur düşünüy bir hayvan”- üreteceğini ifade etmektedir. Bu durum ise erkeklik kimliğinin aşağılanması ve küçük düşmesine sebebiyet vermektedir (2018, s. 56). Başkarakter özellikle tanıştıkları ve beraber vakit geçirdikleri ilk günün ardından evli olduğu için bu ilişkinin kabul edilemez olduğunu düşünmektedir (Tanpınar, 2011, s. 174). Ancak görüşmenin ardından geçen iki haftanın sonunda bir gazetede gördüğü öldürülen kadın haberinde aklına genç kadının gelmesi ve onun hakkında endişelenmesiyle görüşmek için tekrar istek duymaya başlamıştır. Çünkü genç kadın tanıştıkları ilk gün ona kocasının deli olduğunu ve kendisini boğmaya çalıştığını anlatmış bu sebeple kötü giden bir evliliğe sahip olduğunu dile getirmiştir (Tanpınar, 2011, s. 175). Tüm bunlar başkarakterin zihninde kadına dair “korunmaya muhtaç” algısı yaratmakta bu algı ise erkeklik rolleri dahilinde daima aktif olmaya güdülenen erkeğin, kadına yönelik koruma içgüdüğü geliştirmesine sebebiyet vermektedir. Geleneksel ilişki kalıplarıyla ilgili olan bu durum erkeğe “koruyan”, kadına ise “korunan” konumu atfetmektedir. İçselleştirdiği erkeklik rolleri sebebiyle yeniden yakınlık duyduğu genç kadına “merhamet” beslemeye başlayan başkarakter, ona “acımaya”, onu “merak etmeye” ve hatta onu “sevmeye” başlamıştır (Tanpınar, 2011, s. 176). “Güçlü erkek” rolünü üstlenen başkarakterin bu rol sebebiyle yakınlık duyduğu “zayıf, korunmaya muhtaç” kadın, onu evlilik dışı ilişkiye sürüklemektedir.

Genç kadın ikinci kez yanına geldiğinde karısının gönderdiği mektubu okumadan evden çıkan başkarakterin, kadınla vakit geçirirken karısının mektubunu okumadığını hatırlaması, vicdan azabı duymasına ve kendisini yargılamasına sebep olmaktadır (Tanpınar, 2011, s. 186). Evlilik dışı ilişkinin onun gibi “kırkını aşmış”, “iki çocuk babası” insanlar için kabul edilemez olduğunu düşünen başkarakter, bu durumun “çok genç yaşlarda”, “bir kere için affedilebilecek şeyler” olduğunu ifade etmektedir (Tanpınar, 2011, s. 186). Connell, *Erkeklikler* adlı kitabında ele aldığı “suç ortağı erkeklik” biçiminin, evin reisi olmanın ve tahakküm kurmanın getirilerinden faydalanırken aynı zamanda kadınlara saygı duyan, eşlerine ve annelerine ev işlerinde yardımcı olan özelliklere sahip olduğuna dikkat çekmektedir (2019a, s. 154). Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden beslenen hegemonik erkeklik biçimiyle ortaklık ilişkisi yürüten bu erkeklik biçimi tıpkı başkarakterin zihninden geçen ifadelerde görüldüğü gibi “aldatma”nın -bir kereliğine mahsus genç erkekler tarafından gerçekleştiğinde- kabul edilebilir bir durum olmasını meşrulaştırmaktadır (Tanpınar, 2011, s. 186). Öyküde evli

ve iki çocuk sahibi olan başkarakterin, içselleştirdiği erkeklik rolleri nedeniyle başka bir kadını kocasından korumaya yönelik hislerle birliktelik yaşayacak kadar ileriye gitmesi ve bir yandan karısı hakkında düşünürken vicdan azabı duyması, suç ortağı erkeklik biçiminin özelliklerine sahip olduğunu gözler önüne sermektedir. Öykünün sonunda genç kadın ile yaşadığı birlikteliğin ardından, karısı ve çocuklarının yanına gitmeyi düşünen başkarakterin, hegemonik erkekliğin toplumsal düzende yürüttüğü erkek hegemonyasına “ortaklık” ettiğini ve aldatmayı erkek tarafından gerçekleştiği için meşru kabul ettiğini göstermektedir (Tanpınar, 2011, s. 213).

“Acıbadem’deki Köşk” adlı öyküde orta boylu, geniş atletik vücutlu, mavi gözlü bir erkek olarak aktarılan Sâni Bey, akrabalarından zengin bir kızla evlenmiş ve bir erkek çocuğu sahibidir. Sâni Bey’in ayrıca eski bir çarkçı yüzbaşısı olarak aktarılması eskiden bir meslek sahibi olduğunu göstermektedir. Geleneksel olarak kabul gören erkeklik rollerinden “iş bulma”, “evlenme” ve “çocuk sahibi olma” ölçütlerini karşıladığı görülen Sâni Bey’in, toplumsal olarak kabul gören bir erkeklik kimliğine sahip olduğu ifade edilebilir. Çalıştığı gemilerden ve tersanedeki dostlarından aldığı mekanizmalar ve aletler aracılığıyla evinde icatlar yapan Sâni Bey’in, “aktif”likle özdeşleşen erkeklik rolünü, mesleğinin ardından evinde sürdürmeye devam ettiği görülmektedir. Tüm bu etkenler, Sâni Bey’in toplumda egemen erkeklik kalıplarını oluşturan “hegemonik erkeklik” biçiminin gereklerini yerine getirdiğini göstermektedir. Özellikle öyküde karısının onu eleştirmesi üzerine sinirlenerek “kadın kafası neyi anlar ki (Tanpınar, 2011, s. 239)” diye bağırması, hegemonik erkekliğin kadınlar üstünde kurduğu tahakkümün bir göstergesidir. “Kadınlık” ve “kadınsı davranış biçimi”ni bastıran ve reddeden hegemonik erkeklik, bu yöntem aracılığıyla toplumdaki hegemonyasını devam ettirmektedir. Öyküde Sâni Bey’in karısına, kadınlığa yönelik aşağılayıcı bir biçimde bağırması, akabinde karısının “bir kadının vazifesi ihtiyatlı olmaktır” ifadesiyle onu yatıştırmaya çalışması aralarındaki geleneksel evlilik dinamiğinin göstergeleridir. Evlilikleri içerisinde Sâni Bey “emir vermekte”, karısı ise “kadınlık vazifesinin gereklerini yerine getirmektedir” (Tanpınar, 2011, s. 240). Öyküde tüm bu dinamikler ele alındığında “hegemonik erkeklik” biçimine yakınlığı fark edilen Sâni Bey’in esasında “suç ortağı erkeklik” biçimine sahip olmasının nedeni, evliliklerinde yer alan ekonomik koşullarla ilişkilidir. Ataerkil düzende erkeğin gerçekleştirdiği evlilikte ekonomik gücü elinde bulundurması ve eşini kendisine ekonomik anlamda tâbi kılması erkeklerden karşılamaları beklenen ölçütler arasındadır. Oysa öykünün başında zengin bir kadınla evlendiği belirtilen Sâni Bey’in,

kayınvalidesiyle aynı evde yaşaması, karısına sinirlenip bağırıldığı anda aklına üç gün önce imzalattığı iki yüz altınlık senedin gelmesi ve ardından yumuşaması sahip olduğu suç ortağı erkeklik biçiminin göstergelerindendir. “Suç ortağı erkeklik” biçimini, hegemonik erkekliğin miskin versiyonları olarak tanımlayan Connell, bu erkeklik biçiminin ataerkil düzeni ön saflarda savunmak yerine onun nimetlerinden faydalanan ancak gerekli olduğunda erkek hegemonyasından taviz verebilen erkek gruplarını kapsadığını dile getirmektedir (2019a, s. 154). Connell’a göre bu tip erkekler gerektiğinde ailenin reisi rolünü üstlenerek tahakküm kurmanın getirilerinden faydalananırken gerektiğinde karısına yardımcı olmakta ve anlayışlı tutumlar sergilemektedirler (2019a, s. 154). Öyküde Sâni Bey’in karısıyla ekonomik anlamda kurduğu ilişki nedeniyle tavırlarını yumuşatması, hegemonik erkeklik kalıplarından taviz verebilen “suç ortağı erkeklik” biçimine sahip olduğunu göstermektedir.

“Emirgân’da Akşam Saati” adlı öyküde evli, çocuk sahibi ve yazar olan başkarakterin, karısının ısrarıyla dinlenmek için gittiği İstanbul’da genç bir kadınla tanışması ve bu kadınla yaşadığı on beş günlük birliktelik onun karısını aldatmasına ve “aynı anda iki kişiyi -karısı ve genç kadın- sevmesi”ne sebep olmaktadır (Tanpınar, 2011, s. 330). Genç kadınla ilk tanıştığında hiçbir saadet hissinin içindeki bütünlüğün bozulmasına değmeyeceğini düşünen başkarakterin erkeklik kimliğinde taşıdığı “babalık” ve “kocalık” rollerini kendisinde “bütünü” oluşturduğu görülmektedir (Tanpınar, 2011, s. 315). Bir erkeğin toplumsal boyutta kabul gören erkekliğe sahip olabilmesi için gerekli olan “evlilik” ve “çocuk sahibi olma” ölçütlerini karşıladığı görülen başkarakterin ayrıca kendisine toplum tarafından atanan cinsiyet rollerini içselleştirdiği ifade edilmelidir. Genç kadınla geçirdiği vakitlerde sık sık karısını ve çocuklarını hatırlayarak vicdan azabı duyan başkarakter, içselleştirdiği bu rollerin tesiri altındadır (Tanpınar, 2011, s. 310). Genç kadın ona gülümserken “ara sıra ihtiyatlı, bütün ömrünü vazifesine vermiş aile babasının içinde oynaması ve bir adım daha atarsan mahvoldun der gibi başını sallaması (Tanpınar, 2011, s. 321)” onun erkeklik inşasında yer verdiği “babalık” ve “kocalık” rolleriyle ilişkilidir. Fakat bu düşünce onu eskisi gibi korkutmadığından genç kadınla kurduğu ilişkiden kendisini mahrum bırakmadığı görülmektedir. Fakat genç kadın ile vakit geçirirken bir tesadüf sonucu karısının eski bir arkadaşıyla karşılaşan ve başka bir kadınla yan yana oluşundan dolayı paniğe kapılan başkarakter “etrafın çalacağı çene” hakkında endişelenmektedir (Tanpınar, 2011, ss. 323-324). Çünkü evli ve çocuk sahibi olan bir erkeğin başka bir kadınla kol kola yürümesi

toplumsal boyutta kabul edilemez bir durumdur. Bu bağlamda başkarakterin bir tanıdığıyla olan karşılaşmasında paniğe kapılması ve endişelenmesi, toplumsal normların bireyler üzerinde yürüttüğü baskıyı somutlaştıran bir örnek olarak değerlendirilebilir. Genç kadına duyduğu arzu nedeniyle “evli” ve “iki çocuk sahibi” olmasına rağmen on beş gün boyunca tüm vaktini onunla geçiren başkarakterin, karısını aldatması ve “aynı anda iki kişiyi birden sevmeye başlaması (Tanpınar, 2011, s. 330)” onun erkeklik kimliğinde etkili olan unsurlar arasında ele alınmalıdır. Bu bağlamda başkarakterin evli ve çocuk sahibi bir erkek olmasına karşın yeni tanıştığı genç kadınla yaşadığı birlikteliğin ardından hala karısını sevdiğini düşünmesi ve aynı anda iki kişiyi sevebilmeyi kendi içerisinde meşrulaştırması onun sahip olduğu erkeklik inşasının “suç ortağı erkeklik (2019a, s. 154)” biçimi olduğunu göstermektedir.

2.3.2. Madun Erkeklik

"Geçmiş Zaman Elbiseleri" adlı öyküde başkarakter, yalnız yaşayan, entelektüel zevklere sahip olan, talihsizliğinden ve iradesizliğinden yakınan bir başka deyişle mizacından memnun olmayan bir erkek portresiyle okuyucuya aktarılmaktadır (Tanpınar, 2011, s. 52). Tesadüflerin silsilesi içerisinde sürüklenen ve arzuladığı şeylere ulaşamayan başkarakter, olay örgüsü içerisinde sürekli bir biçimde sıkıntılı durumlara maruz kalmaktadır. Bahsi geçen bu durumlardan ilki, Ketî'yle buluşma saatinin gelmesini beklerken uzun zamandır görmediği bir arkadaşının ısrarları sonucu bağ eğlencesine gitmesiyle ortaya çıkar (Tanpınar, 2011, ss. 53-54). Kendisini “uysal bir adam (Tanpınar, 2011, s. 54)” olarak tanımlayan başkarakter, içerisine girdiği ortamda alkolün ve kumarın tesirine kapılarak Ketî'yle buluşma saatini kaçırmaktadır. Başkarakterin katıldığı bağ eğlencesinde sergilediği davranışlar, erkeklik inşasını somutlayan örnekler olduğundan öyküde incelenmesi gereken unsurlar arasındadır. Oyuna başladığında içerisinde kazanma arzusunun olmadığını, masadakiler kabul etse tüm parasını masaya bırakarak oradan ayrılacağını ifade eden başkarakterin bu tavrı kendisine yönelik bilincinde var olan “kaybeden” imajıyla ilişkilidir. Nitekim beklediği gibi olmuş ve başlangıçta kendisi için iyi giden oyun bir süre sonra onun için bir kayba dönüşmüştür (Tanpınar, 2011, ss. 55-57). Masadan ayrılmak istediğinde ise etrafındakiler buna karşı çıkarak oyunu bırakmasına engel olmuşlardır. Başkarakter, maskelerini düşüren bu kişilerin artık masada nazik ve dostane insanlar olmadıklarını oyunu bırakmaması için ona baskı kuran kaba insanlara dönüştüklerini düşünmektedir. Bir adamın ona laf atması üzerine

sinirlenen başkarakter, bu adamın üzerine yürüyerek ona tokat atmaya dahi yeltenmiştir (Tanpınar, 2011, ss. 57-58). Oyunun devamında ise bir delikanlı ile girdiği rekabette tüm hamlelerini ona kaybettirmeye yönelik gerçekleştirmiş ve kaybetmesine sebep olduktan sonra da kibirli bir tavırla ona borç para vermiştir. Ancak oyunun sonunda kendisi de elinde bulunan tüm parayı kaybetmiştir (Tanpınar, 2011, s. 59). Başkarakterin masada oyun esnasında diğer erkeklerle karşı sergilediği bu davranışlar onun erkeklik kimliğiyle ilişkilidir. Goldberg, erkeklerin diğer erkeklerle aktivite içerisinde olduğu ortamlarda erkeklik imajlarını korumaya yönelik yoğun bir hassasiyet çalıştırdıklarını ve tetikte olma eğilimi gösterdiklerini ifade etmektedir (2018, s. 181). Bu bağlamda başkarakterin, kumar masasında gözüne kestirdiği “sıska delikanlı (Tanpınar, 2011, s. 59)”ya tüm parasını kaybettirmesi, erkeklik kimliğiyle ilişkili olarak bünyesinde barındırdığı rekabet duygusuyla açıklanabilir. Erkeklik imajını korumaya yönelik derin ihtiyaç ile öz-yıkıcı hareketler sergileyebilen erkek davranışının örneğine ise oyunun sonunda başkarakterin de tüm parasını kaybetmesinde rastlanmaktadır (Tanpınar, 2011, s. 59). Öykü içerisinde başkarakterin kendisini sıkıntılı durumda bulduğu bir diğer örnek ise geçirdiği kazanın ardından tanıştığı genç kızın babasıyla girdiği mücadelede görülmektedir. Genç kızı koruma içgüdüleriyle hasta ve mecalsiz bedenine rağmen -öyküde bedenlen güçlü olduğu ifade edilen- ihtiyar adama tokat atan, günlerce onları arayan başkarakter bu noktada da başarısız olmuş ve genç kıza tüm çabalarına rağmen ulaşamamıştır (Tanpınar, 2011, ss. 70-76).

“Geçmiş Zaman Elbiseleri” adlı öyküde başkarakterin diğer erkeklerle girdiği mücadelelerde daima başarısız olması ve zihninde kendisine ilişkin negatif imajlara sahip olması onun “madun erkeklik” inşasına sahip olduğunu göstermektedir. Madun erkekliği, toplumda egemen konuma sahip olan hegemonik erkekliğin yarattığı erkeklik ölçütlerini karşılayamayan/uyum gösteremeyen ve bu sebeple dışlanan, sindirilen erkeklik biçimi olarak tanımlayan Connell, erkeklikler arası hiyerarşik düzende bu erkeklik biçiminin en alt tabakada bulunduğunu ifade etmektedir (2019a, ss. 152-153). Öyküde birinci arzu nesnesi konumunda bulunan Ketî, başkarakterin diğer erkekler tarafından engellenmesi sonucu ulaşamadığı bir kadına dönüşmüştür. Bir diğer arzu nesnesi konumunda bulunan genç kız ise babasının engelleri sonucunda başkarakterin ulaşamadığı ikinci kadındır. Toplumsal cinsiyet rolleri dahilinde erkekler, heteroseksüel bir ilişkiye sahip olduklarında -sünnet, askerlik, iş bulma gibi diğer ölçütleri karşıladıkları varsayılarak- “gerçek erkekler” grubuna dahil olmakta ve toplumsal boyutta kabul görebilmektedirler (Sele,

2018, s. 19). Toplumsal beklentiler dahilinde erkeklik ölçütlerinden biri sayılan “heteroseksüel ilişki deneyimi” öyküde başkarakterin tüm çabalarına rağmen sahip olamadığı bir durum olarak aktarılmaktadır. Bu sebeple başkarakterin hegemonik erkekliğin yarattığı erkeklik ölçütlerini karşılayamadığı ve sahip olduğu erkeklik inşasının “madun erkeklik” biçimi olduğu sonucuna varılmaktadır.

“Bir Yol” adlı öyküde başkarakter, evli, çocuk sahibi ve iş sahibi bir erkek olarak okuyucuya aktarılmaktadır. Ancak tüm sahip olduklarına rağmen kendi olamamaktan yakınan başkarakterin, bu sebeple bireysel huzursuzluk içerisinde olduğu görülmektedir (Tanpınar, 2011, s. 80). Öyküde egemen erkeklik rollerinin tümünü karşıladığı görülen bireyin yaşadığı iç huzursuzluk, Connell’in aralarındaki hiyerarşiden bahsettiği hegemonik erkekliğin madun erkeklik üzerine kurduğu tahakküm ilişkisiyle açıklanabilir (2019a, s. 152). Toplumsal cinsiyet rolleri dahilinde erkeğe atfedilen “iş bulma”, “evlilik”, “çocuk sahibi olma” aşamalarının tümünü karşılamış olduğu görülen başkarakterin evine ve ailesine duyduğu aidiyete ise sinema ve tiyatro gibi etkinlikler dışında gece dışarı çıkmadığını ve böyle bir alışkanlığı gereksiz bulduğunu ifade ettiği noktada rastlanmaktadır (Tanpınar, 2011, s. 82). Pınar Selek, *Sürüne Sürüne Erkek Olmak* adlı eserinde Türkiye’de geleneksel olarak kabul gören erkeklik kademesine ulaşmak için gerekli olan dört aşamayı sünnet, askerlik, iş bulma ve evlilik şeklinde kategorize ederek erkeklik inşasında etkili olan toplumsal beklentilere dikkat çekmiştir (2018, s. 19). Başkarakterin var olan toplumsal beklentileri karşıladığı -iş sahibi olması, bir eşe ve çocuklara sahip olması- ancak bu roller altında kendi benliğini kaybettiği ve huzursuzluk duyduğu görülmektedir (Tanpınar, 2011, s. 80). Bir gece eşi ve çocuklarıyla evde otururken yaşadığı “uyanış” onun üstlendiği tüm rol ve sıfatlara yabancılaşmasına sebep olmuştur. Ardından kendisini sokağa atan başkarakter, soluğu bir kahvede almıştır (Tanpınar, 2011, ss. 81-82). Homososyal bir ortam olan ve homososyal aktiviteleri bünyesinde barındıran “kahve”, erkeklik kimliğiyle ilişkili bir unsurdur. Goldberg *Erkek Olmanın Tehlikeleri* adlı kitabında, erkeklerin homososyal topluluklarda, erkeklik imajlarını korumaya yönelik dayanışma ve rekabeti iç içe yürüttüklerine dikkat çekmektedir (2018, s. 181). Bu bağlamda başkarakterin, yaşadığı bunalma hissiyle kahveye gitmesi ve burada bulunan erkeklerle kendisini gruplaştırmak “burası bizim aramız olsa gerek (Tanpınar, 2011, s. 82)” şeklinde düşünmesinin ardından diğer erkeklerin halleri üzerinden kendisini teselli etmesi homososyal ortamlarda varlık gösteren rekabet ve dayanışma iç içeliğinin bir göstergesidir. Ayrıca başkarakterin

erkeklik kimliğini olumsuz yönde etkileyen bir diğer unsur ise oğlunun ölmesidir (Tanpınar, 2011, s. 78). “Ailenin reisi” rolünü üstlenebilecek güçteki erkeklerin gerçekleştirebildiği “kocalık” ve “babalık” rolleri, toplumsal cinsiyet kalıplarının içine giren bireyin, topluma kendi varoluşunu kabul ettirme yollarındandır (Selek, 2018, s. 20). Evlenen erkek toplum nezdinde yetişkin erkek kimliğine erişebilmektedir. Aynı şekilde “babalık” da bir erkeğin erkekliğini cinsel ve ekonomik açılardan topluma kanıtladığı ve toplum tarafından onaylandığı bir konumdur. Ancak başkarakterin bu konumu oğlunun ölmesiyle bir bakıma yitirilmiştir (Tanpınar, 2011, s. 78). Bu durum ise başkarakterin toplumsal boyutta erkeklik kimliğini zedeleyen bir unsur olarak ele alınmalıdır. Bahsi geçen bireysel ve toplumsal etkenler göz önüne alındığında başkarakterin hegemonik erkekliğin koyduğu egemen erkeklik ölçütlerini karşılayabilmek adına kendisini yok saydığı ve bireyselliğini yitirdiği görülmektedir. Bu sebeple başkarakter kendisi olamamaktan yakınmakta ve “elbise değişir gibi hüviyet değiştirebilmek” istemektedir (Tanpınar, 2011, s. 80). Connell’ın ifade ettiği biçimiyle hegemonik erkekliğin tahakkümü altında madunlaştırılan erkek grubunun içerisinde yer alan başkarakter, egemen erkeklik ölçütleri altında yitirdiği bireyselliğinin huzursuzluğu içerisinde (2019a, s. 152).

“Erzurumlu Tahsin” adlı öyküde, başkarakterin sahip olduğu ölüm ve hastalık korkusu toplumsal boyutta incelenebilecek hegemonik erkeklik kalıplarıyla çelişmektedir. Başkarakterin korku ve tereddütlerle örülü bir erkeklik inşasına sahip olduğu depremin ardından uykuya duyduğu isteğe rağmen evine bir türlü girememesinde ve Tahsin Efendi ile karşılaştığı gece hasta olmamak adına nargile içmeyi reddetmesinde rastlanmaktadır (Tanpınar, 2011, ss. 93-98). Hastalık ve ölüm korkusu, egemen erkeklik kalıpları içerisinde zayıflıkla ve dişilikle ilişkilendirildiğinden bu korkulara sahip erkek erkeklik kimliğini eksik olarak görebilmekte yahut çevresi tarafından böyle değerlendirilebilmektedir. Goldberg, erkeklerde var olan korktuğunu kabul etme korkusu nedeniyle birçok erkeğin öz-yıkıcı tutum ve davranışlarda bulunduklarını ifade etmektedir (2018, s. 77). Öykü içerisinde başkarakterin hastalıktan ve ölümden korkan bir erkeklik kimliğine sahip olması onun hegemonik erkeklik ölçütlerinden “cesur erkek” imajını karşılayamadığını göstermektedir. Öykü boyunca kaygı ve korku içerisinde bulunan başkarakterin sahip olduğu erkeklik biçiminin “madun erkeklik” olduğu ifade edilebilir. Connell, madun erkeklik biçimini toplumda egemen konuma sahip olan hegemonik erkekliğin yarattığı erkeklik ölçütlerini karşılayamaması veya bu ölçütlere

uyum gösterememesi sebebiyle dışlanan ve sindirilen erkeklik biçimi olarak tanımlamaktadır. Eşcinsel erkeklerin yönelimlerinden dolayı dışlama ve sindirilmeye maruz kaldıklarını ifade eden Connell, heteroseksüel erkeklerin ise kadınsılığı çağrıştıran herhangi bir eylemde bulunduklarında bu baskıya maruz kalabildiklerini dile getirmektedir (2019a, ss. 152-153). Hegemonik erkeklik bu yöntem aracılığıyla kadınlık ve kadınsılık üzerinde tahakküm kurmaktadır. Toplumsal uzlaşmaya dayalı erkek rolleri içerisinde cesarete dayalı erkeklik imajının ön planda olması ve erkeklik inşasında kadınsılıkla özdeşleşen niteliklerin dışlanması hegemonik erkekliğin devamlılığını sağlamaktadır. Başkarakterin, toplumsal boyutta kadınsılıkla özdeşleştirilen ölüme ve hastalığa dair kaygı ve korkulara erkeklik inşasında yer vermesi onun “madun erkeklik” biçimine sahip olduğunu göstermektedir. Çünkü toplumsal bağlamda erkeklerden “güçlü” ve “korkusuz” niteliklerle erkeklik inşalarını gerçekleştirmeleri beklenmektedir. Bu inşayı gerçekleştiremeyen erkekler ise erkeklik inşalarında yer bulan “kadınsı” öğeler nedeniyle “korkak” olarak adlandırılmakta ve madunlaştırmaya maruz kalmaktadırlar (Connell, 2011, s. 153).

“Evin Sahibi” adlı öyküde başkarakter, çocukluk yıllarında tüm ailesini kaybetmiş, katıldığı savaşta bir bacağı sakat kalmış ve kendi kaygıları nedeniyle ayrılıkla sonuçlanan evlilik deneyiminde bulunmuş bir erkek portresiyle okuyucuya aktarılmaktadır. Çocukluk yıllarını annesinin, babasının, ninesinin, dedesinin hastalıklarıyla ve ölümleriyle iç içe geçiren başkarakterin tüm ailesini kaybetmesinin ardından İstanbul’a, teyzesinin yanına gelmesi hayatında yeni bir kapının aralanmasına neden olmuştur (Tanpınar, 2011, s. 128). Katıldığı savaşta aç kalmayı, susuz kalmayı, ölümle burun buruna olmayı, emir almayı ve buyruk altına girmeyi dert etmeyen başkarakter, savaşırken üstlendiği rolü “geniş ve büyük bir mekanizmanın çivisi olmanın verdiği rahatlık” olarak değerlendirmektedir (Tanpınar, 2011, s. 130). Ancak savaş, onu bir bacağı sakat, göğsünde mermi izleri taşıyan bir erkeğe dönüştürmüştür (Tanpınar, 2011, s. 145). Karısı Zeynep ile bir aile dostunun düzenlediği musiki eğlencesinde tanışan başkarakter, âşık olduğu bu kadınla iki ay içerisinde evlenmiştir (Tanpınar, 2011, ss. 133-140). Ancak evlilikleri başkarakterin fiziksel ve ruhsal rahatsızlıklarından dolayı kapıldığı kaygılarla son bulmuştur (Tanpınar, 2011, s. 148). Öykü boyunca çeşitli olumsuzluklarla karşı karşıya kalan başkarakter, öykünün sonunda bir hastane odasında umutsuzluk içerisinde ölümünü beklemektedir (Tanpınar, 2011, ss. 148-149). Pınar Selek, *Sürüne Sürüne Erkek Olmak* adlı kitabında geleneksel olarak kabul gören erkeklik

kademesine erişmek için gerekli olan aşamaları sünnet, askerlik, iş bulma ve evlilik şeklinde sıralamaktadır (2018, s. 19). Erkekliklerini kanıtlamak ve “gerçek erkekler” grubuna dahil olmak için çeşitli sınavlardan geçen erkekler, toplum tarafından egemen erkeklik ölçütlerine uyum göstermeye yönlendirilmektedirler. Sosyalleşme süresince okul, aile, medya, arkadaş grupları aracılığıyla bireylere aşılacak cinsiyet rolleri, toplumsal cinsiyet rejiminin devamlılığını sağlamaktadır (Connell, 2019b, s. 278). Çocuğun diğer insanlarla ilk teması “aile”de gerçekleşirken akranlarıyla ilk teması ise “okul”da gerçekleşmektedir. Çocukluk yılları boyunca “pederşahî erkeklik (Sancar, 2020, s. 111)” biçimiyle -yaşça büyük bir erkeğin iktidarına dayanan aile düzeni- büyüyen başkarakter, dedesinin ölümünü “gölgesinde yaşamaya alıştığı çınarın devrilmesi (Tanpınar, 2011, s. 126)” şeklinde değerlendirmektedir. Ayrıca okula başladığı dönemde ailesinin yaşadıklarından dolayı “yılanlı evin çocuğu” olarak adlandırılan ve akranları tarafından dışlanan başkarakter, maruz kaldığı zorbalığı şiddete başvurarak çözmeye çalışmıştır (Tanpınar, 2011, s. 123). Connell, toplumsal bir pratik olarak ele aldığı kişiliğin, toplumsal etkileşimler aracılığıyla şekillendiğini ifade etmektedir (2019b, s. 317). Bu bağlamda başkarakterin tüm ailesinin ölümüne şahit olması, okulda akranlarıyla girdiği çatışma, onun erkeklik inşasını etkileyen önemli unsurlar arasındadır. Başkarakterin erkeklik inşasını etkileyen bir diğer unsur ise savaş yıllarında üstlendiği askerlik rolüdür. Toplum nezdinde bir erkeğin “gerçek erkek” olarak nitelendirilebilmesi için gerçekleştirdiği aşamalardan olan askerlik hizmetinde, erkeklikler arası hiyerarşik ilişkiler dahilinde erkekler tektipleştirilmekte ve buyruk altına sokulmaktadırlar (Selek, 2018, s. 78). Öyküde başkarakterin açlık, susuzluk, uykusuzluk gibi olumsuz durumlar içerisinde katıldığı, bacağına sakatlanmasına sebep olan savaş ve hastanede aldığı mütareke haberi, onun kendisini “bir rüyanın artığı” olarak görmesine neden olmaktadır (Tanpınar, 2011, ss. 130-131). Bu durum başkarakterin erkeklik inşasında kendine ilişkin negatif imaj üretmesine sebep olmaktadır. Erkekliğin toplumsal kabulü için gerekli aşamalardan biri olan “evlilik” ise başkarakterin, Zeynep adında bir kadınla tanışması ve iki ay içerisinde evlenmesiyle deneyimlediği bir tecrübedir (Tanpınar, 2011, s. 140). Heteroseksüel cinsel yönelim, erkeklik ölçütlerinden biri sayıldığından erkeğin bir kadınla evlenmesi ve çocuk sahibi olması toplumsal beklentilerdendir. Başkarakter de erkeklik rolleri dahilinde kendisine atfedilen bu rolü karşılamış ve bir kadınla evlenmiştir. Evliliği, “bir kadının aşkının mucize oluşu ve bu mucizenin bir erkeğin hayatını değiştireci gücü” olarak betimleyen başkarakter, toplumsal boyutta erkekliğini kanıtlamak

amacıyla kendisine atfedilen bu rolü romantize etmektedir (Tanpınar, 2011, s. 144). Ancak ruhsal ve fiziksel rahatsızlıklarından dolayı kapıldığı kuruntular, karısına layık olmadığını ve karısının onu terk edeceğini düşünmesi gibi durumlar bu evliliğin kısa bir süre içerisinde ayrılıkla sonuçlanmasına sebep olmuştur (Tanpınar, 2011, s. 148). Başkarakterin erkeklik inşasını etkileyen tüm bu etkenler göz önüne alındığında öykü boyunca egemen erkeklik rolleri altında ezilen ve öykünün sonunda bir hastane odasında ölümünü bekleyen bu erkeğin “madun erkeklik (Connell, 2019a, s. 152)” inşasına sahip olduğunu kanıtlar niteliktedir.

“Teslim” adlı öyküde başkarakterin taşra hayatına ve öyküde yer alan erkek grubuna uyum sağlayamadığı, toplumsal düzende kendisini yalnız hissettiği görülmektedir. Öykünün başlangıcında dahil olduğu kabileyle birlikte bir tren garında bulunan başkarakterin, bu insanlar arasında kendisini yabancı ve lüzumsuz hissetmesi, aralarına karışamaması ve hatta diğer erkeklerin onun varlığından bihaber olmaları, sahip olduğu “madun erkeklik biçimi (Connell, 2019a, s. 152)”nin göstergesidir. Taşrayı ve dolayısıyla orada yürütülen gelenek görenekleri anlamasının imkânsız olduğundan yakınan başkarakter bu sebeple kendisini aralarında “garip, gülünç ve yabancı” hissetmektedir (Tanpınar, 2011, ss. 215-216). Bulunduğu ortamda insanların yürüttüğü düzeni, “herkes ömrü boyunca hiç şaşmadan doğumundan evvel hazırlanmış bir programa göre yaşıyor” cümleleriyle aktaran başkarakter, bu programın babadan oğula kaldığını, evlenmelere daha çocuk doğmadan karar verildiğini, mal paylaşımının daha sahibi ölmeden gerçekleştirildiğini dile getirmektedir (Tanpınar, 2011, s. 217). Öyküde yer alan bu ifade toplumsal uzlaşıya dayalı olarak devamlılığı sağlanan toplumsal cinsiyet düzeninin varlığına ışık tutmaktadır. Ayrıca öyküde varlığına rastlanan “pederşahi erkeklik (Sancar, 2020, s. 111)” biçimi, başkarakterin okul arkadaşı Süleyman’ın yıllar sonra bulunduğu babasıyla temsil edilmektedir. Pederşahi erkeklik biçimi altında hayallerinden ve kurduğu aileden vazgeçerek kendisini babasına ve üvey kardeşlerine adayan Süleyman’ın, bu erkeklik biçiminin hegemonyası altında “madunlaştırıldığı” görülmektedir. Benzer şekilde başkarakter de dahil olduğu toplumsal düzene uyum gösterememesi, diğer erkeklerle sağlıklı bir iletişim kuramaması nedeniyle “madun erkeklik biçimi (Connell, 2019a, s. 152)”ne sahiptir.

Öyküde geleneksel erkeklik rollerine, Süleyman’ın kardeşinden bahsederken “baktım oğlan yetişmiş, güçlü kuvvetli erkek, günün birinde belaya çatacak iyisi mi

evlendireyim” ifadelerinde rastlanmaktadır (Tanpınar, 2011, s. 221). Sünnet olmuş, zorunlu askerlik hizmetini yerine getirmiş ve iş bulmuş bir erkeğin evlenmesi, geleneksel olarak kabul gören erkeklik kademesine erişmek için üstlenmesi gereken rollerden biridir (Selek, 2018, s. 19). Bu durumla benzer biçimde toplumda hüküm süren geleneksel erkeklik rollerine, başkarakterin Cebbarzade’ye düzene yenik düştüğünü ve artık onlar gibi olduğunu ifade ettiği sahnede rastlanmaktadır. Başkarakter yenilgiyi kabul ettiğinin kanıtı olarak Cebbarzade’nin oğluyla konuşacağını ve ona okuduklarını unutarak, istediği kadınla evlenmekten vazgeçerek toprağa dönmesi, babasına benzemesi konusunda tesir edeceğini dile getirmektedir (Tanpınar, 2011, s. 227). Bu durum başkarakterin düzene teslim olduğunu ve geleneksel olarak kabul gören toplumsal cinsiyet düzeninin devamlılığını sağlamada görev üstlendiğini göstermektedir. Erkeklikler arasında varlık gösteren egemenlik ve madunluk ilişkilerinden söz eden Connell, madun erkeklik biçiminin, hegemonik erkekliğin tahakkümü altında yaratılan erkeklik ölçütlerinin karşılanamaması veya uyum gösterilememesi sebebiyle dışlandığını ve sindirildiğini dile getirmektedir (2019a, s. 152). Öykü boyunca gerek dahil olduğu kabile içerisinde gerekse bulunduğu topraklar üzerinde kendisini uyumsuzluğu nedeniyle yalnız hisseden başkarakterin sahip olduğu erkeklik inşasının “madun erkeklik” biçimi olduğu ifade edilebilir. Connell’ın bahsettiği “dışlama” pratiğine başkarakterin dahil olduğu kabilede diğer erkeklerin “ciddi işlerini artık ondan gizlediklerini (Tanpınar, 2011, s. 216)” ifade ettiği sahnede, “sindirime” pratiğine ise öykünün son kısmında başkarakterin artık onların doğrularını kabul ettiğini yani teslim olduğunu dile getirdiği sahnede rastlanmaktadır.

“Rüyalar” adlı öyküde evli, çocuk sahibi ve yazar olarak aktarılan başkarakterin, gördüğü rüyaların tesiriyle bir çeşit sinir hastalığına yakalandığı görülmektedir. Öykünün başında toplumsal bağlamda kabul gören erkeklik ölçütlerinin tümünü karşıladığı görülen -mesleğinin, eşinin ve çocuğunun olması- başkarakterin, yakalandığı ruhsal hastalığının ardından sahip olduğu erkeklik rollerini karşılayamadığı ve dış dünya ile bağlantısını kopardığı “münzevi (Tanpınar, 2011, s. 256)” bir yaşam sürdüğü görülmektedir. Başkarakter, erkeklikler arasındaki hiyerarşik düzende “madun” konumuna getiren durum sahip olduğu sinir hastalığıdır. Öyküde rüyaları sebebiyle ruhsal sağlığının bozulmaya başladığı dönemde doktora gittiği görülen başkarakterin, hegemonik erkeklik ölçütleri arasında yer alan “hastalığı görmezden gelme” davranışını karşılamadığı görülmektedir. İyileşmek için doktora giden, ilaç kullanan ve sıkı bir yemek rejimine başlayan başkarakterin sağlığıyla ve bedeniyle bu ölçüde ilgili olması, toplumsal düzende

hüküm süren hegemonik erkeklik ölçütleriyle ters düştüğünü kanıtlar niteliktedir (Tanpınar, 2011, s. 245). Çünkü toplumsal cinsiyete dayalı oluşturulan erkeklik rollerinde “hastalık”, zayıflıkla ve kadınsılıkla ilişkilendirilmektedir. Toplumsal boyutta kabul gören “gerçek erkekler” için “hastalık” görmezden gelinmesi gereken durumlar arasındadır. Goldberg, bedeniyle ve sağlığıyla ilgilenen erkeklerin, toplumda zayıf ve kendisini şımartan erkekler olarak değerlendirildiklerini ifade etmektedir (2018, s. 135). Bu durum ise hegemonik erkeklik ölçütlerinde yer alan “güçlü” ve “dayanıklı” erkeklik imajlarının karşılanamaması sonucunu doğurmaktadır. Öyküde iyileşmek için sağlığına özen göstermeye başlayan başkarakterin -doktora gitmesi, ilaç kullanması, yemek rejimine girmesi gibi- gerçekleştirdiği faaliyetlerin hiçbirinin işe yaramaması zamanla dış gerçeklik ile bağının kopmasına ve ailesini, mesleğini, sosyal çevresini boşlamasına neden olmuştur. Her koşul altında erkeklik rollerini devam ettirmesi beklenen erkeğin, hastalığı sebebiyle yaşam akışında “pasif” konuma gelmesi hegemonik erkeklik tarafından kabul edilemez bir durumdur. Bu sebeple başkarakterin bozulan ruh sağlığının ardından hegemonik erkeklik ölçütlerini karşılayamaması/uyum gösterememesi ve “münzevi” bir yaşam sürmeye başlaması sahip olduğu “madun erkeklik (Connell, 2019a, s. 152)” biçimini somutlaştırmaktadır.

“Yaz Gecesi” adlı öyküde ellili yaşlarda ve bekar bir adam olarak aktarılan başkarakterin, çocukluğunda yaşadığı korkularını yetişkinlik döneminde de erkeklik kimliğinde taşıdığına rastlanmaktadır. Başkarakterin çocukluğunun geçtiği evin karşı komşusu olduğu bilinen ihtiyar adam, eşi ve evlatlıkları onun korku dolu çocukluk anılarının kahramanlarıdır. Özellikle “yarı deli, genç ve güzel” olduğu aktarılan evlatlık ile yaşadığı ve altı ay fırsat buldukça sürdürdükleri cinsel birliktelik onun erkeklik inşasında önemli bir unsur olarak ele alınmalıdır (Tanpınar, 2011, s. 283). Çünkü bu birlikteliğin ardından başkarakter, bir daha hiçbir kadınla birlikte olmamıştır (Tanpınar, 2011, s. 285). Toplumsal cinsiyet düzeninde bir erkeklik ölçütü sayılan heteroseksüel cinsel deneyim, başkarakterin yerine getirmediği/getiremediği bir unsur olarak ele alınmalıdır. Messerschmidt, eril bedenselleşmeyle ilişkilendirdiği heteroseksüel cinsel deneyime sahip olma durumunun erkeklik kimliğindeki etkisine dikkat çekmektedir (2019, s. 100). Bu bağlamda başkarakterin çocukluk yıllarında yarı deli bir kadınla yaşadığı cinsel birlikteliğin ardından hiçbir kadınla birlikte olmaması, onun erkeklik inşasındaki eksikliği somutlaştırmaktadır. Ayrıca toplumsal düzende “geleneksel olarak kabul gören erkek (Selek, 2018, s. 19)” kademesine erişmek için gerekli basamaklar

arasında yer alan “evlilik” ölçütünü yerine getirmediği görülen başkarakter, ellili yaşlarda bekar bir adamdır. Öyküde başkaraktere duyduğu ilgiye karşılık alamamasıyla aktarılan Zeynep, başkarakterin kadınlara ve cinselliğe ilişkin kaçan tavrını somutlaştırmaktadır (Tanpınar, 2011, s. 280). Tüm bu durumlar göz önüne alındığında başkarakterin, toplumsal boyutta kabul gören ve egemen erkeklik rolleri arasında yer alan “aktif cinsel hayat” ve “evlilik” gibi erkeklik ölçütlerini karşılamadığı görülmektedir. Bu bağlamda başkarakterin, Connell’ın hegemonik erkeklik ölçütlerini yerine getirememesi/uyum gösterememesi sebebiyle erkeklikler arası hiyerarşik düzende en alt tabakada ele aldığı “madun erkeklik (2019a, s. 152)” biçimine sahip olduğu ifade edilmelidir. Çünkü toplumsal cinsiyet düzeninde, ellili yaşlarda hiç evlenmemiş ve uzun yıllardır hiçbir kadınla cinsel birliktelik yaşamamış bir erkek, erkekliğini toplum nezdinde kanıtlayamamış bir erkek olarak değerlendirilmektedir.

“Birinci İkramiye” adlı öyküde, evli, çocuk sahibi ve memur olan Emin Bey’in senelerdir kalbinde umudunu beslediği büyük ikramiyeyi kazanma hayali, onun hayatına ve dolayısıyla erkeklik inşasına etki eden en büyük unsurdur. Bir gün kahvede yanlışlıkla ağzından kaçırmamasıyla arkadaşlarından birinin alay konusu olan bu hayal, başkarakterin toplumsal statüsünü ve erkeklik kimliğini sarsan bir etkiye sahiptir (Tanpınar, 2011, ss. 289-290). Fakat gazete haberinde gördüğü rakamların kendi biletinde olan rakamlarla aynı olduğunu görünce hayalinin gerçek olduğunu anlayan başkarakter büyük bir sevince kapılmıştır. Haberin duyulmasıyla ona eskiden uzaktan selam verip geçenler hatta selam vermeyenler bile yanına tebrike gelmiş ve onunla samimi olmuşlardır (Tanpınar, 2011, s. 291). Bu durum erkeklik kimliğinde önemli bir yer tutan ekonomik güç ile ilişkilendirilmelidir. Toplumsal statüde ekonomik gücün önemli bir etken olması ve erkeklerin kazançlarıyla toplumda destek/kabul görmelerinin bir örneği olan bu duruma, başkarakterin büyük ikramiyeyi kazandığının duyulmasıyla arkadaşları tarafından büyük ilgi görmesinde rastlanmaktadır. Ayrıca başkarakter de büyük ikramiyeyi kazanacağını öğrendiğinde onunla alay eden arkadaşlarına “kendisini kanıtladığını” düşünmektedir. Toplumsal cinsiyet rolleri dahilinde bakmakla yükümlü olduğu ailesine ise daha konforlu bir yaşam sunacağı için sevinçlidir. Tüm bu unsurlar öyküde başkarakterin erkeklik kimliğini etkileyen güce sahiptirler. Ancak başkarakterin gerçekten yüzleşmesi bankaya gittiğinde olmuştur. Gazetede çıkan haberde yer alan rakamların bir baskı hatası olduğunu ve esasında büyük ikramiyeyi kazanamadığını öğrenen başkarakter, hiçbir şey söyleyemeden bankadan ayrılmış ancak iki adım atmadan yere yığılmıştır. Başkarakterin

büyük ikramiyeyi kazandığını öğrendiğinden beri büyük ümitlerle çarpan kalbi hayallerinin yıkılmasıyla durmuştur (Tanpınar, 2011, s. 292). Öyküde olay örgüsünü oluşturan büyük ikramiyeyi kazanma umudu, kazanma sevinci ve gerçekler karşısında yaşanan büyük yıkım -hayatın sonlanması- başkarakterin erkeklik inşasını etkileyen dinamiklerdir. Erkeklerin toplumda kendilerini var etme ve saygınlık kazanma ölçütlerinden olan ekonomik durum, evlilik içerisinde erkeğin eşini kendisine tâbi kılmasını, diğer erkekler arasında ise güç ve saygınlık kazanmasını sağlamaktadır. Geleneksel toplum düzeninde ekonomik üstünlüğünü kanıtlayan erkek, toplum tarafından kabul görmekte ve sevildiğini hissetmektedir. Fromm, *Sevme Sanatı* adlı eserinde ele aldığı bu konuya ilişkin olarak genel erkek algısında yer alan sevilme yönteminin duygusal etkileşimlerden ziyade “güçlü” ve “paralı” olmak olduğunu ifade etmektedir (2021, s. 21). Bu bağlamda geleneksel erkeklik kalıpları içerisinde önemli bir yer tutan “ekonomik durum” erkeklikler arası hiyerarşik ilişkileri belirleyen önemli bir ölçüt olarak değerlendirilebilir. Büyük ikramiyeyi kazandığını öğrenince arkadaşlarına kendisini -erkekliğini- “kanıtladığını” düşünen, ailesine ise rahat bir yaşam sağlayacağı için “gururlanan” başkarakter, gerçeğe yüzleşince büyük bir üzüntüye kapılmış ve yaşadığı bu üzüntü sonucunda kalbi durmuştur (Tanpınar, 2011, ss. 291-292). Bu bağlamda büyük ikramiyeyle olan ilişkisi -hayaline olan aşırı bağlılığı ve yaşadığı yıkım- nedeniyle hegemonik erkeklik ölçütlerini karşılayamadığı görülen başkarakterin, erkeklikler arası hiyerarşik düzende “madun erkeklik (Connell, 2019a, s. 152)” biçimine sahip olduğu ifade edilmelidir.

“Adem’le Havva” adlı öyküde Adem, kendisinden bir parça olarak yaratılan Havva’yla birlikte Rabb’dan ve meleklerden ayrılarak yeryüzüne gönderilmektedir. Değişen düzeni nedeniyle büyük bir korkuya ve hüzne kapıldığı görülen Adem, içerisine düştüğü yalnızlık hissini Havva’nın varlığına sığınarak aşmaya çalışmaktadır. Özellikle melekler ona artık onlardan ayrı ve yalnız olduğunu söylediklerinde ve onunla “çamurun oğlu” şeklinde alay ettiklerinde benliğinde açığa çıkan acizlik hissinden Havva’nın bedenine sığınarak ve saklanarak kurtulmaya çalışmaktadır (Tanpınar, 2011, ss. 259-261). Eski düzeninden koparılışına üzülen ve yeni düzeninin bilinmezliği sebebiyle korkuya kapılan Adem için bu durum -meleklerden ve Rabb’dan ayrılmak- erkeklik kimliği açısından zedeleyici bir işleve sahiptir. Değişen düzenini gördükçe korkan, üzülen ve hatta gözyaşı döken Adem’in erkeklik kimliği dahilinde sergilediği bu davranışlar, egemen erkeklik ölçütlerinden olan “cesur” ve “korkusuz” erkek imajlarıyla çatışma

içerisindedir. Alıştığı düzenden koparılışı ve melekler tarafından alaya alınışı nedeniyle madunlaştırıldığı görülen Adem'in hüzne ve korkuya kapılması, gözyaşı dökmesi, bir kadının bedenine sığınması egemen erkeklik ölçütleri dahilinde kabul edilemez durumlar arasındadır. Goldberg, bu konuya ilişkin olarak “pasiflik”, “korku”, “hüzün ve gözyaşı” durumlarının bir erkek tarafından sergilendiğinde başkaları ve kendisi tarafından erkekliğine yönelik negatif imajlar üretildiğine dikkat çekmektedir (2018, ss. 74-78). Bu nedenle Adem'in sahip olduğu erkeklik biçiminin “madun erkeklik (Connell, 2019a, s. 152)” olduğu ifade edilebilir.

2.3.3. Muhalif Erkeklik

“Erzurumlu Tahsin” adlı öyküde, Tahsin Efendi'nin hayatının bir döneminde hukuk eğitimi almış, memuriyette çalışmış, orduya katılmış ve savaşlarda gönüllü olarak yer almış olması geçirdiği dönüşümden önce sahip olduğu erkek portresinin ilk hâlidir (Tanpınar, 2011, s. 86). Tüm bunların ardından birden ortadan kaybolduğu aktarılan bu kişinin Erzurum'a tekrar döndüğünde dünya malından ve işlerinden elini çekmiş bir dervişe dönüşmesi, zaman içerisinde yeniden inşa ettiği “muhalif erkeklik” biçimini göstermektedir. Connell, toplumsal pratiklerde karşı karşıya kalınan bir duruma verilen tepki ve üstlenilen rol olarak tanımladığı “muhalif erkeklik” biçiminin ortaya çıkmasında etkili olan unsurların bireysel deneyimler ve tepkiler olduğunu ifade etmektedir (2019a, ss. 198-199). Öykü içerisinde annesinin onu evlendirmek istemesine karşı çıkan Tahsin Efendi, dünyayı boşadığını, evlilikte ve dünya malında gözü olmadığını, elbise ve yiyeceğe ihtiyacı olmadığını dile getirmektedir (Tanpınar, 2011, s. 87). Pınar Selek, *Sürüne Sürüne Erkek Olmak* adlı eserinde Türkiye'de geleneksel olarak kabul gören erkeklik kademesine ulaşmak için gerekli olan dört aşamayı sünnet, askerlik, iş bulma ve evlilik şeklinde kategorize etmektedir (2018, s. 19). Bahsi geçen bu aşamalar erkeklere çeşitli roller yükleyerek toplumsal cinsiyet rejiminin devamlılığını sağlamaktadırlar. Toplumsal cinsiyet düzeninde erkeğe atfedilen roller arasında yer alan “iş bulma”, “askerlik hizmetinde bulunma” gibi ölçütleri karşılamış olan Tahsin Efendi'nin bir noktada egemen erkeklik kalıplarının dışına çıktığı ve “serseri derviş (Tanpınar, 2011, s. 87)” kimliğine büründüğü görülmektedir. Bu uğurda kazandığı tüm toplumsal statülerinden vazgeçmiş ve yersiz yurtsuz, sadakayla geçinen bir kişiye dönüşmüştür (Tanpınar, 2011, s. 90). Bu durum, Tahsin Efendi'nin katıldığı savaşların ardından dönüşüme uğrayan erkeklik kimliğiyle ilişkili olarak açığa çıkmaktadır. Toplumsal

boyutta gerçekleşen büyük olayların -bu durum öykü içerisinde savaş olarak aktarılmaktadır- bireye yansıyışı, Tahsin Efendi'nin başka bir erkeklik inşası yaratmasına neden olmuştur. Öyküde bahsi geçen tüm bu etkenler göz önüne alındığında hegemonik erkekliğin buyruğundan sıyrılan Tahsin Efendi'nin toplumsal uzlaşıya dayalı erkeklik rollerini reddettiği ve “muhalif erkeklik” inşasını gerçekleştirdiği görülmektedir.

SONUÇ

Çalışmanın birinci bölümünde erkeklik çalışmaları kapsamında ele alınan “erkek bedeni”, “erkek psikolojisi” ve “erkeğin toplumsal rolü” başlıkları altında erkeklere biyolojik cinsiyetlerinin yanı sıra toplumsal cinsiyet düzeninde atfedilen rollerin bedenlerini, psikolojilerini ve toplumsal konumlarını nasıl ve ne ölçüde etkilediğine değinilmiştir. İkinci bölümde ise Ahmet Hamdi Tanpınar’ın, *Hikâyeler* adlı kitabında yer alan başkarakterlerin/öne çıkan erkeklerin sahip oldukları erkeklik kimlikleri, beden-psikoloji-toplum bağlamında incelenerek inşa edilen erkeklik biçimleri saptanmıştır.

Erkek bedenine ilişkin ele alınan öyküler arasında “Abdullah Efendi’nin Rüyaları”, “Geçmiş Zaman Elbiseleri” ve “Bir Yol” adlı öykülerde belirsiz erkek bedenlerinin mevcut olduğu sonucuna varılmıştır. Bahsi geçen bu öykülerde başkarakterlere/öne çıkan erkeklere ilişkin bedensel bir tanımlamaya rastlanmazken erkekliğin bedensel performanslar aracılığıyla inşasına ilişkin örneklerle rastlanmaktadır. “Abdullah Efendi’nin Rüyaları” adlı öyküde Abdullah Efendi’nin erkek arkadaş grubuyla bulunduğu meyhane ve ardından fuhuş için gittiği evler, onun bedensel performanslar aracılığıyla erkeklik inşasını gerçekleştirmeye çalıştığını göstermektedir. “Geçmiş Zaman Elbiseleri” adlı öyküde bedensel özellikleri belirtilmeyen başkarakterin, buluşmak için sözleştiği kadınla yaşayacağı cinsel ilişkiyi düşünerek bundan haz duyması, arkadaşının ısrarıyla gittiği bağ eğlencesinde diğer erkeklerle kumar masasında rekabete girmesi, geçirdiği kazanın ardından götürüldüğü evde tanıştığı genç kızın korunmaya muhtaç olduğunu düşünerek babasıyla çatışmaya girmesi gibi örnekler bahsi geçen öyküde başkarakterin bedensel performanslar aracılığıyla inşa edilen erkeklik kimliğinin göstergeleridir. “Bir Yol” adlı öyküde ise evli ve çocuk sahibi olduğu aktarılan başkarakterin, diğer iki öyküyle benzer biçimde bedensel özelliklerine dair herhangi bir bilgiye rastlanmamakla birlikte evli olması, çocuk sahibi olması ve iyi para kazandığı bir işte çalışması gibi unsurlar toplumsal cinsiyet düzeninde erkeğe atfedilen erkeklik rollerini bedeni aracılığıyla karşıladığını göstermektedir. Bahsi geçen öykülerde bedenleri belirsiz bırakılan -bedenlerine ilişkin tanımlamalara yer verilmeyen- erkeklerin, bedensel performanslar aracılığıyla erkeklik inşalarını gerçekleştirmeye çalıştıkları saptanmıştır.

“Erzurumlu Tahsin” adlı öyküde yüceltilen erkek bedenine sahip olan Tahsin Efendi’nin, “erkeksi” özelliklerinin -kıllı göğsü, uzun sakalları, geniş alnı ve kadîm bir

heykel başına benzeyen yüzü (Tanpınar, 2011, s. 89)- toplumsal düzende erkek bedenine ilişkin oluşturulan estetik ve güzellik ölçütlerini karşıladığı görülmektedir. Tahsin Efendi, toplumsal boyutta bir erkekte olması beklenen “güçlü erkek bedeni” ile aktarılmaktadır. Buna karşılık “Teslim” adlı öyküde başkarakterin “kısa, kambur ve tıknaz (Tanpınar, 2011, s. 216)” bedeninin, kendisini “garip, gülünç ve yabancı” hissetmesinde etkili bir unsur olduğu göze çarpmaktadır. Öyküde Emin Bey’in sahip olduğu beden, onun “ötekileştirilen” erkeklik kimliğinin sembolik taşıyıcısıdır. “Evin Sahibi” adlı öyküde ise başkarakterin hasta ve sakat durumda bulunan bedeni, “yıkıma uğrayan erkek bedeni”nin bir örneğidir. Katıldığı savaşta bir bacağı sakat kalan ve göğsünde mermi izleri bulunan başkarakter, fiziksel güce ve cesarete dayalı erkeklik idealleriyle oluşturulmuş “savaşçı erkek” imajı sebebiyle bedeninde yıkıma uğramış bir erkektir. Başkarakterin bedeniyle ilgili ortaya çıkan olumsuz durum ise erkeklik kimliğini zedeleyen bir işlevle öyküde yer bulmaktadır. “Birinci İkramiye” adlı öyküde Emin Efendi’nin en büyük emeli olan büyük ikramiye kazandığını zannetmesinin ardından gerçeğin öyle olmadığını anladığında kalbinin durması benzer şekilde “yıkıma uğrayan erkek bedeni”nin bir örneğidir. “Rüyalar” adlı öyküde başkarakter olan Cemil’in gördüğü rüyalar başlarda yalnızca yorgun ve isteksiz uyanmasına neden olurken daha sonra rüyalarına dahil olan kadın figürüyle gerçeklik algısının tümüyle bozulduğu görülmektedir. Toplumsal erkeklik kalıpları içerisinde zayıflıkla ve kadınsılıkla ilişkilendirilen hastalık, erkeklerin son raddeye kadar göz ardı etmesi gereken bir durum olarak değerlendirilmektedir. Ancak öyküde Cemil, bu durumu çözmek adına doktora başvurmuş, ilaçlar kullanmış ve yemek rejimleri uygulamış bir erkektir. Ancak uyguladığı yöntemler hastalığına çare olmamış ve gerçeklik algısı tümüyle bozulmuştur. Öyküde yer verilen bu durum sağlık açmazındaki erkek bedenini gözler önüne sermektedir. Bahsi geçen bu öykülerde başkarakterlerin/öne çıkan erkeklerin sahip oldukları bedenler aracılığıyla toplumsal düzende yaşadıkları avantaj/dezavantaj durumlarına ve erkeklik rolleri altında zarar gören bedenlerine rastlanmaktadır.

“Yaz Yağmuru” ve “Emirgân’da Akşam Saati” adlı öykülerde ise evli ve çocuk sahibi olan başkarakterlerin -her ikisinin adı da Sabri’dir- yeni tanıştıkları kadınlarla kurdukları ilişkiler, onların tek eşlilik açmazındaki bedenlerini gözler önüne sermektedir. Yaşadıkları evlilik dışı ilişkiler nedeniyle eşlerine ve çocuklarına karşı vicdan azabı duymaları, erkekliğini “heteroseksüel ilişki tecrübeleri” aracılığıyla gerçekleştirmeyi içselleştiren evli erkeklerin düştüğü ikiliği somutlamaktadır. Bahsi geçen öykülerde,

erkeklerin gençlik yıllarında içselleştirdiği “kovala-meydan oku-fethet (Goldberg, 2018, s. 133)” düzeni ile evlilik nedeniyle uyulması gereken “tek eşlilik” düzeni çatışmanın temel kaynağıdır. Bu durum tek eşlilik açmazındaki erkek bedeninin varlığını kanıtlar niteliktedir. “Acıbadem’deki Köşk” adlı öyküde Sâni Bey’in, eskiden çarkçı yüzbaşısı olması ve çalıştığı yerden edindiği malzemelerle evinde çeşitli icatlar yapmaya çalışması, “başarı güdülenimli erkek bedeni”ni gözler önüne sermektedir. Toplumsal erkeklik rolleri nedeniyle aktifliği ve başarılı olmayı içselleştiren bedeni, onun mesleğine devam etmediği süreçte aynı rolü evinde sürdürmeye çalışmasına neden olmaktadır. “Adem’le Havva” adlı öyküde geleneksel ilişki kalıpları içerisinde “koruyan”, “aktif rol üstlenen” erkek bedeninin aksine Adem’in sığınmacı erkek bedenine sahip olduğuna rastlanmaktadır. Adem, kendisinden üstün güçler karşısında aciz ve yetersiz hissettiği anlarda kadın bedenine -Havva’nın bedeni- sığınmaktadır. Öyküde yer verilen bu durum erkeklik kimliğinin taşıyıcısı olan bedene ilişkin saptanan unsurlardandır. “Yaz Gecesi” adlı öyküde ise başkarakterin çocukluk yıllarında deneyimlediği cinsel ilişkinin, kendisinde travma yaratması sebebiyle bir daha başka bir kadınla cinsel birliktelik yaşayamadığı görülmektedir. Toplumsal cinsiyet düzeninde erkeklik ölçütleri arasında yer alan “heteroseksüel ilişki tecrübesi”nden bedenini mahrum bıraktığı aktarılan başkarakterin, egemen erkeklik kalıpları nedeniyle “pasif erkek bedeni”ne sahip olduğu görülmektedir. Bahsi geçen öyküde çocukluk yıllarının yetişkinlik döneminde erkeklik inşası üzerindeki etkisi görünür kılınmaktadır. Erkeklik çalışmaları kapsamında elde edilen verilerle bahsi geçen öykülerdeki başkarakterlerin/öne çıkan erkeklerin bedenleri incelendiğinde bu erkeklerin toplumsal cinsiyet rolleri sebebiyle sahip olduğu bedenlere ilişkin çeşitli mağduriyetler yaşadıkları göze çarpmaktadır. Kimisi bedensel performanslar aracılığıyla zedelenen erkeklik kimliğini onarmaya çalışırken kimisi egemen erkeklik ölçütlerine uyum göstermek adına bedenlerini hastalığa, sakatlığa ve ölüme sürüklemektedirler. Bu durum kalıp yargılarla kuşatılmış erkek bedenlerinin ve davranışlarının nasıl şekillendirildiğini gözler önüne sermektedir.

Ahmet Hamdi Tanpınar’ın öykülerinde yer alan başkarakterlerin/öne çıkan erkeklerin psikolojilerine dair yapılan incelemede “egemen erkeklik rollerine uyum gösteremeyen/göstermeyen ve bundan dolayı ruh sağlıkları olumsuz etkilenen erkekler”, “egemen erkeklik rollerine uyum göstermek adına benliklerini çiğneyen erkekler” ve “sahip oldukları sinirsel hastalıklar nedeniyle egemen erkeklik ölçütlerini karşılayamayan erkekler”in varlığı saptanmıştır. “Abdullah Efendi’nin Rüyaları”, “Geçmiş Zaman

Elbiseleri”, “Acıbadem’deki Köşk”, “Birinci İkramiye” adlı öykülerde başkarakterlerin egemen erkeklik kalıpları dahilinde sergiledikleri davranış biçimlerinin, ruhsal sağlıklarını olumsuz etkilediği görülmektedir. Abdullah Efendi’nin öykünün sonunda sokakta mustarip ve yorgun biçimde yürümesi, Sâni Bey’in kendi icadı olan gusülhanede yanarak ölmesi, “Geçmiş Zaman Elbiseleri”nde başkarakterin genç kızı bulabilmek adına günlerce sokaklarda dolaşması, “Birinci İkramiye”de başkarakter Emin Bey’in ikramiye kazanamadığını öğrenince kalbinin durması gibi örneklerde egemen erkeklik rollerini karşılamaya çalışan erkeklerin benliklerinde ve bedenlerinde açtıkları hasarlara rastlanmaktadır. “Bir Yol” ve “Teslim” adlı öykülerde ise egemen erkeklik rollerine uyum gösteremeyen başkarakterlerin kendilik algılarında açığa çıkan “yabancılaşma” ve “uyumsuzluk” durumlarına rastlanmaktadır. “Bir Yol” adlı öyküde ailesine ve üstlendiği erkeklik rollerine yabancılaşan başkarakter ile “Teslim” adlı öyküde dahil olduğu kafiye ve taşraya uyum sağlayamayan başkarakterin psikolojik durumları ve erkeklik inşaları açısından benzerlikler barındırdıkları saptanmıştır. Her ikisi de ruhsal süreçlerinde çevre-birey çatışması yaşayan ve erkeklik inşalarına bu durumu olumsuz yansıtan erkeklerdir.

“Erzurumlu Tahsin” ile “Adem’le Havva” adlı öykülerde her iki başkarakterin de “çevrelerinde meydana gelen değişimler” nedeniyle tekinsizlik hissine kapıldıkları ve kaygı duydukları görülmektedir. “Erzurumlu Tahsin” adlı öyküde bu durum başkarakterin maruz kaldığı deprem ile gerçekleşirken “Adem’le Havva” adlı öyküde yaratıcıdan ve meleklerden ayrılan Adem’in yeryüzüne gönderilmesinden dolayı gerçekleşmektedir. Değişen düzenler ve dolayısıyla değişen algılar bahsi geçen bu iki erkeğin “kaygı” ve “tekinsizlik” içindeki erkeklik inşalarını gerçekleştirmelerine neden olmuştur. “Yaz Yağmuru” ile “Emirgân’da Akşam Saati” adlı öykülerde ise evli ve çocuk sahibi olan başkarakterlerin üstlendikleri “babalık” ve “kocalık” rollerinin karşısında yeni tanıştıkları ve arzu duydukları genç kadınlarla ilişki yaşamaktan kaçınmamaları, süper ego tarafından eleştiriye maruz kalan ve vicdan azabı duyan ego’nun varlığını gözler önüne sermektedir. Bahsi geçen iki öyküde de evlilik dışı ilişkinin id’in bastırılmayan istekleri nedeniyle gerçekleştirildiği ve “aldatma”nın meydana geldiği görülmektedir. Üstlendikleri erkeklik rolleri ile bireysel istekleri arasında ikiliğe düşen başkarakterlerin bu durumu erkeklik inşalarına da -iki kadını aynı anda sevmek, iki kadına aynı anda arzu duymak gibi- yansıttıkları görülmektedir. “Evin Sahibi”, “Rüyalar” ve “Yaz Gecesi” adlı öykülerde ise var olan/açığa çıkan psikolojik rahatsızlıkların, erkeklik inşasına olumsuz yansımasının örneklerine rastlanmaktadır. Travma, histeri ve psikoz gibi psikolojik

hastalıklara rastlanan öykülerde bu hastalıklara sahip başkarakterlerin erkeklik inşalarını çarpık veya eksik meydana getirdikleri görülmektedir. “Evin Sahibi” adlı öyküde başkarakterin karısıyla kurduğu sağlıklı iletişim, “Rüyalar” adlı öyküde başkarakterin bozulan gerçeklik algısı sebebiyle boşladığı ailesi, “Yaz Gecesi” adlı öyküde başkarakterin çocukluğunda geçirdiği travmanın ardından bir daha hiçbir kadınla cinsel birliktelik yaşamaması gibi durumlarda söz konusu çarpık/eksik erkeklik inşalarının varlığı somutlaşmaktadır.

Öykülerde psikolojik kuramlar aracılığıyla incelenen erkekliklerde görülen sinirsel hastalıklar, benlik buhranları, kimlik krizleri, id ve süper ego çatışmaları, sembolik rüyalar, oedipus kompleksi gibi unsurlar psikolojiyle ve özellikle rüyalarla edebî bağı sıkı tutan yazarın şahsi birikiminin bir yansıması olarak ele alınabilir. Rüyaları metafizik çehrelerle görmesinin kaynağını mektuplarında “Bergson, Jung ve Jones (2017, s. 62)” gibi isimlere dayandıran, rüyaların insanı görünen halinden daha iyi anlattığını, şahsiyete bir ayna tuttuklarını savunan (2018, s. 172), Antalyalı gence mektubunda “rüya meselelerinin onu Freud’a ve psikanalistlere (2020a, s. 28)” götürdüğünü ifade eden Tanpınar’ın edebî şahsiyetindeki bu izler öykülerindeki erkeklik inşalarında yer bulmaktadır. Öykülerde yer alan rüyalarda oedipus kompleksi, anima arketipi, sembolik değere sahip merdiven ve kapı figürleri gibi unsurların yer alması bu tesiri somutlaştırmaktadır. Ayrıca başkarakterlerin/öne çıkan erkeklerin, öykülerde yer alan kadınlarla Jung’ın “anima arketipi (2005, s. 22)” ile Freud’un “infantil özlem (2021c, s. 68)” fikirlerine dayalı ilişkiler kurmaları da bu tesiri destekler niteliktedir. Mehmet Kaplan bu duruma ilişkin olarak Tanpınar’da anima arketipinin kuvvetli bir yer tuttuğunu ve roman ve hikâyelerinde bu arketipin çeşitli şekillerde kendisini gösterdiğini ifade etmektedir (2018, s. 32). Metafizik ve psikolojik görüşlerin sembolik kullanımlarına rastlanan öykülerde başkarakterlerin/öne çıkan erkeklerin, erkeklik biçimlerini etkileyen psikolojilerinin de bu unsurlarla örülü olduğu görülmektedir. Var olan psikolojik hastalıklar, bilinçdışında yer alan unsurlar ve bu unsurların rüya/hayal gibi ortamlarda açığa çıkışı, oedipus kompleksiyle ilişkili durumlar sembolik değerleriyle öykülerde yer bulmaktadırlar. Tanpınar’ın hikâyelerinde sembollerin önemli bir yer tuttuğunu ifade eden İnci Enginün, bu sembollerin kullanılış açısından anlamlı olduklarına dikkat çekmektedir (2019, s. 140). Öykülerdeki başkarakterlerin/öne çıkan erkeklerin rüyalarında rastlanan “yılan”, “kapı”, “merdiven” gibi figürlerin, Freud’un ve Jung’ın rüya analizlerinde tespit ettikleri durumlarla benzer niteliklerde kullanıldığı saptanmıştır.

Ayrıca başkarakterlerin/öne çıkan erkeklerin, etkileşim kurdukları erkeklere oedipus komplekslerini yansıttıkları görülmektedir. Bahsi geçen bu unsurlar, kendisindeki Freud ve Jung etkisinden bahseden Tanpınar'ın, öykülerine yerleştirdiği psikolojik unsurlar olarak ele alınmalıdır.

Connell'ın, *Erkeklikler* adlı kitabındaki erkeklik biçimleri esas alınarak öyküler üzerine yapılan incelemede başkarakterlerin/öne çıkan erkeklerin “suç ortağı erkeklik”, “madun erkeklik”, “muhalif erkeklik” biçimlerine sahip oldukları saptanmıştır. “Abdullah Efendi'nin Rüyaları”, “Yaz Yağmuru”, “Acıbadem'deki Köşk”, “Emirgân'da Akşam Saati” adlı öykülerde öne çıkarılan erkeklik biçiminin “suç ortağı erkeklik” olduğu görülmektedir. “Abdullah Efendi'nin Rüyaları”nda Abdullah Efendi, “Yaz Yağmuru”nda Sabri, “Acıbadem'deki Köşk”te Sâni Bey, “Emirgân'da Akşam Saati”nde Sabri, Connell'ın hegemonik erkekliğin miskin versiyonları olarak tanımladığı ve ataerkil düzeni ön saflarda savunmak yerine ayrıcalıklarından faydalanan erkek gruplarını kapsayan “suç ortağı erkeklik (2019a, s. 154)” biçimine sahiptirler. Bahsi geçen bu öykülerde erkeklerin fuhuşa başvurdukları, evlilik dışı ilişkiler yaşayarak eşlerini aldattıkları, eşleriyle kurdukları iletişimlerde cinsiyet eşitsizliğine dayalı davranış biçimlerini sergiledikleri görülmektedir. Toplumda egemen konumda yer alan erkeklik kalıplarına uygun davranış biçimleriyle toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini meşrulaştıran bu erkekler, Connell'ın ifade ettiği biçimiyle “suç ortağı erkeklik” biçimine sahiptirler (2019a, s. 154).

“Geçmiş Zaman Elbiseleri”, “Bir Yol”, “Erzurumlu Tahsin”, “Evin Sahibi”, “Teslim”, “Rüyalar”, “Yaz Gecesi”, “Birinci İkramiye” ve “Adem'le Havva” adlı öykülerde ise “madun erkeklik” biçimine rastlanmaktadır. Connell'ın, hegemonik erkeklik ölçütlerine uyum göstermemesi/gösterememesi nedeniyle dışlanma ve sindirilmeye maruz kaldığını ifade ettiği “madun erkeklik (2019a, s. 152)” biçimi, bahsi geçen öykülerde başkarakterlerin/öne çıkan erkeklerin, erkeklik biçimlerinin ortak özelliğidir. Hegemonik erkekliğin varlığıyla etkileşimde bulundukları erkekler, toplumsal normlar ve ahlaki değerler suretleriyle karşılaşan bu erkeklerin, “başarıya ulaşamadıkları”, “kendi olamadıkları”, “ölüm korkusu/hastalık korkusu taşıdıkları”, “psikolojik veya fiziksel rahatsızlıklara sahip oldukları” görülmektedir. Öykülerde yer alan bu erkeklerin, bedenlerinde, psikolojilerinde yahut toplumsal statülerinde sahip oldukları eksiklikler nedeniyle erkeklikler arası hiyerarşik düzende “madun erkeklik”

konumunda yer aldıkları görülmektedir. Bunun yanı sıra “Erzurumlu Tahsin” adlı öyküde Tahsin Efendi’nin “muhalif erkeklik” biçimine sahip olduğu saptanmıştır. Connell’ın toplumsal pratiklerde karşı karşıya kalınan bir duruma verilen tepki ve üstlenilen rol olarak tanımladığı “muhalif erkeklik (2019a, s. 198)” biçimi, Tahsin Efendi’nin katıldığı savaşların ardından derviş tipine dönüşmesi ve egemen erkeklik rollerini reddetmesinde somutlaşmaktadır.

İncelenen öyküler arasında başkarakterlerin/öne çıkan erkeklerin sahip oldukları erkeklik biçimlerinin yanı sıra bir imparatorluğun yıkılışı ve yeni bir devletin kuruluşu sürecinin yansması olarak “Acıbadem’deki Köşk”, “Evin Sahibi” ve “Teslim” adlı öykülerde yok olmaya yüz tutmuş -öykülerde ölüm/sakatlık gibi durumlarla işlevini yitiren ihtiyar erkekler- “pederşahî erkeklik (Sancar, 2020, s. 11)” biçimine rastlanmaktadır. Aile ve cemaat gibi topluluklarda yaşça büyük bir erkeğin diğer genç üyeler üzerinde kurduğu otoriteyle ilişkili olarak inşa edilen bu erkeklik biçimine “Acıbadem’deki Köşk” adlı öyküde başkarakterin annesinin dayısı olan Sâni Bey’de, “Evin Sahibi” adlı öyküde başkarakterin dedesinde ve “Teslim” adlı öyküde başkarakterin okul arkadaşı Süleyman’ın yıllar sonra bulduğu babasında rastlanmaktadır. Bahsi geçen bu erkekler öykülerde pederşahî erkeklik biçiminin birer temsilidirler. “Kültür”, “medeniyet”, “imparatorluk” kavramlarını yarattığı kişilerin talihleri aracılığıyla hissettiren Tanpınar, kişisel ve kültürel unsurları yarattığı kişinin kimliğinde o anki yaşantısında kavuşturarak terkibe yönelmektedir (Özgüven, 2002, ss. 419-421). Pederşahî erkeklik biçiminin temsilleri olarak yer alan “Acıbadem’deki Köşk” adlı öyküde Sâni Bey’in ölümü, “Evin Sahibi” adlı öyküde başkarakterin dedesinin ölümü, “Teslim” adlı öyküde Süleyman’ın tekerlekli sandalyedeki babası, toplumda silinmeye yüz tutan bu erkeklik biçiminin kalıntılarıdır ve öykülerde işlevlerini ölüm ve sakatlık durumlarıyla yitirmektedirler. Bu durum yazarın terkibe yönelen tavrını somutlar niteliktedir. Tarihi bilgiyi terkip yoluyla öykülerine yerleştiren Tanpınar’ın, bir imparatorluğun yıkılışını öykülerinde yer alan erkeklik biçimlerine de sembolik bir kullanımla yansıttığı tespit edilmiştir.

Öykülerde mercek altına alınan erkeklik inşalarında rastlanan “yetersizlik”, “tekinsizlik”, “karamsarlık”, “ikilik”, “çatışma”, “uyumsuzluk” gibi durumlar, öyküleri kaleme alan yazar için bir tesadüf değildir. Kendisi Osmanlı Devleti’nin yıkılışı ile Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşuna tanıklık etmiş biri olarak “şark-garp” ikiliğini

yaşamış ve bu ikiliği “hem şark hem garp” şeklinde sentez yoluyla çözmeye çalışmış bir yazardır (Sağlık, 2018, s. 341). Öykülerde yer alan ikilik ve çatışma durumları, gelenek ve yenilik uyumsuzlukları, yeni düzen karşısında açığa çıkan kaygı ve tereddütler kaleme alındıkları ortam bağlamında incelendiğinde başkarakterlerin/öne çıkan erkeklerin bahsi geçen medeniyet değişimini çeşitli krizlerle erkeklik kimliklerine taşıdıkları saptanmıştır. Bir medeniyetten öbürüne geçmenin getirdiği “ikiliğin” umumi hayattan başlayarak fertlere yerleştiğini ve “devam” ve “bütünlük” fikrinin bozulduğunu dile getiren (2020b, ss. 38-41), Türk milletinin Tanzimat’tan beri bir nevi oedipus kompleksi içerisinde yaşadığını savunan (2020b, s. 43) ve Türk cemiyetinin, Türk insanının -medeniyet değişimi nedeniyle- yaşadığı benlik buhranının Türk edebiyatına da sirayet ettiğini ifade eden (2018, s. 107), Ahmet Hamdi Tanpınar’ın kaleme aldığı öykülerde bahsettiği durumlara benzer niteliklerde erkeklik inşaları meydana getirdiği tespit edilmiştir. “Abdullah Efendi’nin Rüyaları” adlı öyküde Abdullah Efendi’nin eşikte kalan erkekliği, “Bir Yol” adlı öyküde başkarakterin yaşadığı uyanışla çevresine ve üstlendiği rollere yabancılaşması, “Erzurumlu Tahsin” adlı öyküde yaşanan depremin ardından başkarakterin benliğinde açığa çıkan ölüm korkusu, “Yaz Yağmuru” ve “Emirgân’da Akşam Saati” adlı öykülerde evli olan ve evlilik dışı ilişki yaşayan başkarakterlerin iki kadın arasında kalmaları, “Teslim” adlı öyküde taşrayla çatışma yaşayan başkarakterin uyumsuzluk durumu, “Acıbadem’deki Köşk” adlı öyküde başarılı olma hissini korumaya çalışan Sâni Bey’in icatları, “Rüyalar” adlı öyküde başkarakterin rüyaları nedeniyle bozulan gerçeklik algısı, “Adem’le Havva” adlı öyküde eski düzeninden koparılan Adem’in bilmediği düzen karşısında açığa çıkan tekinsizlik hissi, “Birinci İkramiye” adlı öyküde hayal ile hakikat çatışması yaşayan başkarakterin kalbinin durması gibi örneklerde Tanpınar’ın deyimiyle bozulan “bütünlük” hissini açığa çıkardığı “ikiliğe” rastlanmaktadır. Çalışmada incelenen tüm bu erkekler, erkeklik inşalarında çeşitli ikilikler taşımaktadırlar. Bahsi geçen ikilik durumu genel anlamda “iç dünya ile dış dünya arasında yaşanan gerilim (Yazıcı, 2009, s. 121)” olarak değerlendirilebilirken erkeklikler kapsamında yürütülen çalışmada ikiliği doğuran unsurlar, erkeklik rolleri, bireysel istekler, toplumsal normlar, ahlaki kurallar, kültür ve gelenek olarak sıralanabilir. Cemiyete olduğu kadar kendisine de sorumlu olduğunu hisseden Tanpınar, benliğinde bu çift sorumluluğu taşıdığını ifade etmektedir (2020a, s. 253). Yazarın öykülerde kaleme aldığı erkeklik biçimlerinde de bahsi geçen çift yönlü sorumluluk hissini yarattığı ikiliğe rastlanmaktadır. “Ferdî saadet ile fikrî saadet arasında kalan yazarın (Kaplan, 2021, s.

123)”, öykülerinde kurguladığı erkeklerin de “bireysel istekleri” ile “egemen erkeklik rolleri” arasında çeşitli çatışmalar yaşadıkları saptanmıştır. Öykülerde “ikileşen kahramanlar”, yaşadıkları parçalanmayla mevcut sosyo-kültürel hayatın simgesi olurlar. Tanpınar, tarihsel ve evrensel bir çatışma formunu bireyin fiziksel ve ruhsal boyutunda ele alarak bahsi geçen “parçalanmışlığın” temsili kılar (Şahin, 2012, ss. 325-326).

İnsanı, “gerçekle yüz yüze”, “gerçeğin altında ezilmiş” veya “gerçeğin uzağında ve kendi hayaller dünyasında” tasvir eden Tanpınar’ın (Parlak, 2021, s. 376), öykülerde yer alan erkeklikleri de bahsi geçen bu konumlarda kurguladığı saptanmıştır. Başkarakterler/öne çıkan erkekler, egemen erkeklik rolleriyle “yüz yüze”, “onun altında ezilmiş” veya “bu rollerden uzak ve kendi hayaller dünyasında” erkeklik inşalarını meydana getirmektedirler. Öykülerde hegemonik erkeklikle çeşitli suretlerde karşılaşan bu erkekler, erkeklik inşalarında barındırdıkları psikoloji, beden ve toplum dinamikleriyle bir erkeklik kimliği sergilemektedirler. Egemen erkeklik rolleriyle bireysel istekler arasında eşikte kalan erkeklik biçimi “Abdullah Efendi’nin Rüyaları”, “Bir Yol”, “Yaz Yağmuru”, “Emirgân’da Akşam Saati” adlı öykülerde görülürken değişen düzen ile birlikte kaygı/korku/tekinsizlik hissine kapılan erkeklik biçimi “Erzurumlu Tahsin”, “Adem’le Havva” adlı öykülerde görülmektedir. Oedipus kompleksi içerisindeki erkeklik biçimi “Teslim” adlı öyküde görülürken anima arketipi aracılığıyla çevresindeki kadınlarla ilişki kuran erkeklik biçimi “Geçmiş Zaman Elbiseleri” adlı öyküde görülmektedir. Egemen erkeklik rolleriyle ilişkili olarak yaşanan bir olayın ardından bedensel yıkıma uğrayan erkeklik biçimi “Acıbadem’deki Köşk”, “Yaz Gecesi” ve “Birinci İkramiye” adlı öykülerde görülürken sahip olunan fiziksel ve ruhsal hastalıklar nedeniyle egemen erkeklik rollerini karşılayamayan erkeklik biçimi ise “Evin Sahibi” ve “Rüyalar” adlı öykülerde görülmektedir. Çalışma içerisinde saptanan tüm bu durumlar öykülerde başkarakterlerin/öne çıkan erkeklerin sahip oldukları erkeklik biçimlerinin, Connell’in deyimiyle hegemonik erkeklikle hiyerarşik ilişkiler kurmalarına neden olmaktadır (2019a, s. 84). İncelenen öykülerde başkarakterlerde/öne çıkan erkeklerde varlığı tespit edilen ortak erkeklik biçimleri “suç ortağı erkeklik”, “madun erkeklik” ve “muhalif erkeklik” olarak saptanmıştır. Bahsi geçen bu erkeklik biçimleri, egemen erkeklik kalıpları ve toplumsal dinamiklerle -aile, arkadaş, sevgili, ekonomik durum, sosyal konum- kurdukları ilişkilerle görünür kılınmaktadır.

KAYNAKÇA

- Alıcı, Y. (2018). *Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Roman ve Öykülerinde Bedensel ve Ruhsal Hastalıklar Üzerine Bir İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Erzurum Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Althusser, L. (2015). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, 2. Baskı. (Çev: A. Tümertekin). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Aslan, H. (2020). *Öykünün Hafızası: Ahmet Hamdi Tanpınar ve Oğuz Atay'ın Hikayelerinde Hatırlama Biçimleri*. Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Atık, E. (2021). *“Kendini Yapmak”: Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Romanlarında Erkeklik Temsilleri*. Doktora Tezi. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bourdieu, P. (2019). *Eril Tahakküm*, 5.Basım. (Çev: B. Yılmaz). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Boy, Z. Ç. (2020). *Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Hikâyelerinde Duygu*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Connell, R. W. (2019a). *Erkeklikler*. (Çev: N. Konukcu). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Connell, R. W. (2019b). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*, 4.Basım. (Çev: C. Soydemir). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Çil, M. (2021). *Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Hikâye ve Romanlarında Kötülük Olgusu*. Yüksek Lisans Tezi. Bilecik: Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Enginün, İ. (2019). *Ahmet Hamdi Tanpınar*, 1. Baskı. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Erdoğan, L. (2009). *Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Roman ve Hikâyelerinde Din ve Toplum İlişkisi*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Freud, S. (2014). *Düşlerin Yorumu II*, 5. Basım. (Çev: E. Kapkın). İstanbul: Payel Yayınevi.

- Freud, S. (2015). *Yas ve Melankoli*, 1. Basım. (Çev: A. Emirsoy). İstanbul: Telos Yayınevi.
- Freud, S. (2019). *Tekinsizlik Üzerine*, 1. Baskı. (Çev: H. Şahin). İstanbul: Laputa Kitap.
- Freud, S. (2020). *Psikanalize Giriş: Rüya*, 7. Basım. (Çev: A. C. İdemen). İzmir: Cem Yayınevi.
- Freud, S. (2021a). *Cinsellik Üzerine*, 24. Baskı. (Çev: A. A. Öneş). Ankara: Say Yayınları.
- Freud, S. (2021b). *Cinsiyet ve Psikanaliz*, 1. Basım. (Çev: S. Hilav). İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Freud, S. (2021c). *Ego ve İd*, 3. Basım. (Çev: S. C. Gülsay). İstanbul: Oda Yayınları.
- Fordham, F. (2019). *Jung Psikolojisinin Ana Hatları*, 10. Baskı. (Çev: A. Yalçınar). Ankara: Say Yayınları.
- Fromm, E. (2021). *Sevme Sanatı*, 5. Baskı. (Çev: I. Gündüz). Ankara: Say Yayınları.
- Goldberg, H. (2018). *Erkek Olmanın Tehlikeleri*, 1. Basım. (Çev: S. Budak). İstanbul: Totem Yayınları.
- Jung, C. G. (2005). *Dört Arketip*, 2. Basım. (Çev: Z. A. Yılmaz). İstanbul: Metis Yayınları.
- Jung, C. G. (2020). *Maskülen: Erilliğin Farklı Yüzleri*, 4. Basım. (Çev: D. G. Erdinç). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Kantarcıoğlu, S. (2004). *Ahmet Hamdi Tanpınar: Yapıbozumcu ve Semiotik Yaklaşımlar Işığında Tanpınar Hikâyeleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kaplan, M. (2018). *Tanpınar'ın Şiir Dünyası*, 7. Baskı. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kaplan, S. (2021). *Ahmet Hamdi Tanpınar Sözlüğü*, 1. Basım. İstanbul: Holden Kitap.
- Korkmaz, E. (2015). *Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Hikâye ve Romanlarında Duyuların Yansıması*. Yüksek Lisans Tezi. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Lloyd, G. (2021). *Erkek Akıl*, 3. Basım. (Çev: M. Özcan). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Messerschmidt, J. W. (2019). *Hegemonik Erkeklik: Formülasyon, Yeniden Formülasyon ve Genişleme*, 1. Baskı. (Çev: Eleştirel Erkeklik İncelemeleri İnisiyatifi). İstanbul: Özyeğin Üniversitesi Yayınları.
- Özgüven, F. (2002). Ahmet Hamdi Tanpınar'da Erkekler ve Kadınlar... Sahnenin Üzerinde. A. Uçman ve H. İnci (Editörler), "*Bir Gül Bu Karanlıklarda -Tanpınar Üzerine Yazılar-* içinde (s. 419-423). İstanbul: Kitabevi.
- Parlak, S. (2021). Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Eserlerinde İnsan. *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (11), 367-383.
- Sağlık, Ş. (2018). Tanpınar Şiirinde "Öznenin Parçalanışı" ve "İç İnsan". J. Rentzsch ve İ. Şahin (Editörler), *Tanpınar'ın Saklı Dünyası: Arayışlar-Keşifler-Yorumlar* içinde (s. 308-346). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Sancar, S. (2014). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*, 3. Baskı. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Sancar, S. (2020). *Erkeklik: İmkânsız İktidar*, 5. Basım. İstanbul: Metis Yayınları.
- Segal, L. (1992). *Ağır Çekim: Değişen Erkeklikler Değişen Erkekler*, 1. Basım. (Çev: V. Ersoy). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Selek, P. (2018). *Sürüne Sürüne Erkek Olmak*, 8. Baskı. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Şahin, İ. (2012). *Haz ve Günah: Bir Tanpınar Yorumu*, 2. Basım. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Şahin, M. (2018). *Türkiye'de Erkekliğin Dönüşümü: Eğitim, Kültür, Etkileşim*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Şeker, A. (2020). *Edebiyat ve Toplumsal Cinsiyet*, 1. Basım. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Şenol, D. (2005). *Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Hikâye ve Romanlarında Kadın*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tanpınar, A. H. (2011). *Hikâyeler*, 9. Baskı. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (2017). *Tanpınar'ın Mektupları*. Z. Kerman (Hazırlayan). İstanbul: Dergâh Yayınları.

- Tanpınar, A. H. (2018). *Edebiyat Üzerine Makaleler*. Z. Kerman (Hazırlayan). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (2020a). *Günlüklerin Işığında Tanpınar'la Baş Başa*. İ. Enginün ve Z. Kerman (Hazırlayan). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (2020b). *Yaşadığım Gibi*. B. Emil (Hazırlayan). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Yazıcı, N. (2009). *Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Hikâyelerinde Anlatıcı ve Kahramanlar*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Zeybekoğlu, Ö. (2013). *Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Erkeklik Olgusu*. Ankara: Eğiten Kitap.